

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Дослідницька секція
Парадигмальні зрушення
в економічній теорії

XXI століття

22 травня 2024 року

FORUM EFBM 3.0
FROM RECOVERY TO GROWTH

FORUM EFVM 3.0

ВІД ВІДНОВЛЕННЯ ДО ЗРОСТАННЯ

Матеріали Міжнародного форуму

ДОСЛІДНИЦЬКА СЕКЦІЯ

**ПАРАДИГМАЛЬНІ ЗРУШЕННЯ
В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ ХХІ СТ.**

Київ 2024

УДК 330, 331, 336

JEL classification: D00, E00, F00, G00, M00

Рецензенти:

Б. Засадний, доктор економічних наук, професор

М. Бондар, доктор економічних наук, професор

*Рекомендовано вченою радою економічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол №12 від 14 травня 2024 року)*

Редакційна колегія:

д-р екон. наук, проф. А.І. Ігнатюк (голова); канд. фіз.-мат. наук, доц. Л.А. Анісімова; д-р екон. наук, проф. І.О. Лютий; д-р екон. наук, проф. Н.В. Ковтун; д-р екон. наук, проф. Н.В. Приказюк; д-р екон. наук, проф. В.В. Вірченко; д-р екон. наук, проф. О.І. Ляшенко; д-р екон. наук, проф. М.В. Ситницький; д-р екон. наук, проф. Г.М. Филюк; д-р екон. наук, проф. А.О. Ходжаян; канд. пед. наук, доц. І.О. Діденко; канд. екон. наук, доц. Н.В. Гончаренко; канд. екон. наук, доц. Н.В. Руденко; д-р екон. наук, проф. М.М. Бердар; д-р екон. наук, проф. Т.В. Гайдай; д-р екон. наук, проф. А.Б. Камінський; д-р екон. наук, доц. Л.В. Пащук; д-р істор. наук, проф. О.В. Чеберяко; д-р екон. наук, доц. А.С. Шолойко; канд. екон. наук, доц. І.А. Гончар; канд. екон. наук, доц. В.В. Журило; канд. екон. наук, доц. П.В. Кухта; д-р філософії, асист. Р.М. Лісова; канд. філол. наук, доц. А.С. Сизенко.

E40 Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління, матеріали III Міжнародного форуму / за заг. ред. проф. А. І. Ігнатюк : Київ : Видавництво Ліра-К, 2024. Міжнародний форум EFVM 3.0 «Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління. ВІД ВІДНОВЛЕННЯ ДО ЗРОСТАННЯ». – 1125 с.
Дослідницька секція «Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.». 198 с.

Збірник містить матеріали III Міжнародного форуму «Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління. ВІД ВІДНОВЛЕННЯ ДО ЗРОСТАННЯ», що проходив 21-24 травня 2024 року на економічному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Збірник охоплює наукові публікації за основними напрямками економічної науки.

Для науковців, державних службовців, викладачів, аспірантів і студентів економічних спеціальностей закладів вищої освіти.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, галузевої термінології, імен власних та інших відомостей.

ISBN 978-617-520-827-4 (online)

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2024

FORUM EFBM 3.0

FROM RECOVERY TO GROWTH

Proceedings of the International Forum

RESEARCH SECTION

PARADIGMATIC SHIFTS OF THE ECONOMIC THEORY IN THE 21ST CENTURY

Kyiv 2024

УДК 330, 331, 336

JEL classification: D00, E00, F00, G00, M00

Reviewers:

Bohdan Zasadnyi, Doctor of Economics, Professor

Mykola Bondar, Doctor of Economics, Professor

*Approved by the Academic Council Faculty of Economics of Taras Shevchenko
National University of Kyiv (14 May 2024, protocol №12)*

Editorial Board:

Anzhela Ignatiuk, Doctor of Economics, Professor (Head of Editorial Board); Lyudmyla Anisimova, PhD in Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor; Ihor Liutyii, Doctor of Economics, Professor; Natalia Kovtun, Doctor of Economics, Professor; Nataliia Prukaziuk, Doctor of Economics, Professor; Volodymyr Virchenko, Doctor of Economics, Professor; Olena Liashenko, Doctor of Economics, Professor; Maksym Sitnicki, Doctor of Economics, Professor; Halyna Filiuk, Doctor of Economics, Professor; Alina Khodzhaian, Doctor of Economics, Professor; Iryna Didenko, PhD in Pedagogic Sciences, Associate Professor; Natalia Goncharenko, PhD in Economics, Associate Professor; Natalia Rudenko, PhD in Economics, Associate Professor; Marharyta Berdar, Doctor of Economics, Professor; Tetiana Gaidai, Doctor of Economics, Professor; Andriy Kaminsky, Doctor of Economics, Professor; Lidiia Pashchuk, Doctor of Economics, Associate Professor; Oksana Cheberyako, Doctor of Habil. in Historical Sciences, PhD in Economics, Professor; Antonina Sholoiko, Doctor of Economics, Associate Professor; Ihor Honchar, PhD in Economics, Associate Professor; Viktoria Zhurilo, PhD in Economics, Associate Professor; Pavlo Kukhta, PhD in Economics, Associate Professor; Anastasiia Syzenko, PhD in Philology; Associate Professor; Ruslana Lisova, PhD, Assistant.

E40 Economics. Finance. Business. Management, Proceedings of the III International Forum / Edited by Prof. Anzhela Ignatiuk : Kyiv : Publishing Lira-K, 2024. «Economics. Finance. Business. Management. FROM RECOVERY TO GROWTH» – 1125 c.

Research Section “Paradigmatic Shifts of the Economic Theory in the 21st Century”, 198 p.

The proceedings contain the papers presented at the III International Forum «Economics. Finance. Business. Management. *FROM RECOVERY TO GROWTH*» held on May 21-24, 2024 at the Faculty of Economics of Taras Shevchenko National University of Kyiv. The proceedings cover research papers in key areas of economics.

For scholars, civil servants, teachers, postgraduate and graduate students of economics in higher educational institutions.

The authors of published papers are solely responsible for the selection and accuracy of presented facts, quotations, economic and statistical data, professional terminology, proper names, and other data.

ISBN 978-617-520-827-4 (online)

© Taras Shevchenko National University of Kyiv, 2024

ПАРАДИГМАЛЬНІ ЗРУШЕННЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ ХХІ СТ.

Гриценко Андрій НАЦІОНАЛЬНО УКОРІНЕНИЙ РОЗВИТОК У НОВІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ПАРАДИГМІ ТА ПРАКТИЦІ	16
Жаліло Ярослав ОСОБЛИВОСТІ АРХІТЕКТОНІКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ДОВГОТРИВАЛОЇ ВІЙНИ	19
Радіонова Ірина ПОВЕДІНКОВА МАКРОЕКОНОМІКА ЯК ТЕОРЕТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПОЯСНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ	22
Magliulo Antonio THE EUROPE OF TOMORROW	26
Артьомова Тетяна МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ: ПОШУК ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ	27
Бажал Юрій КРЕАТИВНА ЕКОНОМІКА ЯК НОВИЙ МЕЙНСТРИМ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ	30
Бодров Володимир ВОЄННА ПАРАДИГМА ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ	33
Ватаманюк Остап ВПЛИВ РІВНЯ ОЛІГАРХІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ НА ЯКІСТЬ ІНСТИТУТІВ У ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇНАХ ЄВРОПИ	37
Вишневецький Олександр СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СМАРТ-ПРОМИСЛОВОСТІ НА ПРИНЦИПАХ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ	40
Гайдай Тетяна ІНОВАЦІЙНА ІНЕРТНІСТЬ ЯК ІНДИКАТОР ІНСТИТУЦІЙНОЇ НЕДОСКОНАЛОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ	43
Галушка Зоя ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ: КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД	47
Горняк Ольга, Котелевська Яна ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЛАДИ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОВОЄННОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	50

Длугопольський Олександр, Жуковська Аліна ІНДЕКС ІНКЛЮЗИВНОСТІ В ПОЛІТИЦІ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК ХХІ СТОЛІТТЯ	53
Задоя Анатолій СВІТОВА ЕКОНОМІКА: НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА УРОКИ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ	57
Зверяков Михайло ПОТЕНЦІАЛ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕЛІ УКРАЇНИ	60
Кіндзерський Юрій ПРІОРИТЕТИ ФОРМУВАННЯ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ	64
Кічурчак Маріанна, Паславська Ірина СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ВИКЛИКИ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАХІДНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ	69
Лазебник Лариса ПОДАТКОВА СОЦІОЛОГІЯ – СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	72
Липов Володимир ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ПОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ	75
Маслов Анатолій ІНСТИТУЦІЙНІ КОНФЛІКТИ ТА ЇХ ТИПОЛОГІЯ	77
Небрат Вікторія ПОДОЛАННЯ ПАРАДИГМИ ВІДНОВЛЕННЯ, ЗВЕРНЕНОЇ В МИНУЛЕ	81
Nenovsky Nikolay INTERNATIONAL RESOURCE-BASED CURRENCY: THEORETICAL FOUNDATIONS AND HISTORY OF THE IDEA	84
Нестеренко Олена ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: ЕКОНОМІКО-ІСТОРИЧНЕ БАЧЕННЯ	85
Осецький Валерій, Савчук Наталія МОДЕРНІЗАЦІЯ СТРУКТУРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ ЯК ІМПЕРАТИВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	89
Пащук Лідія, Лозова Ганна РЕЛОКАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВІЙНИ	93
Петруня Юрій ГЛОБАЛЬНА ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ БІЗНЕС- УПРАВЛІННЯ	96

Пилипенко Ганна, Пилипенко Юрій, Дубей Юлія КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ	99
Супрун Наталія АЛГОРИТМ УСПІШНОГО СТРАТЕГУВАННЯ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ	102
Тарасевич Віктор НОВІТНЯ ЗНАННСВО-ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВА РЕВОЛЮЦІЯ ТА СМАРТ-ЕКОНОМІКА	105
Уманців Юрій ЦИФРОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ	109
Філіпенко Антон СИСТЕМНІСТЬ ВНУТРІШНІХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ТА ЗОВНІШНЬОГО СПРИЯННЯ ПРОЦЕСУ ПОВОЄННОГО ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ	112
Ходжаян Аліна ЛІБЕРАЛІЗМ ЯК СВІТОГЛЯДНА ПАРАДИГМА СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ	116
Вісцька Олеся ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СИСТЕМУ АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКУ НА ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ	120
Гузенко Ірина ФРАГМЕНТАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	123
Залєвська-Шишак Анна ПРАКТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО ВРЯДУВАННЯ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ	126
Збаразська Лариса МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СМАРТ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ	130
Іванов Євген ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА ТА ЕКСПОРТУ У СИСТЕМІ ФАКТОРІВ СТІЙКОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	133
Красота Олена ВІТЕРАНСЬКА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИКИ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	137
Кудласевич Ольга ФОРМУВАННЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ	140
Лопух Ксенія ПЕРСПЕКТИВИ ПАРАДИГМАЛЬНИХ ЗМІН В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ДУМЦІ	143

Мостепанюк Алла ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ НА РИНОК ПРАЦІ	146
Назаров Ілля ЕТАПИ ЕВОЛЮЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ	150
Петруха Ніна, Петруха Сергій ТРИ КИТИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ – СІЛЬСЬКА, ПРОСТОРОВА ТА БУДІВЕЛЬНА ЕКОНОМІКИ	153
Сливка Тетяна ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ «ЕФЕКТУ КОЛІЇ» У ФОРМУВАННІ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	156
Томчук-Пономаренко Наталія ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	160
Шараг Олена МОДЕЛЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ВІЙНИ ТА МОЖЛИВІ ВІДПОВІДІ	163
Шегинський Ігор РОЛЬ ОСВІТИ ТА НАУКИ У РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ІЗРАЇЛЮ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ	167
Куліш Вікторія ДЕІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА РЕІНДУСТРІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	170
Прозоров Юрій ПЕРЕХІД БАНКІВ ДО ГІБРИДНОГО ПРОСТОРУ МЕТАВСЕСВІТУ: ВІД НОМО OЕCONOMICUS ДО НОМО SMARTPHONICUS	174
Кожушко Еліна КОНЦЕПЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІЛЬГОВОГО ОПОДАТКУВАННЯ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ	177
Олексієнко Дмитро ФОНДОВИЙ РИНОК В АКТИВІЗАЦІЇ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ	180
Редько Олег КРАУДФАНДИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ВОЄННИЙ ПЕРІОД	184
Савченко Сергій ВІЙНА І ПОДАТКИ: ЧИ ПЕРЕМАГАЄ ПАТРІОТИЗМ МОТИВАЦІЮ БЕЗБЛЕТНИКА	187

Солтіс Марія**ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО В КОНТЕКСТІ НОВОЇ
ІНСТИТУЦІЙНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ****191****Чигиринський Артем****ЦИФРОВІ ЕКОСИСТЕМИ ЯК ЕЛЕМЕНТ СТІЙКОСТІ В МЕЖАХ
СТРАТЕГІЧНОЇ ВІЗІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ****194**

PARADIGMATIC SHIFTS OF THE ECONOMIC THEORY IN THE 21ST CENTURY

Andrii Grytsenko NATIONALLY ROOTED DEVELOPMENT IN THE NEW ECONOMIC PARADIGM AND PRACTICE	16
Yaroslav Zhalilo FEATURES OF ARCHITECTONICS OF NATIONAL ECONOMY IN A PROTRACTED WAR	19
Iryna Radionova BEHAVIORAL MACROECONOMICS AS A THEORETICAL TOOL FOR EXPLAINING ECONOMIC UNCERTAINTY	22
Antonio Magliulo THE EUROPE OF TOMORROW	26
Tetiana Artomova METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF SOCIO-ECONOMIC MODERNIZATION: THE SEARCH FOR VALUE GUIDELINES	27
Iurii Bazhal CREATIVE ECONOMY AS A NEW MAINSTREAM OF ECONOMIC THEORY	30
Volodymyr Bodrov MILITARY PARADIGM OF ECONOMIC TRANSFORMATIONS IN UKRAINE	33
Ostap Vatamaniuk THE EFFECT OF THE ECONOMY'S OLIGARCHIZATION RATE ON THE INSTITUTIONS' QUALITY IN THE POST-SOCIALIST COUNTRIES OF EUROPE	37
Oleksandr Vyshnevskiy STIMULATION OF THE DEVELOPMENT OF SMART INDUSTRY ON THE PRINCIPLES OF SMART SPECIALIZATION	40
Tetiana Gaidai INNOVATION INERTNESS AS INDICATOR OF INSTITUTIONAL IMPERFORMANCE OF TRANSFORMATION ECONOMY	43
Zoia Halushka TRENDS OF THE HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT IN CONDITIONS OF INSTABILITY: COMPETENCY-BASED APPROACH	47
Olga Gornyak, Yana Kotelevska TRANSFORMATION OF ECONOMIC POWER IN THE PROCESS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE INSTITUTIONAL POTENTIAL OF POST-WAR UKRAINE'S ECONOMY	50
Oleksandr Dlugopolskyi, Alina Zhukovska THE "INCLUSIVENESS INDEX" FOR THE INCLUSIVE DEVELOPMENT POLICIES OF THE NATIONAL ECONOMIES OF THE XXI CENTURY	53

Anatolii Zadoia WORLD ECONOMY: NEW TRENDS AND LESSONS FOR ECONOMICS	57
Mykhailo Zvieriakov THE CAPABILITY OF POST-WAR DEVELOPMENT OF UKRAINE'S ECONOMIC MODEL	60
Yuriy Kindzerskyi PRIORITIES OF INDUSTRIAL POLICY FORMATION FOR STRUCTURAL MODERNIZATION OF THE ECONOMY DURING THE WAR AND POST-WAR RECOVERY	64
Marianna Kichurchak, Iryna Paslavska SOCIO-ECONOMIC CHALLENGES AND INNOVATION POTENTIAL IN WESTERN REGIONS OF UKRAINE DURING THE WAR	69
Larysa Lazebnyk TAX SOCIOLOGY – ESSENCE AND SIGNIFICANCE FOR ECONOMIC DEVELOPMENT	72
Volodymyr Lypov IMPLEMENTATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES AND PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF ECONOMIC THEORY	75
Anatolii Maslov INSTITUTIONAL CONFLICTS AND THEIR TYPOLOGY	77
Viktoriia Nebrat OVERCOMING THE PAST-ORIENTED RECOVERY PARADIGM	81
Nikolay Nenovsky INTERNATIONAL RESOURCE-BASED CURRENCY: THEORETICAL FOUNDATIONS AND HISTORY OF THE IDEA	84
Olena Nesterenko CHALLENGES AND THREATS OF THE POST-WAR RECOVERY OF UKRAINE: ECONOMIC AND HISTORICAL VISION	85
Valerii Osetskyi, Nataliia Savchuk MODERNIZATION OF THE STATE'S STRUCTURAL POLICY AS IMPERATIVE FOR THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WAR	89
Lidiia Pashchuk, Ganna Lozova RELOCATION AS A TOOL FOR ENTERPRISE DEVELOPMENT IN WAR CONDITIONS	93
Yurii Petrunia GLOBAL DIGITALIZATION AND TRANSFORMATION BUSINESS MANAGEMENT	96
Hanna Pylypenko, Yuriy Pylypenko, Yulia Dubiei COGNITIVE ASPECTS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT	99

Nataliia Suprun ALGORITHM FOR DEVELOPING A SUCCESSFUL POST-WAR RECONSTRUCTION STRATEGY	102
Viktor Tarasevych THE LATEST KNOWLEDGE-INFORMATION-DIGITAL REVOLUTION AND THE SMART ECONOMY	105
Yurii Umantsiv DIGITAL DETERMINANTS OF ECONOMIC TRANSFORMATION	109
Anton Filipenko THE SYSTEMIC NATURE OF THE INTERNAL TRANSFORMATIONS AND EXTERNAL SUPPORT OF THE PROCESS OF POST-WAR ECONOMIC RECOVERY IN UKRAINE	112
Alina Khodzhaian LIBERALISM AS A GLOBAL PARADIGM OF SOCIAL DEVELOPMENT	116
Olesia Viietska PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN THE TAX ADMINISTRATION SYSTEM ON CORPORATE INCOME TAX IN UKRAINE	120
Iryna Guzenko FRAGMENTATIONS OF WORLD ECONOMY: CHALLENGES FOR ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE	123
Anna Zalievska-Shyshak ECONOMIC GOVERNANCE PRACTICES FOR THE POST-WAR RECOVERY OF UKRAINE	126
Larysa Zbarazska METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR THE FORMATION OF A SYSTEM TO STIMULATE THE DEVELOPMENT OF THE SMART INDUSTRY IN UKRAINE	130
Yevhen Ivanov DIVERSIFICATION OF PRODUCTION AND EXPORT IN A SYSTEM OF STABILITY FACTORS OF THE NATIONAL ECONOMY	133
Olena Krasota VETERAN POLICY AS A COMPONENT OF NATIONAL POLICY OF THE MACROECONOMIC STABILIZATION	137
Olga Kudlasevych FORMATION OF SHADOW ECONOMY: HISTORICAL AND ECONOMIC ASPECT	140
Kseniia Lopukh PROSPECTS OF PARADIGMATIC SHIFTS IN CONTEMPORARY ECONOMIC THOUGHT	143

Alla Mostepaniuk THE IMPACT OF THE FULL-SCALE INVASION OF UKRAINE ON ITS LABOUR MARKET	146
Illia Nazarov STAGES OF EVOLUTION OF ECONOMIC FUNCTIONS OF THE STATE: HISTORICAL CONTEXT	150
Nina Petrukha, Serhii Petrukha THREE PILLARS OF POST-WAR RECONSTRUCTION – AGRICULTURE, SPATIAL ECONOMY, AND INFRASTRUCTURE	153
Tetiana Slyvka ECONOMIC CONTENT OF THE “PATH DEPENDENCE” EFFECT IN THE FORMATION OF THE INDUSTRY STRUCTURE OF UKRAINE’S ECONOMY	156
Nataliia Tomchuk-Ponomarenko THEORETICAL AND PRACTICAL PRINCIPLES OF THE FORMATION AND IMPLEMENTATION OF STATE POLICY UNDER THE CONDITIONS OF THE MARTIAL STATE	160
Olena Sharag ECONOMIC DEVELOPMENT MODEL OF UKRAINE: CHALLENGES OF WAR AND POSSIBLE RESPONSES	163
Ihor Shehynskyi THE ROLE OF EDUCATION AND SCIENCE IN THE DEVELOPMENT OF THE ISRAELI ECONOMY: LESSONS FOR UKRAINE	167
Viktoriia Kulish DEINDUSTRIALIZATION AS A PRECONDITION FOR REINDUSTRIAL TRANSFORMATIONS	170
Yuriy Prozorov TRANSITION OF BANKS TO THE HYBRID SPACE OF THE METAVERSE: FROM HOMO OECONOMICUS TO HOMO SMARTPHONICUS	174
Elina Kozhushko THE CONCEPT OF RESEARCH ON PREFERENTIAL TAXATION OF CORPORATE PROFITS IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION	177
Dmytro Oleksiyenko THE STOCK MARKET IN THE ACTIVATION OF POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE	180
Oleh Redko CROWDFUNDING AS A TOOL FOR SUPPORTING UKRAINIAN SOCIETY IN WARTIME	184
Sergiy Savchenko WAR AND TAXES: DOES PATRIOTISM WIN THE MOTIVATION OF THE FREE-RIDER	187

Maria Soltis

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP PERSPECTIVE IN NEW INSTITUTIONAL ECONOMICS

191

Artem Chyhyrnskyi

DIGITAL ECOSYSTEMS AS AN ELEMENT OF SUSTAINABILITY WITHIN THE STRATEGIC VISION OF SOCIO-ECONOMIC MODERNIZATION OF UKRAINE

194

Гриценко Андрій,
д-р екон. наук, професор, академік НАН України,
Інститут економіки та прогнозування НАН України

НАЦІОНАЛЬНО УКОРІНЕНИЙ РОЗВИТОК У НОВІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ПАРАДИГМІ ТА ПРАКТИЦІ

Ключові слова: національно укорінений розвиток, нова економічна парадигма, інформаційно-мережева економіка.

Andrii Grytsenko,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Institute for Economics and Forecasting
of the National Academy of Sciences of Ukraine

NATIONALLY ROOTED DEVELOPMENT IN THE NEW ECONOMIC PARADIGM AND PRACTICE

Keywords: nationally rooted development, new economic paradigm, information-network economy.

The main economic process that determines all other modern processes is the transition from an industrial-market to an information-network economy, which functions on fundamentally different laws. In it, the main product and resource is information, which by its nature can be the property of everyone. There is a transition from the dominance of private property, which is the basis of the industrial market economy, to the growing role of universal property, which becomes the basis of the information and network economy. This changes the entire system of economic relations, its laws and functioning mechanisms [1, p. 41]. The new reality determines the formation of a new economic paradigm. Its components are the socio-temporal theory of value, which interprets value as spatially localized time, the representative theory of money, in which all forms of money (commodity, token, electronic, network, etc.) act as representatives of value in exchange, and other new categories and laws. This approach also conditions the transition to a reconstructive type of development, which is based on the predominance of qualitative changes over quantitative ones.

A new approach is being formed to the well-known problems of economic development. The world is divided into developed countries and countries that are looking for ways to break into the developed world. The concepts of catch-up and anticipatory development are related to these problems. In catch-up development, import-substitution and export-oriented models are distinguished [2, p. 24-34]. The first model is based on protectionism, non-convertibility of the national currency, state monopoly on foreign trade. To some extent, this model or its elements were used by socialist countries, Argentina, Brazil, India, Mexico, and Pakistan. The

second model focuses on the use of export potential. This model was used by Hong Kong, China, South Korea, Japan, and Singapore. Anticipatory development focuses on the use of the latest technologies and finding such a direction of development that will make it possible to break ahead with their help.

In fact, the distinction between these models is conditional. In practice, they are combined. For example, China made a breakthrough, ahead of other countries in terms of pace and scale of development. This development was anticipatory as well as export-oriented, turning China into a world workshop. At the same time, China widely used import substitution, catching up with more developed countries, copying their technical achievements. Among the countries that simply used import substitution, there are none that broke into the first echelon.

In general, instead of catch-up development, the gap between rich and poor countries has increased. The absolute gap between low- and high-income countries (131 countries were compared) increased from 8,584 to 25,767 dollars in 1960–2000, and the relative gap increased from 42 to 66 times its size. By GDP per capita (at purchasing power parity, calculated in 1990 prices), the absolute gap between low- and high-income countries increased over the same period from \$ 6,577 to \$21,163, and the relative gap increased from sixfold to 21 – multiple sizes [3, p. 233].

Among the countries that had export-oriented strategies, there are successful ones. But the question arises: what is the basis of such success? Is it the export-oriented strategy itself or the development of national production as a basis for exports? Raw materials can also be exported. It is clear that in successful cases, the basis of the implementation of the export-oriented strategy was the development of national production. It was a nationally rooted development.

All these successful examples of economic progress were based on the development of the national economy, which occurred naturally. Only when the unevenness of economic growth and its strengthening as a result of modern globalization led to a growing gap between rich and poor countries and the transformation of many of them into raw appendages of developed countries, there was a need to root national economic development as a return to the sources of national economic revival. Historically, nationally rooted development always began on the territory of the state. Export was naturally based on national production. In other words, all development by its origin was nationally rooted, but it was not perceived in this definition.

If we analyze the successful examples of the implementation of the Marshall Plan, the revival of Japan, the breakthrough of South Korea, we will see that they were based on the revival of production on a national basis. In Germany, a social market economy was formed, which embodied the features of the revival of the national economy. In general, the Japanese model successfully used even such elements that contradicted the essence of capitalism (for example, lifetime hiring), but all this worked to create national production and transform the country into one of the leaders of scientific and technological progress. South Korea did not have rich raw materials and built up its national production, using all means for this.

Thus, the entire historical experience of the economic development and recovery of countries after the wars shows that the basis of success is the creation of a national economic complex capable, based on the use of its own resources, to ensure

the production of final products for domestic needs and export. This is a nationally rooted development. This is exactly the kind of strategy Ukraine needs on the way to post-war reconstruction.

The problems of post-war recovery and development are being actively discussed in Ukraine and abroad. Liberal approaches prevail, which are complemented by the recognition of the need for active state participation in the first stages. In fact, the market and the state are complementary structures, each of which must fully fulfill its own functions: the market must reconcile the private interests of producers and consumers, and the state must represent the interests of society as a whole.

The basis of the reconstruction of Ukraine's economy and its sovereignty in conditions of growing uncertainty and instability is the formation of a national economic complex capable of satisfying internal needs and increasing exports, relying on the most complete use of national raw, technological and labor resources through the creation of an extensive network of links in the country for processing raw materials into finished goods products. In this way, not external, but internal pillars of economic development are created. This means nationally rooted economic development.

It is necessary to start with the creation of normal living conditions for people based on the implementation of the principles of nationally rooted development. People always focus on having a well-paid job, normal housing, conditions for children to receive education, medical care, transportation, moral and psychological factors, human rights, etc. – all that is included in the concept of quality of life. Therefore, providing conditions for a high quality of life is the initial integrative link in solving the tasks of nationally rooted economic development.

References

1. Grytsenko A. A. Nationally rooted economic development as a local response to global geoeconomic shifts. *Economy of Ukraine*, 2023. No. 4, p. 38–54. (in Ukrainian) <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.038>
2. Reconstruction for development: foreign experience and Ukrainian perspectives: an international collective monograph. Kyiv. National Academy of Sciences of Ukraine, Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine. 2023. 571 p. (in Ukrainian). URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-development.pdf>
3. Survey of Modernization in the World and in China (2001–2010) / ed. By Chuanqi He. Beijing. Peking University Press. 2011.

Жаліло Ярослав,
д-р. екон. наук, ст. наук. співробітник,
Національний інститут стратегічних досліджень

ОСОБЛИВОСТІ АРХІТЕКТОНІКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ДОВГОТРИВАЛОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: архітектоніка, відкрита економіка, економічна стійкість, обороноздатність, економічне відновлення, інституційні механізми.

Yaroslav Zhalilo,
Dr. Sc. (Econ), senior researcher,
National Institute for Strategic Studies

FEATURES OF ARCHITECTONICS OF NATIONAL ECONOMY IN A PROTRACTED WAR

Keywords: architectonics, open economy, economic resilience, defense capacity, economic recovery, institutional framework.

Архітектоніку у широкому розумінні трактують як спосіб взаємозв'язку частин у ціле, базові принципи формотворення і співмірності, найзагальніші властивості й закономірності внутрішньої будови системи [1]. Стосовно економіки найрозвиненішим напрямом є дослідження інституційної архітектоніки [2], значним є доробок авторів у сферах архітектоніки економічної безпеки [3] та фінансової системи [4]. Тектонічні зрушення, обумовлені війною, актуалізують дослідження змін архітектоніки національної економіки як інтегрального суб'єкта.

Перехід повномасштабної війни, розв'язаної РФ проти України, у довготривалу фазу пов'язаний з принциповою зміною інституційної, секторальної та просторової структури національної економіки, які у сукупності можуть розглядатися як архітектоніка останньої. На першому етапі повномасштабної війни опірність економіки полягала у протистоянні впливу руйнівних чинників завдяки збереженню стабільності її структури. Стійкість у фазі довготривалої війни забезпечується шляхом системних адаптаційних змін архітектоніки національної економіки. Наразі перед Україною постає унікальне для світової практики завдання апробувати модель демократичної відкритої ринкової економіки, здатної тривалий час протистояти значно потужнішому зовнішньому агресору, зберігаючи власну стійкість та спираючись на масштабну міжнародну підтримку.

В рамках переходу від опірності до стійкості національної економіки відбулося усталення децентралізованої моделі стійкості, в якій суб'єкти – підприємництво, громади, громадянське суспільство, пересічні громадяни – визначилися із власними треками стійкості. Між тим, наразі у

децентралізованій моделі стійкості потрібно вирішувати *централізовані* задачі, які ставить повномасштабна довгострокова війна.

Прикладом *негативної* адаптації є екзогенізація – свідомий вихід суб'єкта з національної економічної системи (еміграція або виведення капіталу). *Відсутність* адаптації обумовлює намагання суб'єкта шукати прихисток у відновленні “Business-as-Usual”, проте така інерційна модель призводить лише до неухильного вичерпання ресурсів на шляху до наступних адаптаційних змін, які є невідворотними.

Натомість *інклюзивна адаптація*, яка перетворює опірність на стійкість, забезпечується інституційними механізмами, які поєднують адаптивність власних стратегій стійкості суб'єктів з реалізацією ресурсного потенціалу останніх в рамках реалізації завдань стійкості та відновлення національної економіки на основі відповідних механізмів економічної комунікації – грошово-кредитної та фіскальної систем, ринкової конкуренції, економічної кооперації.

Тож для закріплення стійкості у загальнонаціональному масштабі важливе формування архітектоники, яка забезпечить простори адаптивної консолідації індивідуальних треків стійкості в рамках загального завдання стійкості національної економіки та обороноздатності країни. У цьому контексті йдеться про виокремлення низки імперативів, яким має бути підпорядковано формування функціональних субсистем національної економіки

1. Компенсація фіскальних дефіцитів, обумовлених витратами на оборону, соціальну підтримку та відновлення. Взаємодія між урядом, Національним банком, банківською системою та головними розпорядниками бюджетних коштів щодо оптимізації використання міжнародної фінансової допомоги, задіяння внутрішніх запозичень та оптимізації бюджетних видатків, включаючи узгодження дій на випадок недостатності або переривання зовнішнього фінансування.

2. Оптимізація інструментів досягнення макроекономічної стабільності. Значний приплив коштів міжнародної фінансової допомоги дозволяє підтримувати базові параметри стабільності при загостренні макроекономічних диспропорцій через наслідки війни. Дієвість інструментарію НБУ практично заблокована, й функції підтримання цінової та курсової стабільності має бути також покладено на уряд. Для України важливо подолати дисфункціональність банківської системи, яка розриває фінансовий механізм, що переливає ресурси між споживанням і нагромадженням – і тим самим різко обмежує проактивний вплив міжнародної фінансової допомоги.

3. Реконсолідація трудового потенціалу. Витіснення його значної частки з продуктивного використання внаслідок значних переміщень населення, руйнування виробництв вимагає суттєвого посилення гнучкості ринку праці. Необхідні консолідовані дії уряду, роботодавців (у т. ч. сектору малого підприємництва), організацій системи освіти, територіальних громад, які спроможні змінити структуру як попиту, так і пропозиції (кваліфікаційної та територіальної) на ринку праці.

4. Децентралізація каркасу енергетичної стійкості. Зменшення негативного впливу на економіку та якість життя руйнувань енергетичного сектору вимагає максимального поширення локальної та альтернативної енергетики, із значним долученням до цього процесу підприємств, територіальних громад та домогосподарств. Це потягне за собою зрушення у комплементарних секторах економіки (напр., енергетичного машинобудування).

5. Максимальне задіяння потенціалу відкритості економіки в умовах війни. Концентрація на розвитку прикордонної та транскордонної логістики має поєднуватися з модернізацією транспортного сектору, а також бути підтримана засобами міжнародної дипломатії. Акценти міжнародної допомоги треба переносити на вирішення завдань стійкості та відновлення виробництв, водночас збільшуючи залучення інвестицій.

6. Максимізація мультиплікуючого ефекту воєнних видатків держави. Максимальна лібералізація виробництва і постачання для війська, в т.ч. – продукції воєнного призначення, має бути доповнена заходами щодо включення до фінансового обороту коштів грошового забезпечення військовослужбовців, що вимагатиме дієвих заходів на рівні фінансових інститутів.

7. Структурування невоєнних видатків бюджетів для максимізації попиту на продукцію споживчого та виробничого призначення. Поза межами соціальних видатків, які стимулюють споживчий попит, має бути продовжена реалізація проєктів, які стосуються відбудови та розвитку інфраструктури, з чіткою концентрацією на ті з них, які мають найбільший мультиплікативний ефект для економіки. Важливою є координація дій уряду та громад у партнерстві з приватним бізнесом.

8. Підтримання видатків бізнесу на цілі відновлення та стійкості. Реалізація зазначених проєктів може посісти місце одного із драйверів зростання вже на етапі воєнної економіки. Проте їх інтенсифікація потребуватиме перебудови кредитного інструментарію та впровадження податкових стимулів. Інтеграція до завдань відновлення паралельних проєктів, які здійснюватимуться по лініях міжнародних організацій, урядових, регіональних та місцевих проєктів, приватних інвестицій, індивідуальних дій домогосподарств спроможний суттєво посилити позитивний вплив відновлення на динаміку воєнної економіки.

Список використаних джерел

1. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Архітектоніка> (дата звернення: 19.04.2024).
2. Формування інституційної архітектоніки інформаційно-мережевої економіки: монографія / за ред. акад. НАН України А. А. Гриценка. К.: ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2021. 736 с.
3. Гриченко А. А. Архітектоніка економічної безпеки: монографія. К.: ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України», 2017. 224 с.
4. Фінансова архітектоніка / І.М. Вахович та ін. Луцьк: Волиньполіграф, 2014. 488 с.

Радіонова Ірина,
д-р екон. наук, професор,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

ПОВЕДІНКОВА МАКРОЕКОНОМІКА ЯК ТЕОРЕТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПОЯСНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Ключові слова: поведінкова макроекономіка, теоретичний інструментарій, економічна невизначеність

Iryna Radionova,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman

BEHAVIORAL MACROECONOMICS AS A THEORETICAL TOOL FOR EXPLAINING ECONOMIC UNCERTAINTY

Keywords: behavioral macroeconomics, theoretical tools, economic uncertainty

Поведінкова *макроекономіка* є важливим напрямком загальної теорії поведінкової економіки. Його формування пов'язане, передусім, з використанням в макроекономічному аналізі схильностей (до споживання, до заощадження, до інвестування тощо) та очікувань (щодо цін, доходів, активів тощо). Використання згаданого теоретичного інструментарію є надбанням макроекономіки ХХ ст.

Попри те, що поведінкова макроекономіка закорінена в макроекономіку ХХ ст., вона сформувалася як особливий напрямок поведінкової економіки саме в ХХІ ст.

До творців особливого напрямку поведінкової макроекономіки ХХІ ст. належать Akerlof A., Aragón N., Holden St., De Grauwe та десятки інших дослідників.

Фундаментальні припущення, на ґрунті яких поведінкова макроекономіка сформувалась як особливий напрямок науки, на наш погляд, є такими:

- критичне ставлення до ідеї «економічної людини» з раціональними очікуваннями та раціональною поведінкою, натомість, реалізація ідеї, так званої «психолого-економічної людини» з особливою раціональністю;
- акцентування уваги на поясненні економіки саме як «економіки невизначеності» та ідентифікація проявів «визначеності у невизначеності».

Два згадані припущення – відмова від ідеї раціональності в її традиційному тлумаченні та акцент на аналізі економічної невизначеності – об'єктивно пов'язані між собою. Цей зв'язок пояснюється, принаймні, тим, що в

умовах невизначеності зменшується ймовірність раціональності. Як доведено прикладними дослідженнями поведінки людей, в стані невизначеності зменшуються когнітивні здібності, а саме: здатність узагальнювати інформацію, запам'ятовувати, розуміти й робити висновки. Тому при невизначеності економічні суб'єкти в більшій мірі схильні приймати рішення з найменшою ймовірністю, запам'ятовувати нав'язані твердження, дотримуватися застарілих уявлень, тяжіти до стабільності тощо.

Попри обмеження раціональності в її традиційному сенсі, дослідники поведінкових реакцій фіксують *особливу раціональність* в нетрадиційних формах, а саме:

- альтруїзму як додаткову корисність, отримувану при зростанні добробуту інших людей;
- несприйняття (відторгнення) соціальної нерівності;
- взаємності щодо інших членів спільнот, яка виявляється у бажанні «відповісти добром на добро»;
- відмові від надмірних ризиків у зв'язку з прагненням сталості тощо.

Ймовірно, що поведінкова макроекономіка сформувалась як особливий напрямок теоретичних досліджень саме тоді, коли поведінкові змінні були імплементавані в основні макроекономічні функції (моделі). Деякі найбільш очевидні результати такої імплементації подані на рис.1

<i>Макроекономічні функції (моделі)</i>	<i>Модифікації функцій (моделей) з урахуванням поведінкових чинників</i>
Функція споживання (C)	Споживання як функція не стільки доходу (Y) та нагромаджених активів/багатства (Wth), скільки результат <ul style="list-style-type: none"> - раніше сформованих звичок споживання, - потреби бути подібним до інших, - уявлень про прийнятні стандарти та цінності споживання. Агрегування функцій споживання для <i>різних соціальних груп</i> , відтак, формування серії функцій споживання
Функція заощадження (S)	Заощадження як функція не стільки доходу, скільки «гіперболічного дисконтування», за якого переваги надаються вигодам поточного моменту над вигодами майбутнього.
Рівновага агрегованого ринку праці	«Жорстка заробітна плата» (W_{st}), замість рівноважної зарплати (W^e) з тлумаченням W_{st} як функції соціальної справедливості, соціальних норм, запобігання «ухилянню від роботи» тощо. У явлення про «ефективну зарплату» (W_{ef}), як таку, що вирішує не стільки економічні, скільки соціальні проблеми
Загальна економічна рівновага	Множинність рівноважних станів в межах визнаного допустимого діапазону. Рух в межах діапазону рівноважних станів за обраними сценаріями економічної політики уряду.

Рис.1 Модифікації макроекономічних функцій (моделей) на основі поведінкових реакцій економічних суб'єктів

(створено автором самотійно за джерелами [1], [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8])

Очевидно, що модифікації макроекономічних функцій (моделей) (за рис.1) є реакцією на зміни в умовах *невизначеності*. Це – модифікації, які пов'язані зі схильностями економічних суб'єктів до сталості, до обмеження

ризиків та соціальних потрясінь, а до визнання ймовірності розвитку подій за альтернативними сценаріями.

Поведінкова макроекономіка завдяки своєму теоретичному інструментарію забезпечує з'ясування «визначеності у невизначеності». Маємо на увазі те, що обмеженість економічних пояснень компенсується завдяки врахуванню соціальних та психологічних чинників, а також визнається факт варіантної визначеності.

В який спосіб теоретичний інструментарій поведінкової макроекономіки може реалізуватись на практиці? На наш погляд, така реалізація передбачає:

- ідентифікацію поведінкових реакцій на основі великих баз даних, зібраних в процесі перманентних соціологічних опитувань;
- оцінювання схильностей економічних суб'єктів до певних дій;
- дослідження факторів впливу на схильності до певних дій;
- ідентифікацію особливостей поведінкових реакцій груп економічних суб'єктів в межах однорідних спільнот.

Приклад застосування згаданого інструментарію в дослідженні поведінкових реакцій учасників освітнього процесу, зокрема, презентований в роботі [9].

Список використаних джерел

1. Akerlof A. (2002). Behavioral Macroeconomics and Macroeconomic Behavior. URL: https://www.academia.edu/58489383/Behavioral_Macroeconomics_and_Macroeconomic_Behavior?email_work_card=thumbnail
2. Aragón N. (2011) Some Macroeconomic Implications of Behavioral Biases. URL: https://www.academia.edu/101988979/Some_Macroeconomic_Implications_of_Behavioral_Biases?rhid=27791010984&swp=rr-rw-wc-58489383&nav_from=80c1258c-ef2e-459c-9930-952e10df7d08&rw_pos=3
3. Holden St. (2014) Behavioral Economics and Macroeconomic Models. URL: https://www.academia.edu/114107543/Behavioral_Economics_and_Macroeconomic_Models?rhid=27791010984&swp=rr-rw-wc-58489383&nav_from=d6c310c3-ece9-4d1c-9f3f-e28bea12f715&rw_pos=1
4. Baddeley M. (2017) Keynes' psychology and behavioural macroeconomics: Theory and policy URL: https://www.academia.edu/88869285/Keynes_psychology_and_behavioural_macroec_onomics_Theory_and_policy?rhid=27791010984&swp=rr-rw-wc-58489383
5. Hommes C., Mavromatis K., Ozden T., Mei Zhu (2019) Behavioral Learning Equilibria in the New Keynesian Model URL: https://www.academia.edu/70464025/Behavioral_Learning_Equilibria_in_the_New_Keynesian_Model?rhid=27791696647&swp=rr-rw-wc-30071824
6. Asano, Y.M., et al. (2021). Emergent inequality and business cycles in a simple behavioral macroeconomic model. Proceeding of the National Academy of Sciences of the United States of America, 118(27). URL: <https://www.pnas.org/doi/full/10.1073/pnas.2025721118>

7. De Grauwe, P., Ji, Y.M. (2023). On the use of current and forward-looking data in monetary policy: a behavioural macroeconomic approach. URL: <https://academic.oup.com/oep/article/75/2/526/6637754>
8. Petric V. Current Research in the Field of Behavioral Macroeconomics (2022) URL: https://www.researchgate.net/publication/366581490_Current_Research_in_the_Field_of_Behavioral_Macroeconomics.
9. Радіонова І., Усик (2023) Застосування теорії поведінкової економіки в оцінюванні освітньої сфери. Стратегія економічного розвитку України. 2023. № 4 (53), 2023. URL: <http://sedu.kneu.edu.ua/article/view/296805/289775>

Antonio Magliulo,
Full professor of the History of economic thought,
University of Florence, Florence, Italy

THE EUROPE OF TOMORROW

Abstract. On 14 December 2023, the European Union (EU) decided to open accession negotiations with Ukraine, reconfirming its commitment to continue to strongly support the country and its people as long as necessary.

At the same time, the EU is engaged in renewing its institutional architecture in an attempt to reconcile two equally important, but perhaps divergent objectives: on the one hand, enlargement to include other countries (starting with Ukraine) and, on the other, the strengthening of governance among the 27 countries that are already members of the EU.

The main items on the European agenda concern fiscal, monetary and industrial policies.

Last February, the European Council and the European Parliament reached a provisional political agreement on a renewed Stability and Growth Pact regulating national fiscal policies and relaunching the goal of achieving sustainable deficit and public debt levels in a few years. The European Central Bank continues to conduct a restrictive monetary policy aimed at restoring price stability after the series of negative supply-side shocks. Finally, just in the last few days, two important reports have been announced or presented by two former Italian prime ministers, who were charged by the European Commission to prepare them. In the first, Mario Draghi announced that he would propose ‘radical changes’ to the governance of the EU, while in the second, Enrico Letta put forward a series of proposals to improve the functioning of the internal market which, as the title of the report states, is ‘much more than a market’.

This paper aims to present an overview of the current debate on the future of Europe.

Артьомова Тетяна,
д-р екон. наук, доцент
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ: ПОШУК ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ

Ключові слова: соціально-економічна модернізація, методологія економічного аналізу, інституціональна теорія, ціннісні засади економічної рівноваги.

Tetiana Artomova,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF SOCIO-ECONOMIC MODERNIZATION: THE SEARCH FOR VALUE GUIDELINES

Keywords: socio-economic modernization, methodology of economic analysis, institutional theory, value principles of economic equilibrium.

Розробка програми повоєнного відновлення та соціально-економічної модернізації є актуальним порядком денним для України. Така програма є багатомірною і має ґрунтуватися на відповідних методологічних засадах.

З другої половини ХХ ст. економісти дедалі більше пов'язують свою професійну діяльність із дослідженням інститутів. Роль інститутів в еволюції господарського життя та суспільної організації неможливо переоцінити. Проте становлення інституціоналізму як самостійної течії наукової думки відбулося у другій половині ХІХ ст. Воно пов'язані з іменами Т. Веблена, Дж. Р. Коммонса, У. К. Мітчелла, К. Ейреса, Дж. Р. Дьюї та інших авторів. Певною мірою інституціоналізм виникає як критична реакція на спрощення змісту господарської діяльності з боку традиційних методологічних підходів економічної науки. Інституційні дослідницькі програми пропонують розглядати економічну реальність як матеріальне та соціальне середовище у більш ширшому контексті її історичного взаємозв'язку зі сферою культури, права, поведінкових архетипів. У цьому вся сенсі інституційний аналіз економічної життєдіяльності виявив високий евристичний потенціал.

Проте на початок ХХІ ст. щодо теоретичних передумов інституційного дослідження позначилася низка неузгодженостей і протиріч [1, р. 126-138]. Насамперед виявилися розбіжності у розумінні інституту в межах власне інституціональних підходів, що зумовило конфліктність співіснування його основних методологічних течій – старого, нео-інституціоналізму, еволюційної економіки. Справді, сутність інституту трактується у широкому діапазоні: як феномен (конкретне явище) суспільного життя, соціальна організація – оформлений результат усталеної взаємодії людей один з одним, з природою і

культурою; сукупність норм природного та/або юридичного права; як форма соціального порядку; організаційні правила гри – обмежувальні рамки, суспільних взаємин та система механізмів, що забезпечує їх виконання (enforcement); як сукупність формальних і неформальних стимулів і моделей соціальної взаємодії, що сприяє зменшенню невизначеності господарських перспектив, зниженню трансакційних витрат та ризиків опортуністичної поведінки та ін.

Загальна переконаність у теоретичній актуальності та практичній значущості інституційного аналізу економіки супроводжується нечіткістю у визначенні його предмета. Так, на думку фахівців, незрозумілою залишається відмінність інституційного аналізу економіки від власне економічного аналізу, а саме: чи є перший специфічним зрізом, аспектом/частиною останнього, або він має екзогенний характер і лежить за межами суто економічної реальності.

Не втрачає актуальності питання про природу взаємозв'язків та явищ економічної системи, які досліджуються в рамках інституційної теорії. Зокрема, якщо обмежувати предмет інституціонального аналізу лише описом змісту економічних організацій та порядків, правил соціальної взаємодії, економічної влади, трансакційних витрат, норм громадського контролю – всім разом, або чимось іншим, отримуємо лише констатацію наявності інститутів, але не їхнє пояснення. І такий підхід не можна ідентифікувати як завершену теорію інститутів. Для цілісного розуміння сутності інститутів необхідно з'ясувати механізми їх виникнення з різних форм соціальної взаємодії, тобто ідентифікувати інститути як необхідну опосередковану ланку у системі соціальної взаємодії, яка уможлиблює стійкість самої соціальної структури.

Важливо враховувати специфіку сучасних взаємин між економічною теорією та інституційною економікою. З одного боку, економічна теорія розглядає інститути як складову власного предмета, з іншого – поняття інституту є зовнішнім для економічної науки. Дійсно, інститут (*від лат. institut* – установа, встановлення) вихідне означив себе як сукупність норм права, що регулюють певну групу суспільних відносин і становлять частину відповідної галузі права. Інституціями (*від лат. institutio* – повчання) називалися елементарні підручники римських юристів, які містили систематичний огляд чинного (перш за все, приватного) права. Протягом ХХ ст. у контексті західної соціологічної традиції інституціоналізм позиціонувався як форма «державознавства» – політичної організації суспільства в єдності та взаємодії різних її громадянських об'єднань-інституцій: власне держави, сім'ї, профспілок, партій тощо.

Тобто інститути за своєю природою є формою організованої (регульованої) соціальної взаємодії, які у сукупності зумовлюють цілісність і стійкість соціальної структури або організації. Розглядаючи інститути як частину суспільного механізму регулювання, який не охоплює своїм впливом усієї господарської поведінки, фахівці схильні ідентифікувати *інституційний аналіз як окремий випадок аналізу економічного.* Але, з іншого боку, економічна взаємодія є окремим випадком соціальної взаємодії; у такому контексті *економічний аналіз* (предметом якого, як зазначалося, є і інститути) швидше є *окремим випадком інституційного аналізу* [2, с. 90-91].

Отже, інституціональна теорія нині потребує суттєвого методологічного оновлення. При цьому її сутнісна модернізація сприятиме, з одного боку, відновленню загальної системи економічного аналізу, з іншого, – адекватній вимогам часу соціально-економічній модернізації суспільства. Важливо враховувати, що не спираючись на широку трактовку поняття економічної цінності, інституціональна складова предмету сучасної економічної науки розмиває основи економічного аналізу в рівноважній системі координат, а, отже, й підтримку рівноважного функціонування реальних господарських систем різного рівня [3]. Тому пошук ціннісних орієнтирів інституційної модернізації економіки України є нагальною і практично значущою дослідницькою програмою.

Список використаних джерел

1. Companion to Contemporary Economic Thought Edited By Michael Bleaney, David Greenaway, Dr Ian Stewart, Ian Stewart Copyright 1991. Published July 17, 2014, by Routledge. 880 p.
2. Дементьев В. В. Що ми досліджуємо, коли досліджуємо інститути. *Економічна теорія*. 2009. № 3. С. 75–92.
3. Артёмова Т. І. Теорія вартості як надбання економічної науки. *Економічна теорія*. 2022. № 3. С. 31-48; *Економічна теорія*. 2022. № 4. С. 30-52.

Бажал Юрій,
доктор економічних наук, професор,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»

КРЕАТИВНА ЕКОНОМІКА ЯК НОВИЙ МЕЙНСТРІМ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Ключові слова: теорія економічного розвитку Шумпетера, творче руйнування, креативна економіка, парадигмальні зрушення неокласики, інновації як основний фактор економічного зростання.

Iurii Bazhal,
Doctor of Science (Economics), Professor,
National University of “Kyiv-Mohyla Academy”

CREATIVE ECONOMY AS A NEW MAINSTREAM OF ECONOMIC THEORY

Keywords: Schumpeter’s theory of economic development, creative destruction, creative economy, neoclassic paradigm shifts, innovations as a main factor of economic growth.

Соціально-економічні тенденції останніх десятиліть значною мірою актуалізували фундаментальні колізії в розвитку людської цивілізації, які, здавалося, були близькі до подолання. Ці явища включають концептуальний вибір економічної системи для успішного розвитку, забезпечення безпеки та високої якості життя, впровадження інклюзивної моделі зростання, зменшення економічної та соціальної нерівності, забезпечення широкого доступу до якісної освіти та медицини тощо. Усі ці проблеми сьогодні загострилися та збільшили потенціал існуючих та майбутніх кризових викликів [1; 2]. Проте, всі ці процеси відбуваються нерівномірно в різних країнах і безпосередньо зумовлені специфікою застосовуваної економічної політики. Сьогодні ці типи політики не тільки відрізняються між собою, але й часто суперечать канонічним уявленням, які вивчаються в університетах за типовими неокласичними базовими підручниками. У цьому відношенні реальна політика показала доволі парадоксальну ситуацію – успішними у подоланні наслідків останньої кризи стали ті країни, які не дотримувалися ортодоксальних рецептів із підручників про першорядність досягнення фінансової стабільності, але активно реалізовували соціальну та інноваційну політику. Вони не скорочували видатки на освіту, медицину, соціальний захист, а, навпаки, розвивали соціальний і людський капітал країни.

У концептуальному плані сучасний мейнстрім економічної теорії не може пояснити такі процеси. Це сприяє виникненню антикапіталістичної та антиглобалістської діяльності, критиці існуючих міжнародних відносин і

зростанню загрози легітимізації військового сценарію вирішення проблем. Концептуальні відповіді на ці виклики можна знайти в теорії інноваційного розвитку Й. Шумпетера [3], яка має великий творчий потенціал для формування політики економічного зростання. Такий аспект менш відомий на тлі панівної уяви про теорію Шумпетера як теорію «творчого руйнування». Запропонована доповідь є спробою показати, що теорія Шумпетера є передусім теорією творчого економічного зростання через інновації, що дозволяє вирішувати поточні проблеми, бо вони тісно пов'язані з інноваційною діяльністю і тому інноваційна політика, спрямована на підвищення соціального та людського капіталу, є ефективною для економічного розвитку [4]. Теорія Шумпетера пояснює, чому інновації історично стали основним фактором економічного розвитку і чому їхня роль стане ще більш домінуючою в майбутньому, в тому числі для забезпечення ефективного функціонування ринкової економіки. Теорія економічного розвитку Шумпетера дає нам докази для обґрунтування гіпотези про те, що справжнє економічне зростання - особливо в країнах з перехідною економікою та країнах, що розвиваються - можливе лише за умови реалізації сильної інноваційної політики [5].

Ми вважаємо, що саме ця теорія стане майбутнім новим мейнстрімом економічної теорії. Таке уявлення базується на винаході Шумпетера про те, що інновації є незалежним і ізольованим фактором виробництва, який створює нову додану вартість у національній економіці. У цьому відношенні інновації мають бути визнані як «стволові клітини» нової інноваційної економіки, яку можна назвати *Креативною економікою* [6]. Показано, що методологічна недооцінка інновацій як окремої категорії економічної теорії призвела до неприпустимого розриву між неокласичними теоріями та реальними інноваційними процесами сучасного економічного життя.

Автор вважає, що сучасні кризи виникають тоді, коли національна економіка сповільнює темпи формування нової доданої вартості, а процеси перерозподілу наявного національного доходу стають домінуючими. Відповідно до теорії Шумпетера, лише інновації можуть створити національну додаткову додану вартість, пов'язану з економічним зростанням. У разі слабкості інноваційної діяльності країни доходи та прибутки економічних агентів є результатом перерозподілу національного доходу приблизно в обсязі попередніх періодів. Тоді зростання традиційного виробництва (і пов'язаного з ним доходу) однієї фірми стає можливим лише за рахунок зменшення доходу іншого виробничого суб'єкта або галузі. У загальноприйнятій теорії цей методологічний підхід має дуже широке застосування під назвою «альтернативна вартість». Крім того, ситуація отримання додаткової вартості в одному місці за рахунок її втрати в іншому називається грою з нульовою сумою. Це призводить до зростання нерівності доходів і є аргументом на користь політики жорсткої економії. Такий підхід також поживляє популярні політичні спекуляції про існування «світової ренти», ніби більшу частину якої отримують країни «золотого мільярда». Таке бачення політичної економії оживляє ідеї соціалістичної та антиімперіалістичної революцій.

Отже, методологічно важливо визнати інновації основним фактором креативного зростання, яке обумовлює економічний розвиток країн у частині

генерування нових обсягів національної доданої вартості. У цьому вимірі традиційна неокласична економічна політика звертає увагу на конкурентні переваги наявних ресурсів із пропозиціями щодо їх подальшої модернізації. Шумпетерівський підхід просуває інноваційну модель економічного розвитку, зосереджуючись на створенні нових ресурсів знань для виробництва інновацій. У цьому сенсі науково-дослідні та технологічні інноваційні сектори економіки стають не стільки результатом, скільки ключовим фактором економічного зростання. Готовність до інновацій стає головною конкурентною перевагою національних економік, визначає її позиції у світовому рейтингу конкурентоспроможності та стає основним фактором досягнення економіки добробуту [7].

Список використаних джерел

1. Колодко Г. Політекономія майбутнього. *Економічна теорія*. 2015. № 3. С. 30-42.
2. Ernst Ulrich von Weizsäcker, Anders Wijkman. Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. A Report to the Club of Rome. – Springer, 2018.
3. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку : Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу. Київ : ВД КМА, 2011.
4. Bazhal, Iurii. The Political Economy of Innovation Development: Breaking the Vicious Cycle of Economic Theory. Monograph. Palgrave Macmillan, Cham, 2017. ISBN-13: 978-3319548517, ISBN-10: 3319548514.
5. Bazhal, Iurii. Innovation Policy to Solve Convergence Challenge for the Eastern European and Balkan Countries. Springer Proceedings in Business and Economics, in: Business Development and Economic Governance in Southeastern Europe, Springer, 2022. P. 195-209.
6. Bazhal, Iurii. Innovations as crucial factor of the catch-up economic growth *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки* (Scientific paper NaUKMA. Economics). 2019. Т. 4, Вип. 1. С. 3-8.
7. Бажал Ю. М. Інновації як стовбурові клітини економічного зростання. *Глобальні тенденції і перспективи : світова економіка та Україна. Збірка доповідей та статей / наук. ред. В. Юрчишин*. Київ : Центр Разумкова, вид-во «Заповіт», 2018. 202 с. С. 8-15.

Бодров Володимир,
д-р екон. наук, професор,
Державний податковий університет, Ірпінь

ВОЄННА ПАРАДИГМА ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ

Ключові слова: відновлення, воєнна парадигма, економічна система, економічна стійкість, економічні трансформації, центрально-кероване господарство

Volodymyr Bodrov,
Doctor of Science (Economics), Professor,
State Tax University, Irpin

MILITARY PARADIGM OF ECONOMIC TRANSFORMATIONS IN UKRAINE

Keywords: recovery, military paradigm, economic transformations, economic system, economic sustainability, centrally managed economy

Розвиток країн з емерджентною економікою в сучасних умовах загострення суперечностей процесів глобалізації, інтеграції у світовий господарський простір, фінансових криз, міжнародної конкуренції за ресурси, ринки збуту, спрямований на пошук та розбудову адекватної й ефективної моделі економічної системи, яка б нейтралізувала зазначені виклики і забезпечила гідний рівень якості життя. В Україні відповідні економічні трансформації суттєво переобтяжені війною внаслідок повномасштабного російського вторгнення, воєнної ескалації, що призвели до численних людських жертв, територіальних втрат, серйозних руйнувань інженерної та цивільної інфраструктури, житла тощо. Сума прямих збитків житловій і нежитловій нерухомості, транспортним засобам, товарним запасам і в цілому інфраструктурі на початок 2024 року становила 157,2 млрд дол. [1]. Загальні економічні втрати України за період повномасштабного вторгнення складають майже 500 млрд дол. (за оцінкою Світового банку – 486 млрд дол.) [2].

Найвагомішими загрозами економічній стійкості держави є ті, які найчутливіші до руйнівних наслідків війни (високий рівень державного боргу, зменшення трудового потенціалу, фізична чи/або фінансова нестача найбільш важливих ресурсів та матеріально-технічного забезпечення), а також ті, які стосуються спроможності швидкого відновлення та можливості оперативного послаблення накопичених у період війни дисбалансів), а також невизначеності, які формуються внаслідок перебігу повномасштабного російського воєнного вторгнення в Україну (унеможливлення здійснення економічної діяльності на значних територіях, небезпеки та невизначеності у функціонуванні логістичних

маршрутів, різного потенціалу диверсифікації виробничих та господарських процесів унаслідок географії ведення бойових дій тощо) [3, с.9].

За таких обставин загальносвітові контури економічних трансформацій в Україні все більше зміщуються у бік воєнної парадигми соціогосподарського розвитку, забезпечення економічної стійкості суспільства. Звідси випливає об'єктивна необхідність прискорення переведення національної економіки у мобілізаційний режим з обранням відповідної моделі на кшталт центрально-керованого господарства в річищі осучасненої ордоліберальної традиції. Така трансформація покликана, насамперед, забезпечити стабільне постачання усім необхідним Українського війська, допомогу постраждалому цивільному населенню і відновлення інфраструктури, повноцінне функціонування систем життєдіяльності країни в умовах війни, а також запровадження елементів повоєнної відбудови.

Для ефективного функціонування воєнної економіки в інституційному дизайні центрально-керованого господарства, забезпечення її стійкості необхідні чіткі визначення основних геополітичних, гео економічних і внутрішньо-економічних чинників, викликів і ризиків для України в процесі зміцнення її обороноздатності та соціогосподарської відбудови, оцінка стану людського капіталу, виділення ключових сфер прискорення відновлення та обґрунтування висновків, рекомендацій для української влади, зокрема тих, хто приймає важливі економіко-політичні рішення.

Стійкість соціогосподарської системи зазвичай інтерпретується як такий стан національної економіки, за якого забезпечуються надійний захист національних інтересів, невразливість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до розвитку та задоволення життєво важливих інтересів людей, суспільства, держави. З огляду на зазначене стан з економічною стійкістю України у 2023 р. залишається надскладним. Хоча з початку проголошення воєнного стану державою та бізнесом були оперативно прийняті заходи та управлінськими рішення, які дозволили диверсифікувати діяльність та адаптувати бізнес-моделі до умов війни, відновити (там, де можливо) господарську діяльність, і, нехай частково, компенсувати збитки у пріоритетних сферах для економічної безпеки держави [4, с. 5]. Проте наведеним заходам не вистачало комплексності і системності, які диктує модель центрально-керованого господарства з відомими обмеженнями і самообмеженнями у діяльності суб'єктів господарювання, централізацією у спрямуванні фінансових потоків та інвестицій, посиленням державного регулювання, а в деяких сферах і прямого державного управління стратегічними підприємствами і корпоративними структурами з можливою їх націоналізацією, принаймні, на період воєнного стану.

Успішна реалізація воєнної парадигми економічних трансформацій в рамках системи центрально-керованого господарства вимагає розробки ґрунтовної стратегії й адекватної політики економічного відновлення України з урахуванням нинішньої ситуації стану війни і можливих сценаріїв повоєнного розвитку. Зрозуміло, така стратегія і політика повинні включати відповідно до того чи іншого сценарію розгортання подій: етапи і послідовність заходів з виділенням першочергових, що мають розпочатися вже зараз під час війни і

відкладених на повоєнний період; визначення пріоритетних сфер та відповідних обсягів фінансування; джерела фінансування; індикатори і терміни виконання; механізми регулювання контролю й корекції; створення сприятливих інституційних умов фінансування і здійснення стратегії, зокрема, боротьба з корупцією і нецільовим використанням коштів, посилення санкцій, користуючись воєнним станом тощо.

Важливими в цьому сенсі є визначення цілей воєнної економіки, критеріїв закінчення війни або критеріїв перемоги (припинення воєнних дій; повна деокупація українських земель та їх повернення разом з населенням в український правовий, соціально-економічний і культурний простір; «заморозка» конфлікту з фіксацією стану до 24.02.2022 р., те ж саме – до 2014 р.; ситуація з конфедеративними потугами у напрямку західних сусідів України тощо). Необхідно провести за участю міжнародних партнерів та експертів адекватну оцінку понесених втрат, включаючи втрату значної частини генофонду нації, втрати матеріальних і культурних цінностей. Далі має бути проведена інвентаризація наданої протягом останніх двох років допомоги у всіх її формах (грантова, безоплатна допомога, кредити окремих країн, міжнародних організацій та фінансових інституцій, постачання товарів і послуг на безоплатній і платній основі, ленд ліз і т.п.), за структурою, сферами і пріоритетами фінансування. Наступним кроком є пошуки та визначення донорів і спонсорів економічного відновлення. Зрозуміло, що жодний пул донорів навряд чи зможе зібрати суму у сотні мільярдів доларів без повернення Україні заарештованих на Заході російських активів. Тому актуалізується питання створення спеціального єдиного Фонду економічного відновлення та безпеки, де б акумулювалися всі фінансові ресурси допомоги з різних джерел. Частину цих коштів можна було б виділити на кредити під розумні відсотки для корпоративних та приватно-підприємницьких структур з поверненням цих відсотків у Фонд чи уповноважений ним банк для запуску самофінансування економічного відновлення.

Ефективність воєнної економіки та стратегії забезпечення її стійкості у вирішальній мірі визначатиметься правильним вибором пріоритетних сфер фінансування. Такими мають бути розвиток ОПК, відновлення енергетичної інфраструктури та інфраструктури агропромислового комплексу. Остання принесе швидку віддачу. Паралельно відновлення має охопити соціальну сферу, особливо в частині пріоритетного фінансування охорони здоров'я – реабілітації поранених, захисту материнства, сім'ї і дитинства, допомоги сім'ям загиблих і поранених. Важливим пріоритетом, навіть під час війни залишається вища освіта, насамперед, підготовка кадрів з інженерно-технічних спеціальностей, публічного, публічно-корпоративного та корпоративного менеджменту, на який значною мірою буде покладено управління реалізацією воєнної парадигми економічних трансформацій в Україні.

Сьогодні необхідно рахуватися з тим, що війна в Україні і процеси економічного відновлення у повоєнний період фактично перейшли у довготривалу фазу й екстраполюють соціально-економічну та гуманітарну кризу на невизначену перспективу. Тому звернення до світового досвіду виходу з подібного стану, зокрема, в контексті моделі центрально-керованого

господарства закладає основи вирішення соціально-економічних і гуманітарних проблем України з подальшою поступовою лібералізацією господарського устрою у повоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf (дата зверн.: 21.04.2024).

2. Ukraine – Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3) February 2022 – December 2023 (English) URL: <https://documents.worldbank.org/-en/publication//documentsreports/documentdetail/099021324115085807/p1801741bea12c012189ca1695d8c2556a> (дата звернення: 21.04.2024).

3. Політичні, економічні і структурні наслідки російської агресії для України і світової спільноти. Завдання економічного відновлення України у повоєнний період з врахуванням євроінтеграційних пріоритетів // За наук. ред. Василя Юрчишина. Київ: Центр Разумкова, Представництво «Фонду Фрідріха Науманна за Свободу» в Україні, 2023. 120 с. URL: https://razumkov.org.ua/images/2023/04/21/2023_04_consequences_of_the_war_for_ukraine.pdf (дата зверн.: 28.04.2024)

4. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. Аналітична доповідь. Київ: НІСД, 31.05.2023. 14 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-05/executive-1.pdf> (дата звернення: 21.04.2024).

Ватаманюк Остап,
д-р екон. наук, професор,
Львівський національний університет
імені Івана Франка

ВПЛИВ РІВНЯ ОЛІГАРХІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ НА ЯКІСТЬ ІНСТИТУТІВ У ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Ключові слова: постсоціалістичні країни, «захоплення держави», індекс олігархізації економіки, інститути, показники якості інститутів.

Ostap Vatamaniuk,
Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Ivan Franko National University of Lviv

THE EFFECT OF THE ECONOMY'S OLIGARCHIZATION RATE ON THE INSTITUTIONS' QUALITY IN THE POST-SOCIALIST COUNTRIES OF EUROPE

Keywords: post-socialist countries, “state capture”, economy’s oligarchization index, institutions, institutions’ quality.

Час дав практично однозначні відповіді на всі найгостріші питання щодо процесів ринкової трансформації постсоціалістичних економік. Сьогодні очевидно, що країни, які змогли провести швидкі реформи, досягнули значно кращих результатів, ніж повільні реформатори. До того ж, соціальна ціна ринкових перетворень у цих країнах виявилася нижчою, а якість економічних і політичних інститутів – суттєво вищою [1].

Натомість безпосереднім наслідком зволікання з проведенням ефективних ринкових реформ у частині пострадянських країн стало так зване «захоплення держави» [2], яке у декількох випадках завершилося формуванням олігархічної економіки [3, 4]. Для кількісного опису цього процесу автором запропоновано оригінальний показник «індекс олігархізації економіки» [5]. На основі даних журналу *Forbes* за 1996–2018 рр. було отримано оцінки сумарного майна (доларових) мільярдів у кожній з постсоціалістичних європейських країн. Відношення сумарного обсягу майна мільярдів до ВВП країни у конкретному році (у десятковому вираженні чи у відсотках) можна достатньо обґрунтовано вважати індексом олігархізації економіки цієї країни.

Ймовірно, ключовим недоліком такого підходу є складність урахування відмінностей у походженні нагромадженого багатства; водночас ця проблема виникає і в межах інших кількісних підходів, потребуючи доповнення їх якісними з використанням врешті-решт оцінних суджень.

Згідно з отриманими результатами, систематично відмінні від нуля значення індексу олігархізації економіки за період 2000–2018 рр. характерні лише для п'яти країн. Стрімке зростання цього показника у 2006–2008 рр. в

Україні та Росії майже ідеально узгоджується з висновком О.Гаврилишина, що максимального рівня рент у пострадянських країнах було досягнуто на 12–14-й рік від початку ринкових трансформацій, і в цей час найбільші отримувачі рент (олігархи) «перейшли від лобіювання урядів до контролю над ними та «заморожування» перетворень на етапі часткової лібералізації» [3, с. 227]. Водночас повільне зростання індексу олігархізації в Чехії та невисокі його значення в Польщі і Румунії свідчать, ймовірно, про іншу природу нагромадження багатства найзаможнішими громадянами у цих країнах.

Для опису якості інститутів у постсоціалістичних країнах використано низку показників, зокрема: шість показників ефективності управління Світового банку (політична стабільність (*PS*), врахування громадської думки та підзвітність влади (*VA*), ефективність уряду (*GE*), регуляторна якість (*RQ*), контроль корупції (*CC*), верховенство права (*RL*)) та їхні поєднання, які описують політичні, економічні, адміністративні та законодавчі інститути; три складові індексу поступу перетворень, розрахованого ЄБРР, які відносять до показників інституційного розвитку; індекс економічної свободи (*The Heritage Foundation*) та індекс сприйняття корупції (*Transparency International*).

Для остаточного аналізу, з огляду на доступність та повноту відповідних даних, було обрано шістнадцять постсоціалістичних країн Європи. Згідно з результатами кореляційного аналізу, станом на 2008 і 2014 рр. простежується достатньо щільна і статистично значуща від'ємна кореляція між індексом олігархізації економіки та абсолютною більшістю показників якості інститутів, пропонованих Світовим банком, композитними індикаторами на їхній основі, а також індексом економічної свободи та індексом сприйняття корупції.

Натомість дані за 2018 рік виглядають не так переконливо. Практично усі коефіцієнти кореляції тут дещо нижчі і здебільшого незначущі (статистична значущість з $\alpha=0,05$ зберігається лише для показників врахування громадської думки і підзвітності влади та політичних інститутів). Така картина узгоджується з висновком про те, що особливо відчутний негативний вплив олігархізація економіки справляє, передовсім, на якість політичних інститутів, тоді як її негативний вплив на розвиток економічних інститутів може послаблюватися з перебігом часу.

Водночас навіть у 2018 році несприятливий вплив олігархізації економіки залишається значним, що виразно помітно з порівняння показників якості інститутів у розрізі груп країн. До першої групи віднесено Естонію, Латвію, Литву, Словаччину, Словенію та Угорщину (приєдналися до ЄС у складі першої хвилі 2004 року, індекс олігархізації економіки дорівнює нулю). Другу групу склали Польща, Чехія та Румунія, для яких індекс олігархізації відмінний від нуля (середнє значення становить 0,05, а медіанне – 0,02). До третьої групи увійшли невеликі і відносно бідніші постсоціалістичні країни (Боснія та Герцеговина, Північна Македонія і Молдова), які з різних причин відстали з реформуванням своїх економік, а до четвертої – Україна та Росія, з середнім значенням індексу олігархізації 0,17.

На рис. 1 проілюстровано відмінності між усередненими значеннями шести показників ефективності управління для згаданих груп країн.

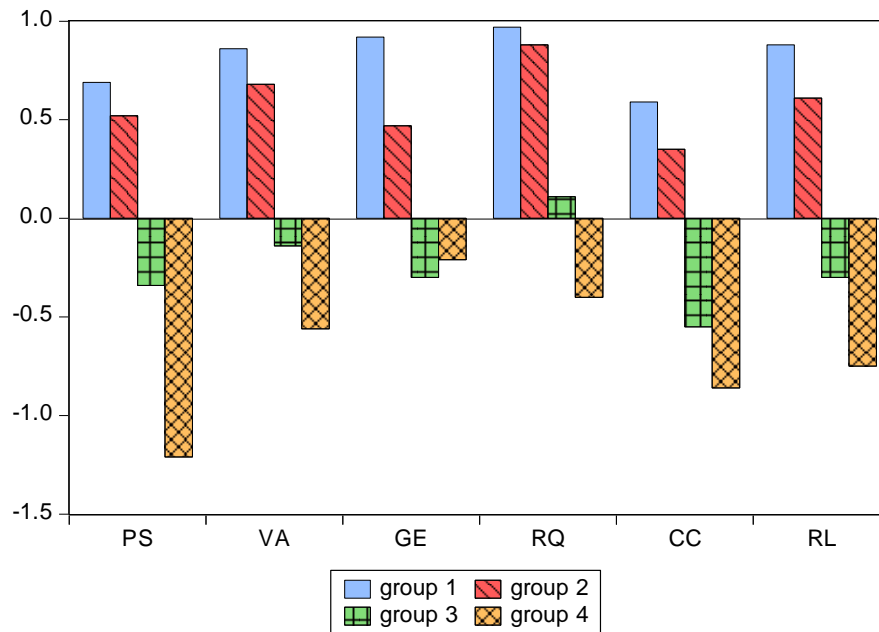

Рис. 1. Усереднені значення показників ефективності управління для чотирьох груп постсоціалістичних країн, 2018 р.

Як і треба було очікувати, найкращими є інститути в країнах першої групи. Попри незначний рівень олігархізації економіки в країнах другої групи, всі показники якості інститутів тут дещо нижчі. Проте, особливо показовою є ситуація в країнах четвертої групи. Відставання за якістю інститутів від лідерів тут виглядає просто прірвою. Понад те, за п'ятьма з шести показників Україна та росія програють і, здебільшого відчутно, навіть групі невеликих і небагатих постсоціалістичних країн!

Загалом, як видається, отримані результати доволі переконливо засвідчують відчутний негативний зв'язок між рівнем олігархізації економіки пострадянських країн і якістю їхніх політичних та економічних інститутів.

Список використаних джерел

1. Havrylyshyn O. 25 Years of Reforms in Ex-Communist Countries: Fast and Extensive Reforms Led to Higher Growth and More Political Freedom. *Policy Analysis Paper 795*. Washington, DC: The CATO Institute, 2016. 32 p.
2. Hellman J. S. "Seize the State, Seize the Day": State Capture, Corruption, and Influence in Transition. *Policy Research Working Paper 2444*. Washington, DC: World Bank, 2000. 50 p.
3. Гаврилишин О. Капіталізм для всіх чи капіталізм для обраних? Київ : КМА, 2007. 384 с.
4. Аслунд А. Велике переродження. Уроки перемоги капіталізму над комунізмом. Львів: В-во Стар. Лева, 2015. 438 с.
5. Ватаманюк О.З. Індекс олігархізації економіки як чинник якості економічних і політичних інститутів у постсоціалістичних країнах Європи. *Економічна теорія та право*. 2022. № 1 (48). С. 8–28. DOI: 10.31359/2411-5584-2022-48-1-8.

Вишневецький Олександр

д-р. екон. наук, ст. досл.

Інститут економіки промисловості НАН України

СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СМАРТ-ПРОМИСЛОВОСТІ НА ПРИНЦИПАХ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

Ключові слова: смарт-промисловість, смарт-спеціалізація, національна економіка, Індустрія 4.0, кластери, державна регіональна політика.

Oleksandr Vyshnevskyi

Doctor of Science (Economics), senior researcher
Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine

STIMULATION OF THE DEVELOPMENT OF SMART INDUSTRY ON THE PRINCIPLES OF SMART SPECIALIZATION

Keywords: smart industry, smart specialization, national economy, Industry 4.0, clusters, state regional policy.

Смарт-промисловість входить до ядра технологічного розвитку в умовах подальшого розгортання Четвертої промислової революції. Це обумовлює необхідність її стимулювання на національному, регіональному та бізнесовому рівнях. В умовах триваючої євроінтеграції та цифровізації ЄС [1-2] одним з інструментів стимулювання розвитку смарт-промисловості доцільно розглядати смарт-спеціалізацію. Враховуючи, що визначення базису смарт-спеціалізації [3] та смарт-промисловості [4] з позицій економічної теорії стикається з певними складнощами актуальною залишається проблема наукового осмислення стимулювання розвитку смарт-промисловості ґрунтуючись на принципах смарт-спеціалізації. Виходячи з цього метою дослідження є визначення напрямів стимулювання розвитку смарт-промисловості на принципах смарт-спеціалізації.

Як було доведено в попередніх дослідженнях під смарт-промисловістю розуміється «частина смарт-виробництва, яка стосується виробництва матеріальних товарів через використання технологій Індустрії 4.0, уособлених у смарт-сервісах» [4, с. 13].

Смарт-спеціалізація розглядається «як інтегрована, локальна програма трансформації, що спрямована на: урядову підтримку та інвестиції для ключових регіональних пріоритетів, проблем та потреб для розвитку наукоємного виробництва, включно із заходами, пов'язаними з інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ); індивідуальний підхід та конкурентні переваги, що впливають зі спроможності регіону; підтримку розвитку технологічних та практичних інновацій шляхом стимулювання інвестицій бізнес-середовища; заохочення стейкхолдерів до активної участі в регіональному розвитку; є конструктивною, емпіричною та включає в себе ретельний моніторинг та систему оцінювання» [5]. Виходячи з цього

визначення та результатів роботи [6] до ключових принципів смарт-спеціалізації належать наступні:

- (1) фокусування на НДДКР, інноваціях та розвитку наукоємного виробництва;
- (2) урядова підтримка ключових регіональних пріоритетів з урахуванням локальних особливостей при впровадженні інновацій;
- (3) фокусування на заходах, пов'язаних з інформаційно-комунікаційними технологіями;
- (4) стимулювання інвестицій бізнес-середовища;
- (5) поширення знань через підприємців як всередині галузі, так і між галузями.

Розвиток смарт-промисловості в цілому узгоджується з цими принципами. Так, смарт-промисловість відповідає першому принципу, бо на сучасному етапі індустріального розвитку є цілком інноваційною. Гнучкість смарт-промисловості дозволяє врахувати регіональні пріоритети та локальні особливості при впровадженні інновацій (відповідність другому принципу). Інформаційно-комунікаційні технології є базисом для смарт-промисловості (відповідність третьому принципу). Становлення смарт-промисловості вимагає значних інвестицій, які мають великий потенціал для окупності (відповідність четвертому принципу). Смарт-промисловість передбачає цифровізацію ланцюгів створення доданої вартості в межах розгортання Інтернету Речей (відповідність п'ятому принципу).

Теоретична відповідність дозволяє зробити обґрунтоване сходження від абстрактного до конкретного та запропонувати напрями стимулювання розвитку смарт-промисловості.

Враховуючи, що ІТ-кластери «можна розглядати як ресурс та акселератор для всіх напрямів смарт-спеціалізації» [5], перспективною є взаємоузгодження діяльності ІТ-кластерів та технологічних парків. Враховуючи, що смарт-промисловість являє собою кібер-фізичну систему, ІТ-спільнота відповідатиме за кібер-складову, а промислово-орієнтовані учасники технологічних парків за фізичну складову цієї системи. В якості інституційно-організаційної платформи такого об'єднання можна використовувати правовий простір Дія.City, який вже має понад 900 резидентів.

Другим напрямом є включення розвитку смарт-промисловості як пріоритетної складової регіональних стратегій розвитку як інструментів реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, де передбачається «Розроблення та впровадження механізму державної фінансової підтримки проектів регіонального розвитку, що передбачають розвиток пріоритетних видів економічної діяльності, визначених на засадах смарт-спеціалізації (... відповідно до методики смарт-спеціалізації ЄС) та передбачених у регіональних стратегіях розвитку (далі – проекти смарт-спеціалізації)» [7]. Актуальність цього напрямку зростає, враховуючи чинні реалії (початок 2024 р.), коли близько 70% ВВП перерозподіляються через державний бюджет. Тобто найбільш впливовим гравцем, який має потенціал до стимулювання смарт-промисловості є держава.

Таким чином, стимулювання розвитку смарт-промисловості в цілому узгоджується з 5 запропонованими принципами смарт-спеціалізації, що, по-перше, дозволяє розглядати спрямованість на розвиток смарт-промисловості як складову регіональних стратегій розвитку, а також, по-друге, обумовлює доцільність забезпечення поглибленої співпраці між ІТ-кластерами та індустріальними технопарками.

Список використаних джерел

1. Вишневський О.С. Вплив цифровізації на промисловість: проблеми визначення в країнах ЄС. *Економіка промисловості*. 2020. № 1 (89). С. 31–44. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2020.01.031>
2. Вишневський О.С. Цифрова платформізація процесу стратегування розвитку національної економіки: монографія / НАН України, Ін -т економіки пром-сті. Київ, 2021. 449 с. URL: <https://iie.org.ua/monografiyi/cifrova-platformizacija-procesu-strateguvannja-rozvitku-nacionalnoi-ekonomiki/> (дата звернення: 17.04.2024)
3. Вишневський О.С. Смарт-спеціалізація з позицій провідних шкіл економічної теорії. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 1 (42). С. 3-8. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).3-8](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).3-8)
4. Вишневський О.С. Смарт-промисловість: визначення і теорія стимулювання розвитку на основі локального протекціонізму. *Економіка промисловості*. 2023. № 3 (103). С. 5-27. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2023.03.005>
5. Foray D. et. al. Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisations (RIS 3). *European commission*. 2012. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/smart_specialisation/smart_ris3_2012.pdf (дата звернення: 17.04.2024).
6. Абдікєєв Р. Р., Ліщук О. В., Чекіна В. Д., Вишневський О. С. ІТ-кластери як інструмент забезпечення смарт-спеціалізації регіонів України. *Економічний вісник Донбасу*, 2022. №2 (68). С. 21–34. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-2\(68\)-21-34](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-2(68)-21-34)
7. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.04.2024).

Гайдай Тетяна,
д-р екон. наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ІНОВАЦІЙНА ІНЕРТНІСТЬ ЯК ІНДИКАТОР ІНСТИТУЦІЙНОЇ НЕДОСКОНАЛОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Ключові слова: інноваційна інертність, інституції, інституційне середовище, інституційна недосконалість економіки.

Tetiana Gaidai,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

INNOVATION INTERTNESS AS INDICATOR OF INSTITUTIONAL IMPERFORMANCE OF TRANSFORMATION ECONOMY

Key words: innovation inertness, institutions, institutional environment, institutional imperfection of economy.

Інноваційно-технологічна інертність трансформаційних економік належить до найбільш значущих проблем сучасного етапу економічного розвитку і є однією з основних причин їхньої недостатньої конкурентоспроможності на світовому рівні. На сучасному етапі ця тенденція не тільки суттєвим чином не долається, але часом навіть поглиблюється. Про це свідчать міжнародні рейтинги, зокрема дані рейтингу Глобального інноваційного індексу (Global Innovation Index), який щорічно публікується Всесвітньою організацією інтелектуальної власності у співпраці з Корнельським університетом та міжнародною школою бізнесу. Рейтинг оцінює інноваційний клімат 132 країн, ранжуючи їх за рівнем інноваційної результативності. За показниками 2022 р. Україна посіла серед них 57 місце у порівнянні з 49 місцем у 2021 р., а за показником практичного виходу знань і технологічних результатів – досить скромне 36 місце. Серед 39 країн Європи за інтегрованим показником цього рейтингу Україна посіла 34 місце [3, с. 215]. Рейтингові позиції України за основними блоками Глобального інноваційного індексу у 2021 р., який передував відкритому масштабному вторгненню російського агресора, та 2022 р. відображено у таблиці 1.

Відомо, що рівень виробничо-інноваційного впровадження технологій у більшості сфер вітчизняної промисловості разуче відстає від провідних країн світу. Наприклад, доля інноваційно активних підприємств від їх загальної кількості в економіці України у 3–4 рази нижче ніж у розвинутих країнах.

Проте не варто переконувати у тому, що національна стратегія зниження, а згодом і подолання інноваційно-технологічної інертності вітчизняної економіки набуває зростаючої актуальності та потребує особливої динамізації в умовах відкритого протистояння військово-промислового потенціалу України

під час повномасштабної агресії РФ. Технологічне змагання, набуваючи міліарного виміру, стає безпосереднім полем збройної боротьби з ворогом в умовах війни, а інноваційний прогрес в усіх галузях економіки – безпосередньою умовою забезпечення її стійкості, здатності протистояти агресору і перемагати його.

Таблиця 1

Позиції України у рейтингу Глобального інноваційного індексу за основними блоками показників у 2021 та 2022 рр.

Показники рейтингу	2021	2022
Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index)	49	57
Знання і технологічні результати (Knowledge & technology outputs)	33	36
Креативні результати (Creative outputs)	48	63
Людський капітал і дослідження (Human capital & research)	44	49
Інституції (Institutions)	91	97
Складність ведення бізнесу (Business sophistication)	63	48
Складність ринку (Market sophistication)	88	102
Інфраструктура (Infrastructure)	94	82

Джерело: складено автором за даними [3, с. 215].

У цьому контексті інституційний аналіз глибинних причин порівняно низької інноваційної економічної активності підприємницького сектору трансформаційної економіки, а також обґрунтування шляхів її подолання набуває першочергового науково-практичного значення для реалізації стратегії ефективного та конкурентного інноваційного розвитку вітчизняної економіки.

Якість інституційного середовища економіки країни, його розвинутість, досконалість і сприятливість для економічного та інноваційного розвитку має вагоме, якщо не першорядне значення, у досягненні бажаної інноваційно-технологічної спроможності та конкурентоздатності країни. Принагідно зауважимо, що у вищезгаданому рейтингу Глобального інноваційного індексу (Global Innovation Index) за інтегрованим показником «Інституції», що відображає якість інституцій політичного, нормативно-правового та бізнес середовищ, Україна посіла серед 132 країн лише 97 місце, що є безпосереднім проявом і показником недосконалості її інституційного середовища [3, с. 215].

Складність та багатоаспектність переходу трансформаційної економіки на сучасну інноваційну модель розвитку засвідчують необхідність розширення методологічних засад її теоретичного дослідження залученням аналітичного потенціалу сучасної інституційної економічної теорії. Йдеться передусім про значимість інституційних основ та чинників економічного розвитку, розуміння

структури та механізмів реалізації інституційних змін, а також визначення їх вектору у контексті модернізації інституційного устрою країн ринкової трансформації. Прикладом реалізації комплексної наукової розробки даної проблематики може слугувати теоретичний спадок засновника теорії інституційних змін Д. Норта [1], а також праці його послідовників Дж. Волліса, Б. Вайнгеста та інших.

Безпосередній науково-практичний інтерес становить розроблена ними інституційна типологія соціально-економічних порядків, що обумовлюють альтернативні способи доступу до основних політичних та економічних ресурсів. Зокрема мова йде про інституційний порядок «обмеженого доступу», риси якого властиві українській економіці, як і більшості країн, у яких здійснюється системна ринкова трансформація економіки. Він характеризується створенням правлячою коаліцією владних еліт умов обмеженого суспільного доступу до політичних та економічних ресурсів, у той час як на противагу цьому владні еліти та наближені до них бізнес-угруповання наділені особливими правами нелімітованого доступу до ресурсів, а також похідними від цього господарськими пільгами і привілеями [2].

Отже, умовою отримання економічними елітами ренти є, за Д. Нортом, концентрація ними політико-економічної влади, тобто можливості диктувати свої умови контрагентам та/або соціуму загалом. Тим самим створюються сприятливі умови для їхнього привілейованого становища, що забезпечує отримання і привласнення рентних доходів. Тому цей тип інституційного порядку обумовлює переважання не інноваційної і конкурентної моделі економічної поведінки, а ренти-орієнтованого мотиву підприємництва та обмеження його інноваційних стимулів. Альтернативою виступає інституційний порядок «відкритого доступу» до ресурсів, властивий економічно розвинутим країнам, що підтримує конкуренцію, а не відтворення рентних відносин та об'єктивно спонукає підприємства до інноваційної діяльності.

Аналіз негативних тенденцій інноваційно-технологічної інертності українських підприємств доводить, що в інституційно недосконалому економічному середовищі їхня реальна зацікавленість в інноваціях є проблематичною. Дослідження зв'язку між інституційним порядком «обмеженого доступу» до економічних і політичних ресурсів, що склався в економіці України, і відносно низькою інноваційною активністю підприємств, дозволяє зробити наступні висновки:

1) інноваційна пасивність вітчизняної економіки – один із основних наслідків інституційного «порядку обмеженого доступу», за якого ані держава, ані підприємства належною мірою економічно не зацікавлені та не мотивовані до інновацій, до великомасштабних інноваційних інвестицій;

2) ренти-привласнення на основі цього типу інституційного порядку є альтернативним джерелом доходів для підприємницьких кіл, функціонуючих в умовах отримання пільг та привілеїв від влади; віддача від інвестицій, спрямованих на отримання ренти, стає альтернативою прибутків від конкурентної інноваційної діяльності;

3) для забезпечення переважно інноваційного типу розвитку української економіки необхідна глибока системна перебудова її інституційного каркасу за такими основними напрямками: зменшення можливостей та ефективності інвестицій у рентопривласнення та збільшення на цьому тлі порівняльної привабливості та економічної віддачі від інноваційної інвестиційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Гайдай Т. В. Еволюція концептуально-методологічних основ теорії інституційних змін. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2014. Вип. 164. С. 13-18.

2. Норт Д., Волліс Дж., Вайнгест Б. Насильство та суспільні порядки. Основні чинники, які вплинули на хід історії / пер. з англ. Київ : Наш формат, 2022. 352 с.

3. The Global Innovation Index 2022. GII 2022 Economy profiles. Ukraine. 266 p. URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2022-en-main-report-global-innovation-index-2022-15th-edition.pdf>

Галушка Зоя,
д-р екон. наук, професор,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ: КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД

Ключові слова: людський капітал, тренди розвитку людського капіталу, нестабільність економічного розвитку, міграція населення, компетентнісний підхід в управлінні людьми.

Zoia Halushka,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Yriy Fedkovych Chernivtsi National University

TRENDS OF THE HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT IN CONDITIONS OF INSTABILITY: COMPETENCY-BASED APPROACH

Keywords: human capital, trends in human capital development, instability of economic development, population migration, competence approach in people management.

Нестабільність – одна з ключових характеристик сучасного світу, яка поряд з такими характеристиками як невизначеність, непередбачуваність, складність, неоднозначність, крихкість, неспокійність, нелінійність, незбагненність визначає умови розвитку усіх економічних та соціальних процесів. Наведені характеристики з'явилися на зламі XX і XXI століть та отримали назву VUCA- та BANI-світу. У таких умовах необхідно чітко розуміти виклики та шукати способи пристосування та реакції на них.

Під впливом нестабільності зовнішнього середовища у бізнесовому середовищі відбуваються кардинальні зміни, які потребують пошуку нових підходів до управління людьми. Ця проблема має глобальний характер. У Доповіді про людський розвиток 2021-2022 зазначено зміни людського капіталу під впливом ключових трендів розвитку економіки. *Технологічний прогрес*, зокрема цифровізація, призводить до змін у способі життя та сприйнятті часу і простору. Це впливає на робоче середовище, вимагаючи переосмислення меж між особистим і робочим часом, а також між компанією та її екосистемою. *Автоматизація*, включаючи використання роботів та штучного інтелекту, змінює ландшафт робочих місць. Це може призвести до заміни значної частини робочих місць, зокрема тих, що виконують рутинні завдання. *Розвиток технологій*, таких як штучний інтелект, машинне навчання, доповнена реальність та Інтернет речей, створює нові можливості для виникнення нових професій та перепрофілювання існуючих. В умовах нестабільності та технологічного прогресу змінюється і роль керівників. Нові позиції, такі як

Chief Strategy Officer, Chief People Officer, Chief Human-Machine, Team Officer тощо, стають все більш важливими для організацій, що стикаються з викликами цифрової трансформації та змінами в робочому середовищі.

У таких умовах людський капітал набуває нових характеристик та потребує нових підходів в організації праці та в управлінні. Фахівці зазначають такі сучасні тренди у сфері управління людським капіталом: зміщення фокусу з посадових обов'язків на навички, розкриття потенціалу людей за допомогою технологій, створення робочого середовища майбутнього, побудова взаємовідносин на взаємовигідних умовах для організації і працівників, управління з урахуванням сили впливу працівників (балансування інтересів), створення екосистеми робочої сили (усунення традиційних меж працевлаштування, забезпечення інклюзивності, рівності та різноманіття) [1]. Таким чином, в управлінні людським капіталом головним драйвером стає фокусування на людській складовій сталого розвитку.

На даний час нестабільність українського суспільства в основному пов'язана з воєнним станом, що має значний вплив на різноманітні аспекти, такі як чисельність та структура робочої сили, обсяги та ефективність виробництва, якість використання людських ресурсів. У 2021 році в Україні було зареєстровано 17,4 млн. осіб, з яких більше половини мали вищу освіту. Офіційно працевлаштовані тоді склали 12,6 мільйонів, неофіційне працевлаштування переважало серед професійно-технічних робітників. Частка чоловіків у складі працюючих була 68%. Міграція населення під впливом війни зумовила значний вплив на зниження ВВП - за оцінками експертів, втрати в економіці через неповернення біженців можуть скласти від 2,6% до 7,7% довоєнного ВВП. На даний час більше 60% внутрішньо переміщених осіб - жінки. На початку 2024 року кількість безробітних за регіонами складала: 809 тис. на Заході, 829 тис. на Півночі, 1 мільйон на Сході, та 318 тис. на Півдні [2].

З березня по червень 2023 року фахівці Центру сталого миру та демократичного розвитку (SeeD) провели дослідження Індексу людського капіталу для відновлення в Україні, залучивши понад 5900 респондентів з усієї країни, за винятком тимчасово окупованих територій. Цей індекс визначається як знання, навички, здоров'я людей, їхнє бажання та мотивація допомагати відновленню та відбудові країни. За шкалою від 1 до 10 були отримані такі показники: капітал здоров'я – 6,0; громадський капітал – 6,6; капітал адаптивності – 6,5, у тому числі психосоціальний добробут – 6,1, націленість на саморозвиток – 6,5, підприємливість – 6,6, та стійкість до стресу – 6,7. Дослідження показало зменшення капіталу здоров'я та стійкості до стресу порівняно з 2021 роком [3].

Одночасно, важливо враховувати постійну зміну компетентностей працівників, які повинні збагачуватися протягом усього життя, особливо у контексті характеристик сучасного VUCA- та BANI- світу. Відповідь на нестабільність зовнішніх умов з боку керівників вимагає чіткої постановки мети, підтриманої фактами та доказами; спрямованості на ключові завдання; інтуїтивного мислення та постійного моніторингу знань та навичок працівників. Спрощення за умов нестабільності означає уникнення зайвого, концентрацію на

нестандартних рішеннях, системному мисленні, виявленні взаємозалежностей та гнучкому впровадженні змін.

Для підтримки цього процесу важливо активно заохочувати нові ідеї, створювати бізнес-спільноти, стимулювати творчість та креативність, а також використовувати та підтримувати впевненість, гнучкість, сміливість, стресостійкість, толерантність та адекватність у прийнятті рішень. Надзвичайно важливо створювати мережеві зв'язки та наділяти працівників повноваженнями в умовах спільної взаємодії. В умовах воєнного стану необхідно формувати потенціал стійкості. Для цього важливими умовами виживання стають: уважність, співчуття, повага, критичне мислення, гнучкість, адаптивність, інтуїція і прозорість.

Список використаних джерел

1. Тренди у сфері людського капіталу 2023: нові правила для світу без меж. Deloitte. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ua/Documents/human-capital/2023-human-capital-trends-presentation.pdf>
2. Як повернути українських біженців додому, – дослідження. URL: <https://texty.org.ua/fragments/109236/yak-povernuty-ukrayinskyh-bizhenciv-dodomu-stymuly-ta-rekomendaciyi/>
3. Рішення для перемоги: дослідники визначили індекс людського капіталу для відновлення України. Рубрика. Медіа рішень. URL: <https://rubryka.com/2023/10/17/indeks-lyudskogo-kapitalu/>

Горняк Ольга,
д-р екон. наук, професор,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Котелевська Яна,
аспірантка,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЛАДИ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОВОЄННОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Ключові слова: трансформація економічної влади, інститути, інституційний потенціал, децентралізація, повоєнна економіка, відновлення, державна політика.

Olga Gornyak,
Ph.D. in Economics, Professor,
I.I. Mechnikov Odessa National University
Yana Kotelevska,
PhD Student,
I.I. Mechnikov Odessa National University

TRANSFORMATION OF ECONOMIC POWER IN THE PROCESS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE INSTITUTIONAL POTENTIAL OF POST-WAR UKRAINE'S ECONOMY

Keywords: transformation of economic power, institutions, institutional potential, decentralization, post-war economy, recovery, state policy.

Війна в Україні призвела до значних руйнувань економічної інфраструктури та суттєвої трансформації економічної влади. Проте, навіть в період воєнного стану, відбуваються активні інтеграційні процеси, що свідчать про перспективи повоєнного розвитку держави [1, с. 133].

В умовах повоєнної відбудови та реконструкції важливо розуміти, як відбуватиметься процес формування та розвитку інституційного потенціалу економіки України, а також які фактори впливатимуть на трансформацію економічної влади. Одним з ключових напрямів трансформації є децентралізація влади, яка має забезпечити стійкість та адаптивність економіки до нових умов.

Децентралізація економічної влади передбачає розподіл влади та прийняття рішень від центральних органів до регіональних та місцевих рівнів. Це є безумовною перевагою в умовах системної нестабільності та непередбачуваної траєкторії майбутнього. Процес децентралізації економічної влади потребує ретельного вивчення, планування та впровадження, а також врахування можливих ризиків. Впровадження та реалізація реформи

децентралізації пов'язане із формування відповідних інститутів, діяльність яких сприятиме відновленню і розвитку як економіки регіонів, так і національної економіки, в цілому. При створенні інститутів, в воєнний час, важливо враховувати повоєнну відбудову, щоб вони були придатні для повоєнного розвитку економіки, та не обтяжували процес відновлення [2, с. 54].

Інституційний потенціал відновлення в Україні формується на основі досвіду зарубіжних країн, які мали схожу ситуацію, пов'язану із військовою агресією, з урахуванням принципу верховенства права, що, в свою чергу, стимулює інвестиції та економічне зростання. Прикладом цього є міжнародні організації, зокрема дотичні до безпекових проблем та проблем європейської інтеграції, а також ті, що працюють у соціальній і гуманітарній сферах. Передусім варто відзначити: Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, Раду Європи, а також Центральноевропейську ініціативу, Енергетичне співтовариство, ЮНІСЕФ та ін. [2, с. 55].

Складовими інституційного потенціалу є формальні та неформальні правила, норми та процедури, які сарямовані на регулювання економічної та соціальної сфери. Зміни в інституційному потенціалі можуть відбуватися через реформи законодавства, політичні зміни, економічні та соціокультурні трансформації. Інституції теж не є статичними, вони постійно змінюються, вдосконалюються та підлаштовуються від вимоги часу. У цьому контексті одним із пріоритетних завдань є побудова дієвої інституційної системи, в рамках якої відбуватиметься економічне відновлення.

Щоб встояти перед викликами війни, Україна обрала модель мережевої стійкості, яка базується на підвищенні ролі горизонтальної взаємодії та активної участі децентралізованих рішень у формуванні стратегій із забезпечення стійкості, використовуючи для цього інститути самоврядування. Мережевий підхід, залучаючи інститути партнерства, дає можливість компенсувати проблеми управлінської координації, зосереджуючи увагу на консолідації розподіленої інформації та знань, а також розподілі ризиків.

Інститути ідентичності встановлюють систему мережевих взаємозв'язків у рамках національної інституційної системи, які оптимізують обіг ресурсів, сприяють відновленню взаємної довіри в умовах невизначеності [3, с. 113]. Важливо забезпечити прозорість та підзвітність в процесі прийняття економічних рішень, а також сприяти активній участі громадянського суспільства у відбудові та розвитку економіки України.

Планування повоєнного відновлення, потребує зосередження уваги на створенні інститутів відновлення, які можна розділити на групи: інститути капіталізації, концентрації ресурсів, інновацій, регіональної диверсифікації та інститути міжнародної підтримки. Інститути відновлення формують перспективи розвитку суб'єктів економіки в рамках сформованої інституційної ідентичності за рахунок поєднання процесів відновлення та модернізації [3, с. 114].

Отже, на основі вищевикладеного можна зробити висновок, що трансформація економічної влади в процесі формування та розвитку інституційного потенціалу повоєнної економіки України буде складним та

багатогранним процесом. На цей процес впливають різні фактори, спочатку, це наслідки війни, джерела фінансування, політична ситуація, ефективність державного управління та впровадження реформ, процес євроінтеграції та демографічні фактори. Якщо інститути стійкості в Україні є вже досить сформованими, то інституційна система переходу до етапу відновлення досі перебуває у незавершеному стані.

Список використаних джерел

1. Горняк О. В. Формування сучасного інституційного потенціалу України в контексті євроінтеграційних процесів. Матеріали 78-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (22–24 листопада 2023 р., м. Одеса) / відп. ред. О. В. Побережець ; ред. кол.: Є. І. Масленников, А. Л. Святошнюк та ін. Одеса : Олді+. 2023. С. 133-135.

2. Борщевський В., Засадко В., Матвеев Є. Інституційні основи повоєнного відновлення України: як використати потенціал європейських та міжнародних організацій для прискорення процесу зближення з ЄС. DOI: [http://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-7\(14\)-51-62](http://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-7(14)-51-62).

3. Жаліло Я. А. Інституційне забезпечення економічного відновлення в Україні. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-confproceed.2023.32> .

Длугопольський Олександр,
д-р екон. наук, професор,
Західноукраїнський національний університет
Жуковська Аліна,
канд. екон. наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет

ІНДЕКС ІНКЛЮЗИВНОСТІ В ПОЛІТИЦІ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК ХХІ СТОЛІТТЯ

Ключові слова: інклюзивний розвиток, соціально-економічні системи, індекс інклюзивності.

Oleksandr Dlugopolskyi,
Doctor of Science (Economics), Professor,
West Ukrainian National University
Alina Zhukovska,
PhD, Associate Professor,
West Ukrainian National University

THE “INCLUSIVENESS INDEX” FOR THE INCLUSIVE DEVELOPMENT POLICIES OF THE NATIONAL ECONOMIES OF THE XXI CENTURY

Keywords: inclusive development, socio-economic systems, inclusiveness index.

Протягом тривалого часу світова наукова спільнота активно працює над пошуком напрямків, методів та інструментів забезпечення економічного зростання. Сучасні тенденції розвитку світової економіки (старіння населення, підвищення рівня безробіття, поглиблення економічної й соціальної нерівності, погіршення екологічної ситуації, стрімкий розвиток НТП, цифровізації та глобалізації, поступ Індустрії 4.0 і 5.0 тощо) змусили науковців визнати, що лише економічного вектора недостатньо для забезпечення повноцінного розвитку держави. Саме тому у 2017 р. на 48-му Всесвітньому економічному форумі у м.Давос (Швейцарія) було запропоновано змінити пріоритети економічної політики, які слід переорієнтувати на більш ефективну протидію незахищеності і нерівності [1]. З огляду на це головною метою розвитку економіки запропоновано визнати стійкий всеохоплюючий прогрес, який має супроводжуватися зростанням доходів населення з одночасним розширенням його економічних можливостей, підвищенням рівня захищеності та якості життя. За основу такого підходу взято концепцію інклюзивного розвитку, яка призначена забезпечити справедливі й рівні можливості для всіх членів суспільства і всіх секторів національної економіки [2].

Цікавою спробою виміряти рівень інклюзивного розвитку став The Inclusiveness Index, розроблений The Othering & Belonging Institute at the University of California, що здійснює інноваційні дослідження в сфері соціальної

нерівності та маргіналізації. Зазначений індекс є одним із перших, який дозволяє оцінити рівень суспільної інтеграції осіб різної раси, релігії, статі, сексуальної орієнтації та інвалідності в таких сферах, як політичне представництво, нерівність доходів, антидискримінаційне законодавство, умови ув'язнення, міграційна політика та інші. Кожного року на основі методики [3] розраховується індекс інклюзивності для країн світу і публікується у відповідному звіті. Кількість країн в рейтингу щорічно коливається через складнощі в отриманні даних.

Щорічний звіт, в якому публікуються результати розрахунку індексу інклюзивності, має унікальну тематику: у 2016 році темою звіту була глобальна міграційна криза, у 2017 році – зростання етнонаціоналізму, у 2018 році – сексуальне насильство і сексуальні домагання та глобальна водна криза, у 2019 – роль соціальних мереж у розпалюванні ненависті та наклепів, у 2020 році – криза COVID-19, у 2021-2023 – розроблено та запроваджено інтерактивну таблицю, яка дозволяє користувачам легко маневрувати між країнами та штатами і сортувати їх на основі будь-якої з шести груп показників.

В розрахунку індексу інклюзивності використовуються шість сфер, які характеризують залученість або відчуженість маргіналізованих груп населення:

1) насильство через приналежність до якоїсь соціальної групи, яке є прямим показником групової маргіналізації та дискримінації. Насильство, якого зазнають окремі соціальні групи, відображає упереджене ставлення до них, а також їх групову вразливість;

2) політичне представництво та участь громадян в публічному управлінні. У демократичних суспільствах результати волевиявлення багаточисельних етнічних, расових чи релігійних груп здатні знівелювати результати волевиявлення меншин. Це може призвести до низького рівня політичного представництва та низької участі меншин в публічному управлінні;

3) нерівність доходів, яка є показником групової маргінальності. Це не лише відображає дискримінацію в наданні освітніх та медичних послуг, інвестиціях у людський капітал і можливостях працевлаштування, а й також може вказувати на дискримінацію на приватних ринках і сегрегацію в соціальних мережах. Ступінь нерівності доходів у державі не залежить від розміру економіки чи багатства нації, а є скоріше результатом функціонування політичних інститутів, культурних норм і законів;

4) антидискримінаційні закони, які захищають інтереси маргінальних груп, є ще одним прямим показником інституційної інклюзії. Антидискримінаційні закони відображають не лише прихильність суспільства до рівноправ'я всіх його членів, але ідентифікують наявність дискримінаційних проблем, які потребують політичного та правового реагування;

5) умови ув'язнення, які є яскравим прикладом маргінальності та інклюзивності різних соціальних груп. Кримінальне право відображає культурні норми та цінності домінуючих соціальних груп, а його практичне використання у формі ув'язнення та інших формах кримінального покарання, часто пов'язане з різними соціальними упередженнями. Навіть за відсутності дискримінації меншин або маргіналізованих груп населення умови ув'язнення відображають культурні та соціальні забобони, які по-різному впливають на маргіналізовані

групи;

б) імміграційна політика, яка відображає ставлення суспільства до маргіналізованих груп та ступінь привітності домінуючої соціальної групи до інших груп. Нативізм і ксенофобія, як правило, відображають не лише рівень відкритості суспільства до прийому нових іммігрантів, але й ступінь інклюзивності суспільства.

В рамках кожної із описаних сфер використовуються конкретні індикатори: частка етнічних меншин, які не мають політичної влади; відсоток жінок, обраних до парламенту; співвідношення доходів жінок і чоловіків на одну особу; відсоток працюючих жінок віком до 15 років; показник релігійних ворожнеч; індекс обмеження віросповідання; кількість законів з протидії дискримінації людей з інвалідністю тощо. На їх основі проводиться ранжування країн.

Динаміка зміни місця України в рейтингу інклюзивності протягом 2016-2023 років представлена в табл. 1.

Таблиця 1

Індекс інклюзивності України у 2016-2023 рр. [3]

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Кількість країн в рейтингу	138	120	125	132	172	133	136	129
Місце в рейтингу	80	73	85	-	102	106	108	82
Кількість балів	35,97	35,21	38,57	-	32,05	53,75	54,54	58,67

Як видно з табл. 1, у 2023 році Україна, незважаючи на незначне зростання кількості балів (з 54,54 у 2022 р. до 58,67 у 2023 р.) суттєво покращила свої позиції в рейтингу і перемістилась зі 108 на 82 місце. Це можна пояснити успішною адаптацією України до викликів, спричинених повномасштабним вторгненням росії, зокрема: зростанням кількості мігрантів та внутрішньо-переміщених осіб, постраждалих військових і цивільних, руйнуванням об'єктів соціальної інфраструктури тощо. Протягом 2022-2023 рр. в Україні започатковано багато різноманітних програм, спрямованих на адаптацію внутрішньо-переміщених осіб до нового місця проживання, реабілітації постраждалих військових і цивільних від військових вій, відбудови об'єктів соціальної інфраструктури. Ці заходи сприяють інклюзивному розвитку національної економіки, що знайшло своє відображення у рейтингу 2023 року.

Також протягом 2021-2023 років відбулося покращення позиції України в рейтингу країн за рівнем інклюзивності за всіма компонентами толерантного ставлення до: осіб різної расової приналежності – з 100 на 96 місце; осіб різної статі – з 73 на 72 місце; ЛГБТ-осіб – з 81 на 70 місце; осіб різного віросповідання – з 115 на 108 місце; осіб з інвалідністю – з 94 на 61 місце. Однак позиція в загальному рейтингу інклюзивності суспільства погіршилася – з 34 на 36 місце, що можна пояснити неготовністю українського суспільства до зростання кількості осіб з інвалідністю, що актуалізує необхідність розробки та запровадження програм, спрямованих на покращення їх соціальної інтеграції.

Шляхами підвищення рівня інклюзивності національної економіки можна вважати: 1) удосконалення інституційного забезпечення інклюзивного розвитку

національної економіки; 2) стимулювання розвитку інклюзивного підприємництва; 3) модернізація інфраструктури на основі принципів «універсального дизайну»; 4) створення умов для розвитку інклюзивної освіти та медицини; 5) забезпечення імплементації інклюзивного підходу в молодіжну, культурну та релігійну політики; 6) забезпечення загальної соціальної інтеграції суспільства тощо.

Список використаних джерел

1. Dlugopolskyi, O., Zhukovska, A. Inclusive Development as an Instrument to Overcome Economic Inequality and Discrimination. *Economics – Innovative and Economics Research Journal*. 2023. No 11 (1), pp. 11-27. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1129870>
2. Zhukovska, A., Dluhopolskyi, O. Elements and indicators of inclusive economic development. *MEST Journal*. 2021. No 9 (2), pp. 91-98. URL: <https://doi.org/10.12709/mest.09.09.02.13>
3. Inclusiveness Index (2024). URL: <https://belonging.berkeley.edu/our-story>

Задоя Анатолій,
д-р екон. наук, професор,
Університет імені Альфреда Нобеля

СВІТОВА ЕКОНОМІКА: НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА УРОКИ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Ключові слова: інтеграція, дезінтеграція, самозабезпеченість, цінності, ефективність, економічне зростання.

Anatolii Zadoia,
Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Alfred Nobel University

WORLD ECONOMY: NEW TRENDS AND LESSONS FOR ECONOMICS

Keywords: integration, disintegration, self-sufficiency, values, efficiency, economic growth.

XXI століття відзначилося появою цілого ряду нових явищ та тенденцій, які потребують їх теоретичного осмислення. Деякі положення економічної науки, які ще зовсім недавно вважалися істиною і піддавалися сумніву лише окремими дослідниками, сьогодні з очевидністю показали свою сумнівність. Це відповідно вимагає як їх теоретичного переосмислення, так і корегування відповідних практичних дій, що базуються на зазначених положеннях.

Метою нашого дослідження є виявлення новітніх тенденцій, властивих світовій економіці XXI століття, та обґрунтування необхідності перегляду деяких теоретичних положень сучасної економічної науки.

В останні десятиліття у світі сформувалися нові геостратегічні реалії. Звернемо увагу лише на п'яти аспектах, які мали, на наш погляд, найсуттєвіший вплив на ці процеси, та потребують деякого уточнення про економічні закономірності розвитку сучасної економіки.

1. Інтеграція чи дезінтеграція. Економічні процеси у світовій економіці кінця минулого століття сформували стійке уявлення, що економічна інтеграція є загальною закономірністю розвитку світової економіки. Створення цілого ряду регіональних інтеграційних об'єднань з різним ступенем взаємодії учасників (Європейський Союз, 1992 р.; NAFTA, 1992 р.; АРЕС, 1989 р., Mercosur, 1991 р.) працювало на укріплення такого уявлення.

Разом з тим, події останніх десятиліть змішують ще раз переконатися, що у напрямків економічних процесів немає однозначного вектору. Об'єктивне підґрунтя мають як інтеграційні, так і дезінтеграційні процеси [1]. І це підтверджується не тільки виходом Великої Британії з ЄС та посиленням позицій євроскептиків у цілому ряді європейських країн. Подібні тенденції відбуваються і у зоні вільної торгівлі США, Канади та Мексики. Таким чином,

не варто абсолютизувати навіть якусь здавалося б очевидну тенденцію: у будь-який момент може з'явитися не менш очевидна контр-тенденція.

2. Взаємовигідна торгівля чи самозабезпечення. Тривалий час зростання обсягів світової торгівлі значно випереджали збільшення обсягів світового виробництва, що приводило до збільшення питомо ваги світового експорту товарів у обсягах світового ВВП. Так, якщо на початок 70-х років питома вага товарного експорту у ВВП складала 15%, то до початку 2000-х років вона зросла до 25%. І це теж розглядалося як закономірність, яка обґрунтовувалася у численних наукових дослідженнях. Однак звіти Світової організації торгівлі за останні роки свідчать, що цей показник стабілізувався і під впливом різних чинників коливається у межах 20-25% [2]. Слід зазначити, що подібні ситуації уже траплялися. У 70-х – 80-х роках минулого століття зростання питомої ваги товарного експорту у світовому ВВП загальмувалося на позначці 15%. Ймовірніше за все, це є реакцією світової торгівлі на фінансово-економічні кризи особливої глибини (1974-1975 та 2008-2009 рр.). Саме кризові явища підштовхують до посилення тенденцій самозабезпеченості. Сьогодні такі процеси особливо яскраво прослідковуються у Європі як реакція на використання Росією поставок енергоресурсів у якості інструменту тиску. Іншими словами, *показники, які вимірюються питомою вагою, не можуть зростати постійно: їх значення періодично стабілізується на певному критичному рівні, подолання якого потребує докорінних змін в умовах функціонування економічної системи.*

3. Цінності та ефективність. Пануючою позицією у сучасній економічній теорії є визнання пріоритетності ринкових, демократичних цінностей як у системі господарювання, так і в політиці. Це знайшло відображення у консенсусній моделі прийняття рішень у таких впливових організаціях європейської безпеки, як НАТО та ЄС. Однак практика показала, що така модель може ефективно працювати в умовах стабільності та панування раціональних мотивів поведінки, що є основою ринкових механізмів саморегулювання. В умовах же кризи, коли хтось є економічних суб'єктів (особливо, якщо мова йде про рівень країни) переодить до ірраціональності, ці механізми дають збої. Консенсусний принцип використовується окремими суб'єктами як засіб шантажу, тривалий та складний процес переговорів та узгодження інтересів робить систему нединамічною (що в умовах кризи критично знижує її ефективність). Достатньо сказати, що Європа в цілому і НАТО, зокрема, не змогли повною мірою продемонструвати адекватної реакції на виклики, спровоковані агресією Росії проти України. Необхідність реформування усвідомлюють в самому Європейському Союзі, пропонуючи переходити від консенсусного варіанту прийняття рішень до голосування «кваліфікованою» більшістю [3]. Крім того, надія лише на ринкові механізми у забезпеченні необхідних обсягів виробництва оборонної продукції призвела до того, що фізично не вистачає озброєння для забезпечення обороноздатності Європи а належному рівні.

Як наслідок, виникає дилема: послідовне дотримання демократичних цінностей чи ефективність? На наш погляд, вирішити цю проблему можна через *послідовне запровадження у різних сферах як економіки, так і політики*

«вмонтованих стабілізаторів», які автоматично спрацьовували б при виникненні тих чи інших кризових ситуацій і не потребували додаткового втручання (на кшталт прогресивної системи оподаткування). Роль держави (наддержавних органів) якраз і полягає у розробці відповідних правил гри та контролі за їх дотриманням.

4. **Фактори економічного зростання.** Тривалий час вирішальними чинниками економічного розвитку країни вважалися науково-технічний прогрес та використання переваг міжнародного поділу праці. Дослідження показують, що до ТОП-10 країн за показником ВВП на душу населення головним чином входять маленькі країни з надвисоким ступенем відкритості (зовнішній товарообіг у них у кілька разів перевищує ВВП). Разом з тим, економіка цих країн є особливо чутливою до зміни стану зовнішнього середовища: світові економічні кризи чи інші потрясіння (епідемія, війна) призводять до значних спадів їх економічних показників.

Сьогодні найбільшу динаміку у зростанні економічних показників демонструють країни з великою кількістю населення (Індія, Китай, Індонезія тощо). На наш погляд, це обумовлено щонайменше двома причинами. По-перше, структура сучасної економіки побудована таким чином, що найбільша питома у створенні ВВП належить сфері послуг (найчастіше, близько 70%). Кінцевим же споживачем послуг є домогосподарство. Тому чим більше населення, тим більше потенційних споживачів. *Достатньо формувати відповідні потреби та забезпечити належну платоспроможність населення, щоб мати необхідний стимул для економічного зростання.* По-друге, модель надвідкритої економіки ефективно працювала в умовах зрозумілого та стабільного світового порядку (чи то біполярного, чи то моноцентричного, чи то біцентричного). Сьогоднішнє ж світове господарство можна визначити як **неупорядкований поліцентризм** [4]. За цих умов *стабільність економічного зростання може забезпечити лише достатньо великий обсяг внутрішнього ринку та досягнення високого рівня самозабезпеченості.* А це можливо лише за наявності достатньо великих розмірів країни.

Таким чином, постійне відслідковування новітніх явищ у світовому господарстві та перегляд і коригування звичних уявлень економічної теорії зробить її теоретичні висновки вагомішими, а практичні рекомендації більш обґрунтованими.

Список використаних джерел

1. Задоя А.О., Боцула А.П. Міжнародні інтеграційні та дезінтеграційні процеси: суперечливі наслідки. *Академічний огляд*. 2017. № 1. С.92-97.
2. World Trade Report 2023. Re-globalization for a secure, inclusive and sustainable future. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/wtr23_e/wtr23_e.pdf
3. Європарламент пропонує ухвалювати рішення ЄС не консенсусом, а «кваліфікованою більшістю». URL: <https://newsyou.info/2023/11/evroparlamnt-proponuye-uxvalyuvati-rishennya-yes-ne-konsensusom-a-kvalifikovanoyu-bilshistyu>
4. Kholod B., Zadoia A., Zadoia O. Polycentrism of the modern world: a methodology for discovering world leaders. *Науковий вісник Національного гірничого університету*. 2020. № 3. С.171-176.

Зверяков Михайло,
член-кореспондент НАН України,
д-р екон. наук, професор,
Одеський національний
економічний університет

ПОТЕНЦІАЛ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕЛІ УКРАЇНИ

Ключові слова: економічний потенціал, трансформаційна криза, повоєнний розвиток, економічна модель України.

Mykhailo Zvieriakov,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Odesa National Economic University

THE CAPABILITY OF POST-WAR DEVELOPMENT OF UKRAINE'S ECONOMIC MODEL

Keywords: economic potential, transformation crisis, post-war development, the economic model of Ukraine.

Сучасна модель української капіталістичної економіки виникла в результаті розпаду радянського суспільства. Його історичні наслідки були вирішальним у формуванні сучасного суспільного устрою в Україні створеному в умовах глобального капіталізму. Тобто, генезис сучасної моделі ринкової економіки в Україні визначається двома основними передумовами: розпадом радянської моделі і впливом глобального капіталізму.

За роки незалежності економіка України пройшла три етапи свого розвитку: трансформаційна криза (1991-1999 рр. – 9 років) відновлювальне соціально-економічне зростання (1999-2008 рр. – 10 років) і період кризи і стагнації (2009-2023 рр. – 15 років). Трансформаційну кризу можна віднести до самої глибокої соціально-економічної кризи, яка може порівнюватись лише із «Великою депресією» 1929-1933 рр. Важкі наслідки трансформаційної кризи були обумовлені міжсистемним переходом до ринкової економіки в умовах загального дефіциту і корінної перебудови структури і номенклатури виробництва.

Трансформаційну кризу слід розглядати як таку, в основі якої лежить зміна економічних систем. Тобто, це міжсистемна криза, коли відбувається зміна макроекономічної структури радянської економіки. Остання була розбалансована як в галузевому, так і в технологічному аспектах. В період трансформаційної кризи відбувається очищення економічного простору від фізичного і морального застарілого виробничого обладнання. Тим самим звільняється місце для становлення нової макроструктури, яка відповідала б

ринковим методом відтворення основного капіталу. Іншими словами, трансформаційна криза підготувала умови для інвестиційної діяльності по формуванню нової матеріальної структури національної економіки, функціонуючою на основі ринкових законів.

Однак, розвиток національної економіки пішов за іншим сценарієм. Зростання було досягнуте не на основі масового оновлення виробничого потенціалу, а шляхом відновлення економічного зростання на старих виробничих потужностях.

Передумовою *відновлювального соціально-економічного зростання* було по-перше, девальвація гривні у 1998 р. більш у 2,5 рази та по-друге, зростання цін на сировинні товари на зовнішніх ринках.

Підприємства, перш за все у сировинних галузях збільшили обсяги виробництва на 10-20 %. Стабільність національної валюти трималась до 2008 року. В період відновлювального економічного зростання (1999-2008 рр.) реальні доходи населення зросли майже в 2 рази. В той же час, незважаючи на зростання ВВП за цей період в 1,4 рази, інвестиції в основний капітал не досягли рівня приросту до 1990 року. За 9 років та трансформаційної кризи вони скоротились в 5 разів, тому їх приріст до 3% на рік не досягнув докризового рівня. Відновлювальне економічне зростання відбулось на незадіяних виробничих потужностях, а не на оновлених основних активах. За цей період не були створені передумови для стійкого економічного зростання. Доля інвестицій в основний капітал залишалась низькою і досягла 15-17 %, тоді як повинна була б бути вдвічі більше – 34-35%. Також не було збільшене фінансування «економіки знань». Їх доля у ВВП займала не більше 4 %, в тому числі на наукові дослідження – 0,25%. В період відновлювального зростання не був нагромаджений ресурс для створення ринку капіталу, а також необхідне конкурентне середовище. Відбулось «зростання без розвитку».

Період стагнації і криз, який існує останні 15 років свідчить про те, що в українській економіці сформувалась незавершена перехідна система з рядом протиріч, які не були вирішені в період відновлювального зростання і які стали причиною трансформаційного спаду. Ці невирішені протиріччя не давали можливості перейти до стійкого соціально-економічного розвитку.

За даними Світового банку протягом останніх передвоєнних 11 років (2009-2019 рр.) Україна демонструє нестійке економічне зростання та зниження продуктивності праці. Середньорічні темпи приросту ВВП за цей період були від'ємними і склали -0,4% тоді як світові темпи – 2,98%. Також складна ситуація з середньорічними темпами приросту продуктивності праці. Цей показник в Україні склав 0,04 %, тоді як світові – 2,13%. Ринкові реформи, метою яких було підвищення науково-технологічного рівня вітчизняної промисловості не тільки не змогли нейтралізувати технологічне відставання виробництва, а ще й прискорили негативні процеси.

Основним протиріччям соціально-економічного розвитку української економіки залишається *відновлення циклічної форми відтворювального процесу основного капіталу*. Циклічна форма відтворення основного капіталу є всезагальною в межах індустріального розвитку продуктивних сил. Вона лише може прийняти специфічні форми прояву в окремих економічних моделях.

Ігнорування цієї об'єктивної форми руху основних фондів у радянській плановій економіці і спроба управляти нею за допомогою директивних методів стали основною причиною технічного відставання від високотехнологічних країн світу, а в кінцевому підсумку її руйнації. Формами прояву ігнорування цієї закономірності в радянській економіці стали: консервація екстенсивного типу відтворення; пріоритет фізичного зношення відносно морального при встановленні тривалих термінів використання основних фондів; відставання науково-технічного розвитку. Всі ці протиріччя процесу відтворення основних фондів не були вирішені в період трансформаційної кризи та відновлюваного етапу економічного розвитку в країні. Проблема відновлення циклічної форми відтворення основного капіталу повинна стати одним із напрямків стратегічного розвитку української економіки в повоєнний період.

Перш за все слід відновити механізм відтворення основного капіталу за рахунок амортизаційного фонду. На даний час цей механізм трансформувалася в процес підтримки в працюючому стані морально і фізично застарілого устаткування. В українській економіці 80 % інвестиційних витрат направляється на ремонт функціонуючих основних фондів. Тобто, продовжується підтримка в робочому стані застарілого обладнання. Крім того, на протязі ринкових реформ в Україні застаріле обладнання постійно збільшувалося в ціні шляхом його переоцінки. Ціни на деякі виробничі активи збільшилися в десятки разів. Наприклад, лише за 2009-2017 рр. вартість основних засобів ПАТ «Одесаобленерго» після їх переоцінки зросла з 1172 млн. у 2009 році до 5947 млн. грн., тобто більше як у 5 разів, а знос основних засобів зменшився на 1% (із 49 % у 2009 р. до 48 % у 2017 р.).

Формуванню нової відтворювальної моделі основного капіталу перешкоджає високий рівень інфляції, що не дозволяє накопичувати вільні кошти підприємств на його оновлення оскільки здійснювана оцінка основного капіталу збільшує його вартість і амортизаційні відрахування, не впливаючи на його фізичний і моральний стан, а продуктивність цього капіталу залишається колишньою, то витрати на підприємствах зростають, а прибуток при існуючих цінах зменшується. Зростання собівартості продукції та падіння прибутку підприємства прагнуть компенсувати збільшенням цін. Наслідками таких дій є зростання цін або інфляція. Але підвищення цін не вигідне для споживачів продукції. В розвинутій ринковій економіці перешкодою для зростання цін слугують закони конкуренції.

Таким чином, існуюча модель механізму індивідуального відтворення капіталу на великих підприємствах генерує інфляцію, «проїдання» накопичень на розвиток, а в перспективі їх банкрутство. Стало очевидним, що сподівання на «необхідну самоорганізацію ринкових сил» не подолає системної кризи відтворення. Здійснена спроби за допомогою ринкових механізмів у форсованому режимі перестрибнути із радянської системи у розвинутий капіталізм, минаючи особливий стан державного управління процесами, формування «конкурентного порядку», закономірно обернувся сумними наслідками.

Відновлення зростання економіки в повоєнний період потребує вирішення тих застарілих проблем, які залишилися у спадок від попереднього

соціально-економічного розвитку країни. Для цього необхідно кардинально змінити існуючу модель господарського ладу та створити таку нову модель, яка зможе подолати накопичені протиріччя. Вона, на наш погляд повинна поєднати переваги державного регулювання конкурентного механізму, який ще потрібно створити. Існуюча модель *державно-олігархічного капіталізму периферійного типу* не здатна забезпечити економічне зростання і підвищення добробуту громадян. В ній відсутні умови для досягнення цих завдань. В перспективі нова модель повинна поєднати конкурентні і регульовані державою засади. Таке поєднання надає їм характерні риси *перехідної форми*.

Кіндзерський Юрій,
д-р екон. наук,
ДУ «Інститут економіки та
прогнозування НАН України»

ПРІОРИТЕТИ ФОРМУВАННЯ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Ключові слова: промислова політика, індустріалізація, структурна модернізація, війна, відновлення.

Kindzerskyi Yuriy,
Doctor of Science (Economics),
Institute for Economics and Forecasting of the
National Academy of Sciences of Ukraine

PRIORITIES OF INDUSTRIAL POLICY FORMATION FOR STRUCTURAL MODERNIZATION OF THE ECONOMY DURING THE WAR AND POST-WAR RECOVERY

Keywords: industrial policy, industrialization, structural modernization, war, recovery.

Війна російської федерації проти України як ніколи загострила питання надважливого значення індустріальної складової економіки як з точки зору наявності і розбудови власних промислових можливостей чинити збройний опір агресору і усунення критичної залежності від зовнішньої воєнно-технічної допомоги, так і з точки зору підтримування життєдіяльності країни, цілісності і стійкості її господарської системи. Слід визнати, що відсталість, деіндустріалізація і аграризація національного господарства є прямим наслідком примітивної неоліберальної економічної політики, що проводилась у попередні десятиліття в Україні [1], яка водночас не була характерною для розвинених країн і окремих країн, що розвиваються, які стали новими індустріальними лідерами. Розвиток їх індустріальної складової, починаючи ще з часів першої промислової революції, здійснювався через промислову політику, що впродовж останніх двох століть постійно еволюціонувала, трансформувалась і удосконалювалась, мала різні цілі, стратегічні завдання, інститути реалізації та інструменти.

Очевидно, що розбудова Україною власної промисловості важлива не лише під час війни, але й у період повоєнного відновлення країни, оскільки без неї таке відновлення буде унеможливлено, а довоєнні економічні і соціальні проблеми, що через війну лише загострились, не будуть подолані. Усвідомлення цього факту поступово приходить до українських урядовців, які дедалі частіше, принаймні публічно, почали говорити про відродження галузі.

Водночас у практичній площині дії уряду досить умовно можна віднести до заходів промислової політики, більшою мірою вони відповідають заходам антициклічної політики підтримування економічної активності бізнесу в умовах її різкого спаду внаслідок воєнних дій. В нещодавній урядовій програмі «План для Ukraine Facility 2024-2027» [2], запропонованій Європейському Союзу для одержання допомоги, окремо питання розбудови промисловості не ставиться, тоді як серед галузей реального сектору виокремлюються аграрний сектор і енергетика.

Розуміння провідними зарубіжними науковцями промислової політики полягає у тому, що під нею розглядають будь-який тип втручання або державної політики, спрямованих на поліпшення ділового середовища та зміну структури економічної діяльності в сторону секторів, технологій або задач, які, як очікується, створять кращі перспективи для економічного зростання або суспільного добробуту, ніж це могло б відбутися за відсутності такого втручання [3, с. 16]. Такий підхід комплементарно поєднує структурні і фундаментальні (інституційні) фактори розвитку, необхідні для успішної індустріалізації. Структурні фактори, як предмет «вертикальної/секторальної» промислової політики, забезпечують випереджаючий розвиток окремих секторів і технологій виробництва з вищою продуктивністю («драйвери зростання»), що створює бажаний структурний ефект індустріалізації – перехід на вищий технологічний рівень, диверсифікацію виробництва, підвищення продуктивності праці і доходів населення. Фундаментальні фактори, що належать до «горизонтальної» промислової політики, спрямовані на створення сприятливого бізнес-клімату, обмеження монополізму і підтримку конкуренції, малого і середнього бізнесу, фінансування освіти, професійної підготовки та перепідготовки кадрів, наукових досліджень і розробок, розбудову системи охорони здоров'я, інфраструктури усіх типів. З огляду на такий підхід очевидно, що в Україні цілісна промислова політика відсутня, – не створюються індустріальні драйвери зростання, чітко не ставиться акцент на переструктуруванні виробництва, у глибокому занепаді перебуває наука і освіта.

Інструментарій промислової політики в розвинених країнах, зважаючи на необхідність розбудови зазначених факторів розвитку, суттєво трансформувалася і розширилася – від примітивних субсидій на виробництво і захисного мита до розгалуженої і складної системи інститутів, що охоплюють різні аспекти діяльності суб'єктів господарювання, дотичних до промисловості. Вони стосуються умов накопичення капіталу, правил торгівлі, організації ринків, захисту галузей, що зароджуються, розподілу ренти, інноваційної діяльності, режимів інтелектуальної власності, процесу створення та поширення знань [4, с. 126]. Самі інститути, будучи формально (законодавчо) унормованим відображенням інструментів політики, використовуються державою для здійснення свого регуляторного мотиваційного впливу за певними сферами на діяльність суб'єктів і секторів економіки. Цим створюються бажані технологічні і економічні сигнали, зокрема, наприклад, у частині підвищення інноваційних і технологічних можливостей суб'єктів, швидкості їх навчання і пристосування до умов середовища, очікуваних

прибутків і витрат, вибудовування певних моделей ведення бізнесу і стосунків суб'єктів між собою і з державою. У сукупності такі сигнали формують поведінку і бажання суб'єктів діяти певним чином і у певному напрямі, завдяки чому держава досягає своїх завдань і цілей політики.

У такому форматі діяльності держави мінімізується проблема «провалів уряду» (асиметрія інформації в ухваленні рішень; наявність груп інтересів і лобістів, що впливають на уряд; рентна поведінка і корупція бюрократії), існування яких суттєво обмежує ефективність промислової політики і створює чимало її противників. При цьому роль і модель поведінки держави у стосунках з бізнесом і суспільством також радикально змінюється. Держава перестає бути покровителем і донором виробників, трансформуючись у відкритого рівноправного партнера для бізнесу і суспільства, ініціатора і координатора у взаємодії з ними при вирішенні широкого кола соціально-економічних, технологічних, екологічних, оборонних та інших проблем країни.

Серед новітніх проявів поведінки держави в розвинених країнах, зокрема в США та ЄС, на які Україні варто звернути особливу увагу в наявних умовах зруйнованих і заблокованих війною ринків при одночасній необхідності знаходження нових «драйверів зростання» і системного вирішення надскладних економічних і соціальних проблем, слід виокремити концепцію підприємницької держави з місіє орієнтованою інноваційно-промисловою політикою [5]. Концепція відштовхується від того, що ринок сам по собі неспроможний ефективно розподілити ресурси, коли виникає необхідність відійти від усталеного стану господарської системи та існуючої траєкторії розвитку, забезпечити швидке і динамічне формування нових сфер діяльності у відповідь на виклики, що постають перед суспільством та його потреби, що, зокрема, особливо актуально для України.

Підприємницька держава відходить від пасивного спостереження за традиційними ринками та їх фіксації як таких, водночас активно ініціює створення нових, які змінюють структуру економіки, надає стимули приватному бізнесу слідом за нею входити на ці ринки. Держава бере на себе функцію венчурного інвестора. Тоді як приватний венчурний капітал стає дедалі більш короткостроковим з очікуванням на отримання результату до трьох років, держава здійснює довгострокові (15–20 років) інвестиції у появу нових технологій і продуктів на усіх етапах інноваційного циклу – від фундаментальних і прикладних досліджень, створення дослідних зразків і виробництв, запуску серійного виробництва та його підтримування доти, доки воно не сформує новий ринок, не стане беззбитковим і на цей ринок не буде широко залучений приватний бізнес. Державні банки розвитку і державні суверенні фонди отримують принципово нову опцію у інноваційному процесі – вони, беручи на себе частину ризиків, відходять від фінансової підтримки традиційних видів діяльності, водночас дедалі більше переносять свою увагу на фінансову підтримку інноваційних процесів із довгим строком реалізації у нових сферах, починаючи з етапу прикладних досліджень і далі. Держава таким чином бере на себе усі надвисокі ризики втрат, які при цьому виникають і які приватний бізнес не готовий самостійно нести на початкових етапах, коли інновації ще не можуть приносити прибуток. Підприємницька держава,

виступаючи венчурним інвестором, як і будь-який приватний венчурний інвестор, об'єктивно приречена на помилки і невдачі через насамперед наднизьку передбачуваність і прогнозованість кінцевого результату інноваційного процесу. Тому невдачі не завжди слід сприймати як «провали уряду», особливо враховуючи довгостроковий характер інвестицій.

Слід зауважити, що в Україні застосування концепції підприємницької держави для розбудови економіки в умовах війни і повоєнної відбудови повинно мати свої відмінності, зумовлені як станом і рівнем розвитку країни, так і наслідками безпосередньо самої війни. Перед Україною стоїть завдання забезпечити наздоганяючий розвиток і подолати технологічну відсталість та структурні деформації у виробництві, водночас вона має серйозні фінансові обмеження, а її науково-дослідницька сфера перебуває у кризовому занепаді. Тому Україна, принаймні у найближчі десятиліття, повинна робити ставку переважно на технологічні запозичення з розвинених країн у ті сектори, які будуть пріоритетними для розвитку. На залучення чи придбання іноземних технологій, які вже працюють і продемонстрували свій потенціал у розвинених країнах, проте ще не вичерпали його і не застаріли, Україні знадобиться значно, багатократно менше ресурсів, аніж для створення і запуску власних. Формами забезпечення державою широких технологічних запозичень можуть стати, по-перше, організація та створення спільних підприємств із провідними світовими технологічними компаніями, участь яких у капіталі підприємств дасть змогу отримати відповідні технології та ринки збуту. По-друге, це придбання іноземних ліцензій на виробництво відповідної високотехнологічної продукції вітчизняними компаніями за державний кошт із подальшою участю держави у капіталі цих компаній у розмірі, принаймні не меншому за суму коштів, витрачених на придбання ліцензій.

Інструменти для наздоганяючого розвитку, на який має орієнтуватися Україна, дещо відмінні від інструментів для технологічного прориву, які застосовують розвинені країни. Якщо через технологічний прорив розвинені країни створюють нові ринки, на яких для них немає відчутних потенційних конкурентів ззовні, то Україна, запозичуючи технології і створюючи на їх основі власні виробництва, об'єктивно вимушена орієнтуватися на існуючі ринки, – і внутрішній, і зовнішній, їх ємність і потенціал попиту, а також на існуючих конкурентів, які пропонують аналогічну продукцію. Тому на початкових етапах держава в Україні поряд із запозиченням технологій і створенням компаній за своєю участю має вдаватися до інструментів тимчасового захисту власного внутрішнього ринку і формування додаткового попиту на ньому в тих секторах, які вона планує розвинути.

Важливим елементом у забезпеченні повоєнного відновлення та структурних змін є наявність відповідних державних фінансових інститутів розвитку, що надаватимуть пільгову довгострокову поворотну і грантову підтримку інвестиційних виробничих і дослідницьких проєктів суб'єктів у пріоритетних секторах. Зараз унаслідок проведеної у попередні роки націоналізації ряду великих системних банків переважна частка активів (близько 60%) вітчизняного банківського сектору належить державі, а її банки ведуть звичайну комерційну діяльність на рівні з приватними. Зважаючи на це,

Україна замість запланованої реприватизації націоналізованих банків повинна скористатись унікальною можливістю надати їм функцію фінансового інституту розвитку, об'єднавши і перетворивши їх на єдиний банк розвитку.

Ураховуючи явища концентрації ринкової влади приватним бізнесом в окремих країнах та у світі загалом, а також зумовлені нею ефекти негативного політичного впливу, з одного боку, а з іншого, – зважаючи на переважне поширення інновацій саме великими компаніями в умовах нестабільності, невизначеності та короткостроковості горизонту господарювання, в Україні в організаційному сенсі драйверами мають стати стратегічно важливі для економіки та безпеки держави вертикально інтегровані компанії з державною часткою у пріоритетних секторах промисловості. Вони покликані максимально локалізувати технологічні ланцюги виробництва всередині країни, створити мережу суміжних виробництв, що входять у ці ланцюги і поєднані між собою на основі індустріально-регіональних кластерів, починаючи від видобутку та постачання мінеральних ресурсів, виготовлення проміжних товарів і закінчуючи випуском продукції кінцевого споживання для внутрішнього ринку та експорту. Держава має виступити каталізатором створення таких компаній на засадах публічно-приватного партнерства, а також приділити увагу утворенню ланцюгового зв'язку між розробкою, виробництвом та споживанням їх продукції, використовуючи інститут державного замовлення та публічних закупівель для відповідного формування ринків збуту у суміжно-пов'язаних секторах та сферах.

Загалом застосування Україною промислової політики має відбуватися в рамках стратегії функціонування економіки у період війни і довгострокової стратегії повоєнного розвитку із визначенням чітких орієнтирів, – інноваційно-технологічних, виробничих, соціальних, безпекових, екологічних, – відповідно до яких мають обиратися адекватні інструменти політики та механізми контролю її реалізації, як зі сторони держави, так і зі сторони суспільства.

Список використаних джерел:

1. Кіндзерський Ю. Індустріальна дивергенція України з ЄС та проблеми її подолання. *Економіка та держава*. 2021. № 6. С. 9–18. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.6.9>.
2. План для Ukraine Facility 2024-2027 / Міністерство економіки України. Київ, 2024. 380 с. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf>.
3. Warwick K. Beyond Industrial Policy: Emerging Issues and New Trends. *OECD Science, Technology and Industry Policy Papers*. 2013. № 2. 57 p. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/5k4869clw0xp-en>.
4. Cimoli M., Dosi G., Stiglitz J.E. The Rationale for Industrial and Innovation Policy. *Intereconomics*. 2015. Vol. 50, Iss. 3. PP. 126-132. DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s10272-015-0535-1>.
5. Mazzucato M. *The Entrepreneurial States. Debunking Public vs. Private Sector Myths*. London, Anthem Press, 2013. 202 p.

Кічурчак Маріанна,
д-р екон. наук, професор,
Львівський національний університет
імені Івана Франка
Паславська Ірина,
канд. екон. наук, доцент,
Львівський національний університет
імені Івана Франка

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ВИКЛИКИ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАХІДНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Ключові слова: інноваційний потенціал, стратегія смарт спеціалізації, соціально-економічні чинники, людський капітал, економічні втрати.

Marianna Kichurchak,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Ivan Franko National University of Lviv
Iryna Paslavska,
PhD, Associate Professor,
Ivan Franko National University of Lviv

SOCIO-ECONOMIC CHALLENGES AND INNOVATION POTENTIAL IN WESTERN REGIONS OF UKRAINE DURING THE WAR

Keywords: innovative potential, smart specialization strategy, socio-economic factors, human capital, economic losses.

Під час війни в Україні відбулися суттєві зміни в економічних та соціальних умовах розвитку її регіонів. Як і вся Україна, її західні регіони хоча і відчують негативний вплив війни на їхню економіку та екологічну ситуацію, але їм вдалося зберегти наявний науковий, освітній, підприємницький потенціали та людський капітал. Потрібно оцінити соціальні та економічні чинники розвитку західних регіонів України та їхній інноваційний потенціал в умовах війни.

Для активізації інноваційної діяльності регіонів через розвиток співпраці з вищими навчальними інституціями, підприємницьким сектором та регіональними органами влади у 2019–2021 рр. в Україні запроваджено стратегію смарт-спеціалізації. З огляду на регіональні стратегії розвитку, затверджені на період 2021–2027 рр., смарт-спеціалізація стала основою їхнього впровадження. В [1, с. 215–216] проаналізовано підходи до удосконалення співпраці вищих навчальних інституцій на принципах смарт-спеціалізації з регіональними органами влади для визначення потреб в майбутніх фахівцях, інтеграції до інноваційного кластеру регіону, створення дослідницького та технологічного парків, співпрацю із регіональними підприємцями. Визначено,

що комерціалізація інновацій передбачає створення сприятливого інвестиційного клімату для залучення іноземних інвесторів, розширення партнерських відносин з зарубіжними вищими навчальними інституціями [2]. Необхідність активізації розвитку такої співпраці зумовлена недостатньою інноваційною активністю промислових підприємств в Україні та її західних регіонах (табл. 1).

Таблиця 1

Реалізована інноваційна продукція (товари, послуги) промислових підприємств в Україні та її західних регіонах

Регіон	2017		2018		2019		2020		2017	2018	2019	2020
	тис.грн	ВЗ ОР ПП П	тис.грн	ВЗ ОР ПП П	тис.грн	ВЗ ОР ПП П	тис.грн	ВЗ ОР ПП П	Реалізована інноваційна продукція (товари, послуги) промислових підприємств, % до загального обсягу			
Україна	17714245	0,7	24861143	0,8	34264893	1,3	47526197	1,9	100	100	100	100
Волинська	66820,5	0,3	330587,5	1,0	219429,4	0,7	450488	1,4	0,38	1,33	0,64	0,95
Закарпатська	358075,8	1,8	609655,9	2,4	138821	0,7	89199	0,4	2,02	2,45	0,41	0,19
Івано-Франківська	105412	0,4	564035	1,1	141891,2	0,3	238652	0,5	0,60	2,27	0,41	0,50
Львівська	763079,4	0,8	1243427,2	1,0	871902,7	0,8	1253064	1,0	4,31	5,00	2,54	2,64
Тернопільська	126930,5	0,8	440259,5	1,9	153364,2	0,9	532281	2,4	0,72	1,77	0,45	1,12
Рівненська	9266,5	0,0	53435,7	0,2	7408,9	0,0	116767	0,4	0,05	0,21	0,02	0,25
Чернівецька	46313,1	0,9	49276,1	0,5	26896,1	0,4	к	к	0,26	0,20	0,08	...
Разом за регіонами	1475898		3290677		1559714		2680451		8,33	13,24	4,55	5,64

ВЗОР ППП – відсотків до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) промислових підприємств. Джерело: побудовано і розраховано за даними Державної служби статистики України.

Зазначимо, що через війну можливість оцінити ефекти від впровадження стратегії смарт-спеціалізації у західних регіонах України практично неможливо, головним викликом є відсутність певних статистичних даних. Про існування неповних даних для наукового аналізу економічних детермінантів і наслідків війни в Україні та її регіонах вказано в [3]. Відзначимо, що самі регіональні чинники розвитку в Україні зазнали суттєвих трансформацій під впливом війни. Згідно з даними Центру економічного відновлення від повномасштабного вторгнення прифронтові регіони втратили 30–40 % ВРП, у центральних і західних областях ВРП скоротився на 10–30 %. У Закарпатській, Івано-Франківській та Кіровоградській областях зростання населення за рахунок внутрішньо переміщених осіб стало компенсатором економічних втрат, забезпечивши трансформацію регіональної економіки [4].

Також західні регіони стали найбільшими реципієнтами релокованих підприємств. Львівська область прийняла 24 %, Закарпатська – 15 %, Чернівецька – 10 %, Івано-Франківська – 8 %, Хмельницька – 7 % та Тернопільська – 6% від загальної кількості таких підприємств [5]. Програмою релокації скористалося близько 20 % підприємств. Під впливом російського вторгнення 80 % областей змінили свої позиції в регіональному рейтингу. У дослідженні [5] представлено топ-10 областей України з найвищими показниками розвитку за останні 2 роки, і 5 з них – західні регіони (Львівська, Чернівецька, Івано-Франківська, Тернопільська та Волинська області).

Екстремальні події, такі як війна, спонукали людський капітал до міграції в місія, які пропонують більшу безпеку та привабливіші умови. З України виїхало близько 18,5 % дослідників та викладачів. За результатами дослідження [6] оцінено втрати наукового потенціалу України на рівні 20 %. Час, який “репрезентативний” український науковець витрачає на дослідження, зменшився з 13 годин до війни до приблизно 10 годин після війни [6]. Скорочення дослідницької діяльності не таке велике, проте кількісні показники не можуть свідчити про якісні зміни, які могли відбутися: велике психологічне навантаження, втрата бази досліджень. До позитивних чинників, що підтримують науковий потенціал західних регіонів України є розширення співпраці вітчизняних освітніх та науково-дослідних установ із зарубіжними партнерами, велика кількість грантових програм, стипендій, проєктів підтримки.

Отже, посилення співпраці науковців, вищих навчальних інституцій, підприємницьких структур та регіональних органів влади є одним з головних чинників для формування синергетичних ефектів для розвитку економіки на новому інноваційному рівні. У віддалених від активних бойових дій західних регіонах та згодом в Україні, актуалізується потреба у формуванні таких соціальних та економічних умов, які би сприяли активізації інноваційної діяльності на засадах смарт-спеціалізації. З боку держави доцільно поліпшити її регуляторні функції, які пов’язані із розбудовою сприятливого інвестиційного середовища, розвитком освіти та підготовкою наукових кадрів, поверненням людського капіталу з вимушеної міграції, тощо.

Список використаних джерел

1. Кічурчак М., Паславська І. Освітні програми закладів вищої освіти в контексті імплементації стратегії смарт-спеціалізації. *Вісник Львівського університету*. Серія економічна. 2022. Вип. 63. С. 208–220. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2022.63.0.6317>
2. Paslavaska I., Kvasnii P., Lysa V. Analysis and modelling of the foreign direct investment impact on the economy of Ukraine. *Zarządzanie przedsiębiorstwem w dobie globalnych problemów: monografia*. Łódź: Wydawnictwo SIZ, 2020. P. 249–264.
3. Кічурчак М. Економічні детермінанти і наслідки війни в Україні: аналіз на основі неповних даних. *Вісник Львівського університету*. Серія економічна. 2022. Вип. 62. С. 13–26. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2022.62.0.6202>.
4. Вплив війни на економіку України: галузеві, регіональні та соціальні аспекти. 2023. Центр економічного відновлення: офіційний сайт. URL: <https://drive.google.com/drive/u/0/folders/1DLj6hPv5WKCcuZVHILPkVFUwWNLT56FzR> (дата звернення: 15.04.2024).
5. Війна і регіони України: як змінюється привабливість для підприємців – аналіз. 2022, 20 травня Дія.Бізнес: офіційний сайт. URL: <https://business.dii.gov.ua/cases/novini/vijna-ta-regioni-ukraini-ak-zminuetsa-privablivist-dla-pidприємciv> (дата звернення: 17.04.2024).
6. Rassenfosse G., Murovana T., Uhlbach W.-H. The effects of war on Ukrainian research. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2023. Vol. 10 (856). URL: <https://rdcu.be/dEPPs> (дата звернення: 15.04.2024).

Лазебник Лариса,
д-р екон. наук, професор,
Державний податковий університет

ПОДАТКОВА СОЦІОЛОГІЯ – СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Ключові слова: економічний розвиток, науково-технологічний розвиток, інновації, оподаткування, податкова соціологія.

Larysa Lazebnyk,
Doctor of Science (Economics), Professor,
State Tax University

TAX SOCIOLOGY – ESSENCE AND SIGNIFICANCE FOR ECONOMIC DEVELOPMENT

Keywords: economic development, scientific and technological development, innovations, taxation, tax sociology.

Пошук можливостей для руйнування тенденції щодо технологічного відставання України від розвинених країн світу, недопущення гальмування розвитку високотехнологічних галузей промисловості, і як результат – підвищення конкурентоспроможності національної економіки, потребує виявлення глибинних причинно-наслідкових факторів впливу на технологічний розвиток. Це передбачає дослідження не лише поверхневих «симптомів» проблеми, але й з'ясування кореневих факторів, які визначають її походження. Розуміння глибинних причинно-наслідкових зв'язків дозволить розробляти більш адекватні та дієві стратегії для переведення національної економіки на інноваційний та високотехнологічний шлях руху.

Незважаючи на чималий перелік наукових публікацій як іноземних, так і вітчизняних авторів щодо важливості новітніх технологій, інновацій, їх сприяння економічному процвітанню країни та інструментів заохочення інноваційної економіки, в Україні не сталося інноваційно-інвестиційного прориву і має місце домінування низькотехнологічних сировинних виробництв, що пояснює необхідність проведення подальших наукових пошуків.

Промислова, грошово-кредитна та податкова політика, фінансове заохочення бізнесу до розробки інновацій та передових технологій у поєднанні з організаційними змінами є загально визнаними факторами впливу на науково-технологічну активність в країні. Ми пропонуємо розглянути ще один важливий для майбутніх інновацій фактор. На наш погляд, соціальні відносини оподаткування впливають на економічні результати управління інноваційною сферою. І сфера податкової соціології може доповнити традиційні уявлення про економічну модель поведінки, визначаючи фундаментальну динаміку, довгострокову здатність інвестувати в дослідження та технології.

Податкова соціологія – це соціологія наслідків податкової політики, в межах якої досліджуються відносини, які оподаткування створює між громадянами, суспільними групами та державою, і які можуть бути однією з причин суспільно-економічних та/або технологічних змін [1]. Робота відомого австрійського економіста Йозефа Шумпетера (Joseph Schumpeter) 1918 р. «Криза податкової держави» [2] ввела термін «податкова соціологія» до широкого наукового обігу.

В «Кризі податкової держави» Й. Шумпетер наголошує, що існує безліч причин, через які податкову політику можна вважати не тільки відмінним індикатором, а й глибинною причиною суспільних змін. Адже спільноти стали такими, якими вони є, також і під фіскальним тиском держави. Саме податковий тиск, в тому числі, створив типи людської економічної поведінки, економічні форми та економічні ситуації, які без цього розвивалися б по-іншому. Більше того, фіскальні заходи створювали та руйнували галузі, індустріальні форми та промислові регіони навіть там, де це не було передбачено, і таким чином безпосередньо сприяли побудові певної економічної моделі.

Ще однією причиною, чому, на нашу думку, оподаткування може бути однією з причин суспільних змін, є особливий, динамічний, з суперечливим контекстом формат відносин між платниками податків та державою. Фактична ступінь суперечності між платником податків та державою варіюється залежно від місця та часу, але конфліктний потенціал робить ці відносини динамічними.

Релевантність цього підходу особливо актуалізується в переломні моменти, протягом яких існуючі економічні форми та інститути починають відмирати і трансформуватись (або імітувати трансформацію, як це спостерігається в Україні) на нові. Це вірно як щодо причинної важливості податкової політики (оскільки фіскальне минуле є важливим елементом причин усіх змін), так і щодо симптоматичного значення (оскільки все, що відбувається, має свій фінансовий вимір).

Відтак, особливості оподаткування дають підстави для припущення про далекосяжні наслідки впливу податкової політики на суспільно-економічні зміни. Незважаючи на фрагментацію сучасної національної спільноти на безліч субкультур, ролей та статусних груп, сплата податків – це те, що об'єднує споживачів, власників нерухомості, найманих працівників та інвесторів в межах однієї країни. Ця спільність робить оподаткування важливим елементом розвитку «умовної спільноти» національної держави. А динамічні відносини оподаткування можуть впливати на величезний спектр соціальних результатів – від поширення демократії до розвитку науково-технологічних виробництв [3]. Найбільш типовим поясненням цього феномену є те, що за допомогою оподаткування було створено певні стимули, які винагороджують і тим самим заохочують певну поведінку.

Як зазначають фахівці [4], переважання в системі оподаткування податконадходжень від податків на споживання є втіленням теоретичних поглядів, що оподаткування доходів (як фізичних осіб, так і юридичних) знеохочує і спотворює економічну активність, а відтак, вважається неефективним в контексті заохочення інвестиційно-інноваційної активності. В

основі цієї логіки –переконання, що отриманим доходам передували зусилля і, отже, особи, які отримують дохід, для продукування нових зусиль та нових ініціатив мають право зберегти значну частку плодів своїх зусиль. Відносно нерівний розподіл доходу, що виникає в результаті цього, вважається справедливим результатом, оскільки він значною мірою відображає диференційовані зусилля. Більш сприятливими для економічного зростання та технологічної модернізації вважаються податкові структури, із нижчими ефективними ставками податку на дохід від капіталу, нижчими податками на майно та відносно вищими податками на доходи від праці, на споживання та особливо на соціально шкідливу діяльність (куріння, вживання алкоголю) [5].

Аналіз структури податконадходжень до державного бюджету нашої країни за період 2015-2022 рр. [6] показав, що податки на споживання (ПДВ та акцизний податок) були визначальними (в середньому щорічно 63%). Теоретично, це мало б сприяти інноваційно-інвестиційній активності. Адже прагнення до розбудови суспільства, яке націлене на зростання і розвиток, передбачає стягування податків із споживання, а не доходу. Пояснення, чому це не спрацювало в Україні, можна знайти у Алесіна (Alesina) та Анджелетос (Angeletos), які припускають, що в країнах, що розвиваються, з мінливими, іноді хаотичними умовами, нестабільними податковими системами високі доходи юридичних та фізичних осіб часто відображають не стільки великі зусилля, спрямовані на розвиток, скільки хороші зв'язки та/або корупцію [7]. Це приклад того, як сфера податкової соціології може доповнити традиційні уявлення про економічну модель поведінки, визначаючи фундаментальну динаміку, довгострокову здатність інвестувати в дослідження та технології.

Список використаних джерел

1. Fiscal sociology. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Fiscal_sociology
2. Schumpeter J.A. Die Krise des Steuerstaates. In: Zeitfragen aus dem Gebiet der Soziologie (4). Graz/Leipzig. 1918.
3. Martin, I. W., Mehrotra, A. K., & Prasad, M. The thunder of history: The origins and development of the new fiscal sociology. In *The New Fiscal Sociology Taxation in Comparative and Historical Perspective*. Cambridge University Press. 2009. pp. 1-28 <https://doi.org/10.1017/CBO9780511627071.002>
4. Швабій К.І., Савченко С.О. Економічні інтереси, оподаткування та справедливість. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2023. №4 (74). С. 45-52.
5. Bird R.M. The Tax Kaleidoscope: Perspectives on Tax Reform in Canada. URL: https://www.ctf.ca/ctfweb/Documents/PDF/2002ctj/2002ctj2_brooks.pdf
6. Офіційний сайт НБУ. Макроекономічні показники. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators#4>
7. Alesina A. and Angeletos G.-M. Fairness and Redistribution: U.S. versus Europe. *Working Paper 9502*, National Bureau of Economic Research. 2003. DOI <https://doi.org/10.3386/w9502>.

Липов Володимир,
д-р екон. наук, професор,
ДУ «Інституту економіки
та прогнозування НАН України»

ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Ключові слова: економічна теорія, метавсесвіт, цифрова економіка, цифрові платформи, цифровізація.

Volodymyr Lypov,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Institute for Economics and Forecasting of the
National Academy of Sciences of Ukraine

IMPLEMENTATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES AND PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF ECONOMIC THEORY

Key words: economic theory, metaverse, digital economy, digital platforms, digitalization.

Початок нового тисячоліття ознаменовано вибухоподібною появою нових інструментів використання можливостей впровадження цифрових технологій у повсякденному житті суспільства. Розвиток хмарних технологій (Cloud Technology, CT), технологій великих даних (Big Data, BD), розумних речей (Smart Things, ST), цифрових двійників (Digital Twins, DT), інтернету речей (Internet of Things, IoT) та промислового інтернету речей (Industrial Internet of Things, IIoT), віртуальної (Virtual Reality, VR) та доповненої (Augmented Reality, AR) реальності, 3-D друку та штучного інтелекту (Artificial Intelligence, AI) суттєво розширюють можливості людини. Їх впровадження докорінним чином змінює всі складові життя суспільства. Ключове місце у цьому процесі посідає суттєва трансформація практично всіх складових забезпечення функціонування економічних систем. Відбувається традиційних засад виробничих відносин та соціального захисту працівників.

Епідемія COVID-19 суттєво прискорила поширення практики віддаленої праці, сприяла посиленню дуалізму між такими її формами як гіг- та прекарна зайнятість, зайнятість висококваліфікованих «дефіцитних» спеціалістів [1] та прекаріату, робітників пропозиція послуг яких на ринку робочої сили перевищує попит, коли роботодавець може диктувати умови співпраці [2]. У цих умовах зазнають кардинальних змін не лише трудові відносини, а й уся система соціального захисту.

Кардинальне скорочення трансакційних витрат і витрат на логістику, можливість підтримки інтерактивного зв'язку між усіма учасниками процесу виробництва, створення цифрових двійників забезпечує вихід технологій

Індустрія 4.0 за межі окремого підприємства. Локальні, регіональні та глобальні ланцюги створення цінності набувають значення ключового елемента виробничого процесу. Відкривається можливість включення в їх структуру етапу використання продукту виробництва кінцевим споживачем. Відбувається перехід від продажу товару до надання його споживачу у вигляді послуги. Тим самим у сферу виробництва матеріальних благ переносяться механізми розподілу елементів кошика прав власності між власниками, платформами-посередниками і користувача що, сформовані у сфері інтелектуальної власності.

Водночас, серед активів – права власності, які набувають вирішальної ролі у забезпеченні обчислювальних потужностей, кількості даних з усіх видів транзакцій, поява на їх основі нових методів аналізу і навчання [3].

Поширення цифрових грошей зумовлює перегляд фундаментальних засад функціонування грошових систем, ролі держави у підтримці їх існування. Постає питання про джерела довіри до нової форми грошей, а, отже, і підтримки їх стабільності. Адже гроші залишаються каркасом забезпечення суспільного розподілу праці і в цифровій економіці.

Список використаних джерел

1. Schmidt F. A. Digital Labour Markets in the Platform Economy. Mapping the Political Challenges of Crowd Work and Gig Work. Berlin: FRIEDRICH-EBERT-STIFTUNG, 2017. 32 p.
2. Standing G. The Precariat. The New Dangerous Class. London: Bloomsbury Academic, 2016. 248 p.
3. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2016). The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies (1st ed.). New York: W.W. Norton & Company. 336 p.

Маслов Анатолій,
д-р екон. наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ІНСТИТУЦІЙНІ КОНФЛІКТИ ТА ЇХ ТИПОЛОГІЯ

Ключові слова: інституція, формальні інституції, неформальні інституції, інституційне середовище, інституційний конфлікт, типи інституційних конфліктів.

Anatolii Maslov,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

INSTITUTIONAL CONFLICTS AND THEIR TYPOLOGY

Keywords: institution, formal institutions, informal institutions, institutional environment, institutional conflict, types of institutional conflicts.

Вже впродовж досить тривалого часу інституціоналізм як парадигма та інституціональна проблематика зайняли одне з найважливіших місць в дослідженні суспільних та економічних процесів. На противагу неокласичним ідеям економічного лібералізму та невтручання держави в економічне життя в США з останньої третини ХІХ ст. починають формуватися альтернативні ідеї у вигляді інституціоналізму. Новий напрям економічної науки у вигляді “бунту проти ортодоксії” був пов’язаний з обґрунтуванням та розвитком нових реформістських концепцій суспільного контролю над владою і бізнесом та захисту від негативних наслідків монополізації.

Теоретико-методологічні засади інституціональних досліджень заклали спочатку представники раннього інституціоналізму і спектр дослідження інституціональної проблематики на сьогодні склався досить широкий, починаючи від визначення Т. Вебленом предмету економічної науки як “вивчення поведінки людини стосовно матеріальних засобів існування та дослідження історії матеріальної цивілізації” [4, с. 241], до аналізу трансакційних витрат Р. Коузом [1] та його послідовниками, а також взаємозв’язку інституцій як правил гри та установ і організацій як учасників цієї гри за правилами Д. Нортон [3], дотримуючись їх, чи навпаки, піддаючи у той чи інший спосіб опортунізму.

Однак, поряд зі здійсненими дослідженнями цієї та іншої проблематики в межах інституціоналізму, одна із проблем, на нашу думку до цього часу не набула хоча б якогось висвітлення. Йдеться про інституційні конфлікти, які обов’язково і постійно виникають між суб’єктами господарювання, і будуть виникати в майбутньому, та питання їхньої типологізації.

Причини інституційних конфліктів необхідно шукати в структурі інституцій, зокрема в існуванні їхніх двох основних видів – формальних та неформальних.

Формальні інституції – це не що інше, як зовнішня (екзогенна) рефлексивна норма, або ж писане право (Конституція, закони, постанови та різноманітні підзаконні акти). Неформальні інституції – це внутрішня (ендогенна), морально-етична норма, або ж неписане право (норми, правила, традиції, звичаї).

Розглядати інституційні конфлікти необхідно у прямій залежності з якістю інституційних середовищ [2], які, зокрема, можуть бути як сприятливими, так і несприятливими. Виходячи з того, що інституційні середовища також можуть бути як зовнішніми, які характеризуються сукупністю формальних інституцій, або ж екзогенних норм, так і внутрішніми середовищами, які характеризуються сукупністю внутрішніх морально-етичних цінностей індивіда чи суб'єкта господарювання, внутріорганізаційна культура тощо, це і визначатиме природу інституційного конфлікту у певній ступені невідповідності якостей внутрішнього і зовнішнього середовища. Тобто, саме звідси й витікає проблема взаємодії сукупності зовнішніх і внутрішніх інституцій та інтересів окремих індивідів. Невідповідність якості внутрішнього і зовнішнього інституційних середовищ безпосередньо негативно впливає на проблему Парето-ефективності економіки.

Один із аспектів інституційних конфліктів полягає також у проблемі вибору, у т. ч. між суспільним та індивідуальним вибором (лояльність до закону та права, законослухняність – з одного боку, або ж опортунізм у тій чи іншій формі прояву, нецільове використання бюджетних коштів як “альтернатива” надання суспільних благ. Сучасна історія України дає достатньо негативних прикладів ненадання суспільних благ у зв'язку з неякісним зовнішнім інституційним середовищем, недоброчесністю представників законодавчої та виконавчої влади, нецільове використання бюджетних коштів, і як результат – замість отримання того чи іншого суспільного блага, громадяни, як платники податків (останні розглядаються як антиблаго), у підсумку отримують суцільне антиблаго, що у свою чергу призводить до зростання соціальної напруги в суспільстві й посилення інституційного конфлікту.

Якщо зовнішня норма пов'язана з проблемою суспільного вибору в контексті Парето-ефективності, і в підсумку – суспільного добробуту, то внутрішня норма торкається насамперед проблеми забезпечення і дотримання прав особистості. Систему координат в характеристиці зовнішніх і внутрішніх інституційних середовищ умовно можна характеризувати за рівнем якості – добрі, задовільні та погані, або ж у спрощеному варіанті просто добрі (+) та погані (-). Відповідне їх співвідношення і дасть нам матрицю інституційних конфліктів та їхню характеристику (рис. 1).

Як мінімум можна виокремити від 4 до 9 типів інституційних конфліктів. Зупинимося на базовій спрощеній моделі аналізу 4-х основних типів інституційних конфліктів, серед яких навіть не всі є конфліктами: 1) крайній опортунізм, 2) м'який конфлікт, 3) жорсткий конфлікт, 4) гармонія.

Рис. 1. Матриця інституційних конфліктів

Джерело: авторське укладання.

Перший тип інституційного конфлікту – крайній опортунізм виникає тоді, коли співпадає негативна якість (–) як зовнішнього інституційного середовища, так і внутрішнього. Можна сказати, що це найгірша ситуація для суспільства, яке характеризується низькоякісним зовнішнім інституційним середовищем: поганими та жорсткими законами, обтяжливою системою оподаткування, зловживанням владою державними службовцями тощо, з одного боку, і у відповідь, з наявністю значної, або навіть переважаючої кількості опортуністично налаштованого населення, поширення особистостей з низькою соціальною відповідальністю, аморальних, з кримінальними нахилами. Саме такі особистості за цих обставин почуваються максимально комфортно, на протигагу законослухняним громадянам. Вцілому цей конфлікт можна назвати як *каламутна вода*, зі значною інституційною невизначеністю, коли формальні інституції не діють належним чином. Гаслом такого типу інституційного конфлікту можна назвати “*все погано...*”.

Другий тип інституційного конфлікту – м'який конфлікт, характеризується кращою якістю зовнішньої норми, зовнішнього інституційного середовища, тобто, суспільних умов існування людей. За цієї ситуації суспільна більшість здійснює примус засобами виховного інституціоналізму стосовно опортуністично налаштованої меншості, змушуючи їх грати за правилами, тобто, дотримуватися законів. Гаслом такого типу інституційного конфлікту буде “*змінюйся на краще разом з суспільством*”.

Третій тип інституційного конфлікту – жорсткий конфлікт, є прямою протилежністю попередньому м'якому конфлікту, коли якість внутрішньої і зовнішньої норми, або ж внутрішнього і зовнішнього інституційних середовищ змінюються на протилежні. В такому суспільстві владна меншість здійснює примус над більшістю, яку не влаштовує наявний інституційних клімат в

суспільстві. Гасло такого типу інституційного конфлікту для інституційно орієнтованих індивідів, яких не влаштовує наявний стан речей в суспільстві можна сформулювати наступним чином: *“моя внутрішня (ендогенна) морально-етична норма, яка прагне до досконалості, знаходиться в жорсткому конфлікті з зовнішньою (екзогенною) деградуючою нормою”*. Це стосується найбільш активної групи населення, пасіонаріїв, орієнтованих на поліпшення якості зовнішнього інституційного середовища. Саме така частина суспільства й була активними учасниками революційних процесів в Україні в 2004 та 2013 роках, і в 2014 та 2022 роках стали на захист країни від зовнішньої агресії. Менш активні громадяни, яких не влаштовує негативна якість зовнішнього інституційного середовища, але вони також не бажають брати участь у його реформуванні (якщо таке можливе), або у революційній зміні, можуть обрати варіант міграції до країни з прийнятною якістю зовнішнього інституційного середовища, до того до високорозвинених країн зі змішаною економікою та демократичним устроєм.

Четвертий тип інституційного конфлікту – гармонія, або ж ідилія, є можливо ідеальною, або ж утопічно моделлю, коли передбачається добра якість внутрішньої і зовнішньої норми, чи інституційних середовищ. По суті, за такої ідеальної, або ж наближеної до ідеальної, ситуації конфлікт відсутній. Гаслом такого типу інституційного “конфлікту” буде “живи в гармонії з собою і зовнішнім світом”.

Однак, цією короткою і попередньою спробою виокремлення типів інституційних конфліктів аналіз проблеми не обмежується. Як було зазначено вище, матрицю можна ускладнити, *по-перше*: задавши додатковий параметр задовільної якості інституційних середовищ, збільшивши кількість типів конфліктів з 4-х до 9-ти, а *по-друге*: є резерв для аналізу динаміки кожного з типів конфлікту, в залежності від трендів зміни якості внутрішнього чи зовнішнього інституційного середовища в межах кожного типу конфлікту.

Розуміння сутності та типів інституційних конфліктів, шляхів їх подолання зробить наше життя кращим і менш конфліктним, наближаючи нас до гармонії з собою, людьми і Світом.

Список використаних джерел:

1. Коуз Р.Г. Природа фірми: Походження / Природа фірми: Походження, еволюція і розвиток / за ред. О.Е. Вільямсона, С.Дж. Вінтера; пер. з англ. Київ: А.С.К., 2002. 336 с.
2. Маслов А.О. Інституційні середовища, їх якість та перспективи розвитку. *Ефективна економіка*. 2023. № 6. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1678/1690>
3. Норт Даглас. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. Київ : Основи, 2000. 198 с.
4. Veblen T. Place of Science in Modern Civilization and other Essays. New York, 1919.

Небрат Вікторія,
д-р екон. наук, ст. наук. співробітник,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування
НАН України»

ПОДОЛАННЯ ПАРАДИГМИ ВІДНОВЛЕННЯ, ЗВЕРНЕНОЇ В МИНУЛЕ

Ключові слова: соціально-економічна система, стратегія трансформаційної відбудови, інституційна спадщина, неформальні інститути.

Viktoriia Nebrat,
Doctor of Science (Economics), Senior Researcher,
Institute for Economics and Forecasting of the
National Academy of Sciences of Ukraine

OVERCOMING THE PAST-ORIENTED RECOVERY PARADIGM

Keywords: socio-economic system, transformational reconstruction strategy, institutional heritage, informal institutions.

У розробленні проблематики функціонування і розвитку економіки України в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови важливо вийти за межі оберненої в минуле парадигми відновлення. Йдеться не лише про усвідомлення необхідності якісних змін у галузевій і територіальній структурі національного господарства, про імперативні вимоги переходу до економіки знань та інновацій, про виконання вимог щодо членства в ЄС [1, с.11-12]. Стратегування відбудови та модернізації, що спирається на візію майбутньої моделі економіки, передбачає подолання залежності від попереднього шляху розвитку. Ця залежність виявляється через традиційні вектори зовнішньої торгівлі, виробничої кооперації та міжнародної інтеграції; затратно-екстенсивну модель господарювання, аграрно-сировинну структуру виробництва та експорту; концентрацію власності та монополізм, а також інші прояви давньої імперської та не такої давньої – радянської – спадщини [2, с. 44-47]. Разом з тим перешкодою розвитку та виходу на нову інноваційно-конкурентну траєкторію зростання є система неформальних норм соціальної взаємодії, стандартів економічної поведінки та побутових звичок. Вони формують т. зв. інституційний ландшафт економіки, визначають межі й характер суспільної трансформації. Тому відновлення й відбудова України не повинні відтворювати токсичну спадщину тоталітаризму, практики патерналізму й утриманства, як не мають укорінювати тіньові схеми, множити корупцію та інші новонабуті характеристики.

Стратегія відбудови, що включає трансформацію економічної моделі України, в якості теоретичного підґрунтя передбачає теоретико-дефінітивну експозицію соціально-економічної системи як єдності формальних та

неформальних інститутів. Соціально-економічну систему пропонується розглядати як мультиінституційну інтегративну цілісність економічних, соціальних, ціннісних, політико-ідеологічних, історико-культурних детермінант і результатів діяльності, а формування соціально-економічної системи – як історичний процес розвитку господарської діяльності в єдності з генезою її формальних та неформальних регуляторів, які здійснюють координацію економічної взаємодії суб'єктів та узгодження економічних інтересів суспільних груп і тим самим визначають ступінь ефективності використання господарських ресурсів (економічні результати) та рівень соціального добробуту (соціальні результати) певної етнічної, політичної та територіально локалізованої спільноти.

Неформальні інститути, які породжують ризики для стійкості національної економіки та реальні загрози успішності відбудови та євроінтеграції, насамперед пов'язані з тривалою практикою державного монополізму, домінуванням ієрархічної моделі влади-власності, відсутністю економічної свободи, доступу до ресурсів та легального простору для економічної активності. Залежність від попереднього шляху визначається такими особливостями історичного процесу формування соціально-економічної системи України:

- відсутність політичної та економічної суб'єктності, тривала підпорядкованість імперським / союзному центрам прийняття рішень;
- укорінена роль держави як головного регулятора суспільного життя;
- слабкість механізмів ендогенного розвитку та орієнтація на зовнішні джерела інвестицій та інновацій;
- усталена система спеціалізації та кооперування виробництва, обмежена економічним простором СРСР і т. зв. країн некапіталістичного шляху розвитку;
- довготривала традиція відчуження працівника від засобів виробництва;
- неринкова модель координації господарської взаємодії та ієрархічна система підпорядкування;
- збереження тіньової економіки як важливого сектора у матеріальному виробництві, сфері послуг, торгівлі; у вимірі зайнятості та доходів населення, компенсації товарного дефіциту;
- відсутність внутрішньої мотивації до якісної праці та вдосконалення виробництва;
- формування типів поведінки людей в економічній сфері на основі цінностей виживання.

Механізмами відтворення цих ефектів після відновлення державності та початку ринкових реформ в Україні стали такі:

- спадкоємність владних еліт та присвоєння державних активів;
- концентрація власності та збереження системи обмеженого доступу;
- трансформаційний спад виробництва, інфляція та дефіцит;
- форсована майнова диференціація населення у трансформаційний період, який був, одночасно, періодом первісного нагромадження капіталу;

- неформальні й нелегальні способи мобілізації та захисту активів;
- укорінені моделі поведінки, що формують економічну та правову культуру.

Інституційна система економіки України передбачає, що «позалегальні норми освячує суспільна угода, якої тримається громада, їх гарантує обрана громадою влада» [3, с. 35]. Ринкова але недокапіталізована економіка з невизначеними й необов'язковими «правилами гри» становить життєдайне середовище для корупції.

Успішний досвід економічної модернізації у процесі повоєнної відбудови, коли країнам вдалося вийти з колії залежності від історично сформованої моделі розвитку, продемонстрували свого часу Японія та Південна Корея. Вони змогли використати міжнародну фінансову допомогу, здійснити реформи та реалізувати ефективні управлінські рішення на основі консолідації та мобілізації суспільства [4, с. 96-128]. Проте, в умовах триваючої російсько-української війни суспільний запит на «сильну державу» породжує передумови циклічного повторення попередньої траєкторії суспільного розвитку, підсилює «ефект колії». Можливості й засоби його подолання визначаються спроможністю уряду інтегрувати ресурси й діяльність у впорядковані й прозорі легальні рамки. Тож трансформаційна парадигма відновлення має бути спрямована, передовсім, на формування економіки відкритого доступу, інклюзивність та економічну лібералізацію, посилення самостійності та відповідальності держави, бізнесу та громадянського суспільства в їх взаємодії та синергії.

Список використаних джерел

1. Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України : наукова доповідь / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2022. 305 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/Vidnovlennja-ta-rekonstrukcja-povojennoji-economiky.pdf>
2. Новик Т. Повоєнна відбудова України у контексті довоєнних економічних проблем. *Grail of Science*. 2023. (30), pp. 44–49. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.04.08.2023.004>
3. Де Сото Е. Загадка капіталу. Чому капіталізм перемагає лише на Заході і ніде більше / пер. з англ. М. Климчук. Київ : Ніка-Центр, 2009. 232 с.
4. Відбудова для розвитку : зарубіжний досвід та українські перспективи : монографія / [редколегія, голова – д.е.н. В.В. Небрат]; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2023. 571 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-development.pdf>

Nikolay Nenovsky,
Professor of Economics,
University of Picardy Jules Verne, Amiens, France

INTERNATIONAL RESOURCE-BASED CURRENCY THEORETICAL FOUNDATIONS AND HISTORY OF THE IDEA

Abstract. This paper presents in synthesized form the main elements of the resource-based international currency model, which is often discussed but rarely worked on in theoretical and technical terms. The fragmentation of the international financial systems, the reformatting of the world economy, and the struggle for resources stand firmly the question of international payments and currency. Modern technology makes it possible to organize international commodity currency, within a certain group of countries, or a regional bloc and to significantly reduce the transaction costs of maintaining the system.

We present the idea conceptually as well as technically (basket construction and composition, resource pricing, level of coverage, exchange rate maintenance (operations of the new resource bank), relationship of resource currency to national currencies, etc., and some political constraints).

We also synthesize the debates in the past and some of the positions of the leading economists who have supported the idea of international resource currency, among them are scholars as diverse in their views as Fisher, Hayek, Friedman, Keynes, Tinbergen, Kaldor, many French politicians and economists (Pierre Mendes France). As well as of course the fathers of the idea B. and F. Graham, J. Goudriaan.

Нестеренко Олена,
д-р екон. наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: ЕКОНОМІКО-ІСТОРИЧНЕ БАЧЕННЯ

Ключові слова: повоєнне відновлення економіки України, виклики повоєнного відновлення, історичний досвід відбудови

Olena Nesterenko,
Doctor of Science (Economics), Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

CHALLENGES AND THREATS OF THE POST-WAR RECOVERY OF UKRAINE: ECONOMIC AND HISTORICAL VISION

Keywords: post-war economic recovery of Ukraine, challenges of post-war recovery, historical experience of reconstruction

Повоєнне відновлення української економіки – надскладний процес і надзвичайний виклик для країни, здатний стати найбільш перспективним соціально-економічним проектом України. Історичний досвід багатьох країн засвідчує, що повоєнна відбудова ставала запорукою масштабних перетворень та глибоких соціально-економічних зрушень. Після Другої світової та інших війн деякі країни досягли значного економічного зростання («економічні дива» західної Німеччини, Японії, Ізраїлю, Кореї). З погляду економіста-історика варто зазначити, що спільними рисами успішних повоєнних практик відновлення було формування належного інституційного середовища, лібералізація економіки, дерегулювання підприємництва, експортоорієнтованість, реалізація потужних інфраструктурних проєктів, залучення значних зовнішніх фінансових ресурсів.

Водночас національні моделі відбудови економіки інших країн можуть бути узяті до уваги, але не можуть стати основою процесу відновлення економічної системи України. Ризик неконгруентності запозичень та невідповідність багатьох навіть успішних практик українським реаліям здатні нівелювати ефективність використання досвіду відбудови інших країн. Крім того, невизначеність повоєнного відновлення посилюється через неможливість точного оцінювання остаточних наслідків війни, підрахунку масштабів руйнувань, втрат, потенційних подальших загроз [1].

На нашу думку, виклики повоєнного відновлення тісно пов'язані не лише з широкомасштабними наслідками воєнних дій, а й з довготривалими і добре відомими вадами національної моделі соціально-економічного розвитку. Саме тому поряд з оцінюванням наявних і потенційних втрат необхідним є

врахування наслідків економіко-історичного процесу розвитку, так званого path dependence незалежної України, наявних проблем та дисбалансів української економіки. Закликаємо не легковажити економіко-історичним баченням сукупності соціально-економічних проблем повоєнного відновлення.

Розроблення та впровадження стратегічної візії відновлення економіки України під час та після завершення війни вимагають глибокого науково-теоретичного осмислення та практичного вирішення нових поточних масштабних викликів та вкорінених практик, сформованих ще в пострадянський період (які подеколи сягають корінням у так зване соціалістичне минуле), що значно загострилися під час війни. Зауважимо, що представлений перелік може бути значно розширений, враховуючи уже наявні проблеми та потенційні виклики, обумовлені перспективами євроінтеграції української економіки.

До основних викликів та загроз належать такі:

- обмежений і вибірковий характер правозастосування та додержання правових основ функціонування економіки, криза верховенства права і правосуддя, наявність масштабних корупційних практик, в тому числі й під час війни, надвисокі майбутні корупційні ризики під час відбудови;
- слабкість інституційного середовища: недосконалість й дисфункціональність формальних і неформальних інституцій, брак ефективних механізмів захисту прав власності, правовий нігілізм, «розмитість» встановлених державою правил гри, незрілість механізмів інформенту, неінклюзивність соціально-економічного розвитку та ін.;
- значний рівень олігархізації соціально-економічної системи, відсутність передумов для формування системи соціального порядку відкритого доступу;
- структурна розбалансованість української економіки, зокрема спотворена структура виробництва й експорту, де переважають низько технологічні та сировинні галузі, що виробляють й експортують продукцію з низьким ступенем переробки, з низьким рівнем доданої вартості;
- багаторічне культивування ресурсо- та енерговитратних способів виробництва й моделей споживання без врахування необхідності радикального ресурсозбереження, що особливо негативно проявилось в умовах економіки воєнного періоду;
- значний рівень концентрації власності, низька ефективність функціонування об'єктів державної власності, проблеми розвитку недержавних форм власності, зокрема приватної;
- компрадорський характер великого українського бізнесу, відсутність ефективних заохочувальних механізмів для формування національного капіталу та залучення іноземних інвестицій;
- значна монополізація соціально-економічної системи, економічне й адміністративне перешкоджання формуванню конкурентних умов господарювання та потужного конкурентного середовища на багатьох ринках й у багатьох галузях економіки;

- обмежене поширення інноваційно-орієнтованої підприємницької діяльності, здебільшого посередницький характер розвитку малого та середнього бізнесу;
- демографічна криза, депопуляція населення, катастрофічне зменшення чисельності молодого покоління, демографічні наслідки війни – усе це негативно відбивається на соціальній структурі суспільства, вимагає радикальних змін соціальної політики, систем соціального захисту населення та пенсійного забезпечення;
- міграція населення, передусім працездатного віку (проблема надзвичайно загострилась під час повномасштабного вторгнення, проте зауважимо, що українські трудові мігранти були широко представлені на ринках праці європейських країн і РФ й до війни);
- розширення і поглиблення еколого-економічних проблем, які під час та після війни доповнюються потребами розмінування великих територій, необхідністю подолання масштабних екологічних наслідків війни, а також потребою відповідності рівня екологічності українського виробництва та його результатів високим європейським вимогам;
- тотальна дестабілізація регіонального розвитку країни, наявність критичних територіальних втрат та значних регіональних дисбалансів.

Прогнозуючи, плануючи й здійснюючи економічні перетворення під час військової агресії та після війни необхідно враховувати, що усі роки нашої боротьби за виживання світ не стоїть на місці – увесь цей час він розвивається, модернізується, глобалізується, стає більш технологічним й інноваційним. Тому перспективи майбутнього розвитку України напряду залежать від концептуальної визначеності планів відновлення та реформування економіки, яка може бути досягнута узгодженим застосуванням теоретичних здобутків провідних течій економічної науки та їх практичної імплементації. Масштабні втрати людського капіталу і ресурсної бази, руйнування об'єктів багатьох галузей і сфер економіки, критичне зменшення фінансових коштів має компенсуватися пошуком нових можливостей соціально-економічного розвитку України в європейському і світовому масштабах, переспрямування експорту, розвитку нових галузей і сфер вітчизняної економіки, запровадження високо технологічного інноваційного виробництва [2], концепції розвитку на засадах лібералізації та максимального залучення іноземного інвестиційного потенціалу.

Нагальні потреби повоєнного відновлення й подальшого економічного розвитку та усвідомлення необхідності перманентного збільшення військових витрат фактично закривають можливості побудови соціально-орієнтованої моделі економіки в Україні в близькому майбутньому. В таких умовах пріоритетом для країни може стати ліберально-орієнтована модель економічної системи, яка у короткостроковій перспективі здатна забезпечити інноваційно-інвестиційну привабливість економіки та стимулювати підприємницьку активність. Концептуалізація моделі економічного відновлення на засадах ліберально-орієнтованої економіки в умовах сформованого інституційного середовища та потужного, але обмеженого державного регулювання здатна стати фундаментом для подальшого соціально-економічного поступу України.

Список використаних джерел

1. Нестеренко О., Чубук Л. До питання повоєнного відновлення економіки України. *Міжнародний історичний досвід повоєнної реконструкції економіки: уроки для України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27 квітня 2023 р.) / ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», Інститут вищої освіти НАПН України. Київ, 2023. 125 с. С. 23-24. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/Mizhnar-istor-dosvid-povojen-rekonstrukcii-uroky-dla-Ukrainy.pdf>
2. Орел Ю.Л., Прочан А.О., Нестеренко О.П. Перспективи післявоєнного відновлення економіки України: реалії сьогодення. *Академічні візії*. 2024. № 31. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1060> DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11096562>

Осецький Валерій,
д-р екон. наук, професор
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Савчук Наталія,
канд. екон. наук, асистент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

МОДЕРНІЗАЦІЯ СТРУКТУРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ ЯК ІМПЕРАТИВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ключові слова: модернізація, структурна політика, інноваційний розвиток, інституційні зміни, національні економічні інтереси.

Valerii Osetskyi,
Doctor of Economics, Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Nataliia Savchuk,
PhD in Economics, Assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv

MODERNIZATION OF STRUCTURAL STATE POLICY AS AN IMPERATIVE FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WAR

Keywords: modernization, structural policy, innovative development, institutional changes, national economic interests.

Сучасний розвиток української економіки характеризується рядом особливостей, найважливішими з яких можемо визначити: дворічна війна, що триває в Україні внаслідок російського вторгнення, стала найбільшим збуренням для нашої економічної системи. Тривалість і масштабність військових дій робить цей воєнно-політичний чинник ключовою вимогою переходу України до військової економіки. Важливо врахувати інше застереження – стан економічної системи несприятливий, що впливає з факту економічної депресії та характеру її перебігу. Цими двома моментами багато в чому визначаються як поточний стан інноваційного розвитку, так і найближчі перспективи його регулювання та модернізації. Державна структурна політика, що формується в цей період, не може залишатися незмінною в довгостроковій перспективі. Структура політики держави, перебуває під впливом кардинальних інноваційних та модернізаційних змін, які породжують в суспільстві нові ціннісні орієнтири.

Проте цей факт не завжди належним чином усвідомлюється ні дослідниками, ні економістами-практиками. Спроба зміцнення інституційного статусу структурної політики держави, яка була б придатна до використання, незмінно розпадаються ще на рівні фундаменту, тобто на тих вихідних принципах, які слід покласти в її основу.

Зрозуміло, що це зовсім не означає принципової неможливості виявити пріоритетні довгострокові економічні інтереси у структурній політиці цього військового періоду. Навпаки, довгострокові суспільні пріоритети проглядаються через економічні втрати України від війни. За словами прем'єр міністра Дениса Шмигала за майже два роки повномасштабного вторгнення реальні економічні втрати України сягнули 499 млрд. дол., майже така ж сума потрібна і на воєнну відбудову 486 млрд. дол., відповідно до оцінки Світового банку [1]. Сьогодні Україна стикається з небаченим за всю історію економічним шоком. Знизилося виробництво основних видів продукції, зокрема тієї, що становить основу інноваційного та модернізаційного розвитку економіки України.

Без модернізації структурної політики держави досягти воєнних перемог доволі складно, а забезпечити проривно-інноваційний розвиток як імператив повоєнного зростання – фактично неможливо. Успіхи модернізації структурної політики значною мірою залежать від спроможності управлінців різних рівнів сформуваати адекватні стратегічні плани та національні економічні інтереси. Також – забезпечити ефективність та інноваційність їхньої практичної реалізації. Система національних економічних інтересів – це сукупність економічних відносин щодо формування та руху національних умов суспільного виробництва та реалізації його цілей. Зовнішньоекономічна та внутрішня політика будь-якої держави визначається її національними інтересами, що є виразом переважаючої на даний момент частини економічних інтересів усередині держави. Найважливішим із них в Україні слід вважати зміну цілей структурної економічної політики держави в умовах воєнного стану та з огляду на пріоритети її повоєнного інноваційного розвитку. Однією з головних цілей розробки державної структурної політики має стати захист національних інтересів, пов'язаних із пріоритетними напрямками наукових досліджень та розробок, які здійснюються в нашій країні.

Завдання держави полягає, зокрема, у тому, щоб ці зміни цілей структурної політики, під час яких закладаються передумови для покращення інвестиційного клімату та створюються умови для стійкого економічного розвитку України в контексті посилення безпекових аспектів, охопили насамперед ті галузі економіки, розвиток яких є пріоритетним з погляду інтересів загальної структурної реорганізації і модернізації нашої військової економіки. Розвиток ринку військової техніки та нової технології вирішальним чином залежить від попиту на нові наукові знання, а стан справ у цій галузі виглядає дуже несприятливим. При цьому структурні перекося в економіці України відкачують інвестиційні ресурси з наукомісткого сектора, що потребує довгострокових та масштабних вкладень.

Саме ці процеси породжують системні виклики для сучасної економіки України. Такі виклики вказують на те, що найближчим часом об'єктивно має

зростати роль планового початку у державному регулюванні інноваційного розвитку. Особливо це стосується середньострокового та довгострокового планування повоєнного економічного розвитку. При цьому прогнозування інноваційних зрушень у системах, що перебувають у стані економічного спаду, залишається найбільш важким та актуальним завданням структурно-економічного аналізу. Перехідні стани значно ускладнюють аналіз і прогнозування соціально-економічних процесів. Традиційні методи, які до цього надійно працювали в умовах еволюційного розвитку, тут дають збої у зв'язку з украй високим рівнем невизначеності, браком знань про новітні (емерджентні) феномени і нелінійним характером змін. Невипадково, що процеси переходу зумовлюють і пошук якісно нових підходів у сфері наукових знань про суспільно-економічні процеси [2, с. 10].

Розглядаючи структурно-економічні перетворення з позицій інноваційного розвитку, важливо констатувати, що в процесі модернізації змінюються: виробничий базис суспільства, інституційні основи країни, індивідуальна та суспільна свідомість. Носієм таких модернізаційних змін має бути не лише уряд – структурно-економічні перетворення повинно прийняти також суспільство. Такий шлях дозволить з найбільшою вигодою для себе використовувати виробничий потенціал країни. Реальну та всебічну модернізацію можна провести лише за умов загальної мобілізації всіх ресурсів країни, а також за наявності єдності суспільства та нації.

Звідси і найгостріша необхідність термінового інноваційного розвитку національного виробничого сектору, який стає одним з пріоритетних фронтів. Він визначатиме можливість досягати воєнних перемог та забезпечувати стійке повоєнне відновлення економіки України. Подальше відновлення економічної динаміки в умовах війни має опиратися на власні продуктивні сили, країні необхідні докорінні інституційні та структурні зміни.

Зауважимо, що чинники, які впливають на системний характер структурної політики в умовах війни, походять не лише від держави або ринку, а й від інституційної координації. Аналіз реального стану національної економіки, її структурних характеристик засвідчує, що інституційні механізми узгодження економічних, соціальних і політичних інтересів слабкі, не можуть справляти вплив на структурну політику. Це вимагає довгострокового інституційного розвитку, тривалість котрого певною мірою, як наприклад, у окремих західних країнах у повоєнний період, може бути скорочено.

Закордонний досвід демонструє позитивний вплив інституційного складника на підвищення ефективності структурної політики, тоді як його відсутність свідчить про втрату інституційного стабілізатора модернізаційних процесів у сфері структурної політики. Інституційний напрямок визначає вплив інновацій на суспільно-економічні явища й процеси, структурні зрушення в економіці. Взаємодія інституційних структур і технологій забезпечує вищу ефективність ринків, знижує трансакційні та трансфертні витрати. У зв'язку з цим, Й. Шумпетором запропоновано заходи, що сприяють інноваційному розвитку, а також структурним зрушенням [3].

Таким чином, проведення модернізації структурної політики, переведення економіки України на траєкторію інноваційного розвитку,

освоєння передових технологій мають бути насамперед політичним рішенням керівництва країни, при цьому необхідно враховувати національні інтереси та з'ясування практичних аспектів його значення для структурної модернізації економіки України в умовах післявоєнного відновлення. Модернізація повинна мати системний і систематичний характер, що може бути досягнуто за рахунок зміни структурної політики та участі інститутів.

Список використаних джерел

1. Дуляба Н. Економічні втрати України від війни сягнули 499 млрд. доларів. *Львівський портал*. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2024/02/15/ekonomichni-vtraty-ukrainy-vid-vijny-siahnuly-499-mlrd-dolariv> (дата звернення: 15.02.2024).
2. Сіденко В. Р. Виклики і можливості для стійкого економічного розвитку України в контексті глобального транзиту. *Економіка України*. 2024. № 1 (746). С. 3-38.
3. Schumpeter J. *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle*. New Brunswick: Transaction Publishers, 1982. 244 p.

Пашук Лідія,
д-р екон. наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Лозова Ганна,
канд. екон. наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

РЕЛОКАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ключові слова: відновлення економіки, підприємство, релокація бізнесу, стратегічний інструмент.

Lidiia Pashchuk,
Doctor of Science (Economics), Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Ganna Lozova,
PhD in economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv

RELOCATION AS A TOOL FOR ENTERPRISE DEVELOPMENT IN WAR CONDITIONS

Keywords: economic recovery, enterprise, business relocation, strategic tool.

З початку повномасштабного російського вторгнення Урядом України було визнано, що релокація підприємств, чії виробничі потужності знаходяться на територіях, що наближені або розташовані у зоні бойових дій є необхідністю, оскільки це важлива умова для «відновлення економіки держави за рахунок переміщення підприємств з територій, що перебувають поблизу або розташовані в зоні війни, до безпечних регіонів Західної України». Тому була запущена Програма уряду «Релокація бізнесу», яку реалізується Міністерство економіки України. Від початку повномасштабного вторгнення в Україні за програмою з релокації українських підприємств переїхало понад 840 підприємств, з яких 667 вже почали працювати. Серед областей-лідерів, які прийняли такі підприємства: Львівська область (199 компаній), Закарпатська – 120 компаній, Чернівецька область – 78 релокантів та Івано-Франківщина – 70. А ось найменш підприємств переїхали в Одеську область – лише 3 підприємства, Житомирську – 6 компаній, та Кіровоградську -17. Рисунок 1. [1].

Релокація бізнесу – це переміщення фізичного місця розташування підприємства з місця постійного розташування повністю або частково для

збереження можливості роботи підприємства та його повноцінного функціонування.

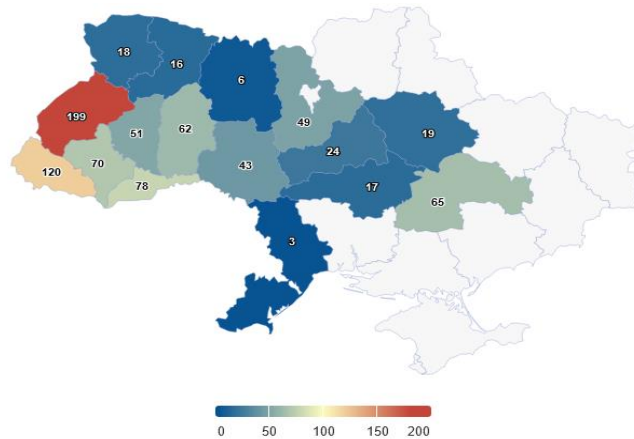

Рис. 1. Релоковані підприємства України

Джерело: [1]

Реалізація програми з релокації бізнесу здійснюється на основі таких нормативно-правових актів: Постанова Уряду №305 від 17.03.2022, що регламентує безоплатне перевезення майна вітчизняних підприємств [2]; Розпорядження Уряду №246-р від 25.03.2022, що передбачає план невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію [3, 4].

Підприємства та бізнеси можуть приєднатися до цієї програми незалежно від галузі та розміру. Подати заявку на переїзд підприємство може через майданчик системи «Прозорро.Продажі». Після обробки запитів Міністерство економіки України визначає черговість релокації компаній. На жовтень 2023 року на порталі зареєстровано понад 1800 заявок, 840 підприємств вже переїхали в безпечні регіони. Для інших підприємств шукають можливості для релокації. Після схвалення заявки сторонами пакет державної підтримки включає: підбір місця розташування для потужностей виробничого підприємства; допомогу з перевезенням на нову локацію; сприяння в розселенні працівників та пошуку нових співробітників; підтримку у відновленні логістики, закупівлі сировини та пошуку ринків збуту [1].

За даними Міністерства економіки України, релокація не є незворотнім процесом. Зокрема, 609 підприємств відмовилися від раніше поданих заявок на релокацію, а 37 підприємств повернулися на свої попередні місця діяльності [5].

Крім державної програми підтримки, значна кількість підприємств переміщують свої виробничі потужності самостійно або знаходяться в процесі переміщення [6]. Досвід роботи з підприємствами, які перебувають в процесі релокації або вже перемістилися, дозволив узагальнити основні рекомендації щодо релокації та представити цей процес у вигляді переліку певних послідовних і логічних дій. Залежно від сфери діяльності, виробничих особливостей, ринків збуту та інших питань, пов'язаних з релокацією підприємств, можна виділити декілька видів релокації.

- Повна релокація – переміщення всіх виробничих об'єктів і ресурсів компанії в нове, безпечне місце. Це найбільш сприятливий варіант для невеликих виробничих підприємств, коли обладнання можна відносно легко транспортувати, а також для підприємств сфери обслуговування, оскільки це створює умови для збереження ринків збуту, робочих місць у безпечному регіоні.
- Часткова релокація – переміщення частини виробничих потужностей або окремих підрозділів підприємства в нове місце. При цьому частина виробничих потужностей і підрозділів продовжує працювати на постійному місці розташування підприємства.
- Змішана релокація передбачає відкриття нового підрозділу підприємства та переміщення частини персоналу на роботу в безпечне місце/регіон.

Релокація є важливим стратегічним рішенням для кожного власника компанії та самого підприємства в цілому, оскільки включає як фізичну релокацію, так і зміну стратегії та бізнес-моделі. Тому процес релокації компанії слід розглядати як логічний послідовний процес дій, який включає: ситуаційний аналіз, визначення цілей переїзду, пошук можливих варіантів переїзду; підготовка підприємства до переїзду; переміщення виробничих потужностей; початок роботи на новому місці. Цей процес передбачає залучення всіх учасників процесу, а саме: керівництва компанії, персоналу, в окремих випадках державних органів влади, а також професійної експортної допомоги за потреби.

Список використаних джерел

1. 840 підприємств в Україні переїхали через війну у безпечні регіони. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/relocation-in-war>
2. Постанова Кабінету Міністрів України №305 від 17.03.2022 р. «Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2022-%D0%BF#Text>
3. Розпорядженням Кабінету Міністрів України №246-р від 25.03.2022 р. «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2022-%D1%80#Text>
4. Програма релокації підприємств: що потрібно знати бізнесу. Офіційний сайт міністерства економіки України URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=e4f18282-77af-4fdf-8134-ce4403d711f0&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv-SchoPotribnoZnatiBiznesu>
5. Програма релокації підприємств. Офіційний сайт Міністерства економіки України URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv>
6. 558 релокованих підприємств вже відновили роботу у безпечних регіонах країни Офіційний сайт Дія. Бізнес URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/558-relokovanih-pidpriemstv-vze-vidnovili-robotu-u-bezpechnih-regionah-kraini>

Петруня Юрій,
д-р екон. наук, професор,
Університет митної справи та фінансів

ГЛОБАЛЬНА ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ БІЗНЕС-УПРАВЛІННЯ

Ключові слова: цифровізація, глобалізація, бізнес, бізнес-середовище, менеджмент.

Yurii Petrunia,
Doctor of Sciences, Full Professor,
University of Customs and Finance

GLOBAL DIGITALIZATION AND TRANSFORMATION BUSINESS MANAGEMENT

Keywords: digitalization, globalization, business, business environment, management.

Середовище ведення бізнесу – це сфера діяльності бізнес-організацій та складний, багатогранний, динамічний об'єкт аналітичної управлінської роботи. В бізнес-середовищі менеджерами відшукуються бізнес-шанси та виявляються ризики для кожної конкретно взятої організації. В кінцевому рахунку завдання аналітичної роботи в управлінні полягають: по-перше, у знаходженні найбільш вагомих, довготривалих конкурентних можливостей для організації та виявлення найбільш небезпечних, найбільш впливових ризиків в її діяльності; по-друге, у формуванні пропозицій щодо використання організацією тих шансів, які створює зовнішнє середовище, та щодо ефективного реагування на ті ризики, які в ньому формуються.

Бізнес-середовище не є статичним полем діяльності, воно є достатньо динамічним. Швидкість та глибина змін залежить від багатьох факторів. Основними, постійно діючими з них є: особливості поведінки споживачів; розвиток технологій; створення нових матеріалів; державне регулювання. Разом із тим, періодично починають діяти такі фактори, які практично неможливо передбачити навіть на рівні «м'якого» прогнозу, а також спостерігаються сплески турбулентності середовища діяльності.

Глобалізація в економічному контексті передбачає посилення взаємозалежності національних економік, що відбувається насамперед через: систему світової торгівлі (залежність від зовнішніх ринків); рух іноземних інвестицій (інвестиційна залежність); контроль за розробкою та розподілом найважливіших та об'єктивно обмежених природних ресурсів (ресурсна залежність); формування світових інформаційних мереж та глобальне маніпулювання інформаційним контентом (інформаційна залежність). Сучасне економічне життя в переважній більшості країн – це величезна ступінь залежності від глобальних ланцюгів поставок товарів та послуг. Рівень

самодостатності багатьох країн в умовах їх глибокого та масштабного включення в глобальні системи є таким, що виникає питання про їх здатність забезпечити належний рівень національної безпеки.

В цілому, глобалізаційні процеси є зовнішніми факторами впливу по відношенню до конкретної країни, її економічної сфери. Якісний управлінський аналіз – це своєчасне виявлення факторів впливу та адаптація організації до їх дії. Чим масштабнішою є підприємницька організація, тим більшого значення набуває точність управлінських оцінок щодо стану та перспектив змін у бізнес-середовищі.

Діджиталізація за своєю сутністю є домінантою сучасних інноваційних змін в технологіях інформаційної сфери. Цифровізація, з одного боку, є однією із складових глобалізаційного процесу, з іншого – одним із ключових каталізаторів його загального розвитку. Насамперед це стосується системи світової торгівлі, інвестування, спілкування та освіти, організації управлінських процесів тощо. Це відбувається за рахунок суттєвого спрощення доступності до інформації, ділового спілкування, доступності до споживачів тощо.

Інноваційний розвиток технологій в інформаційній сфері призводить до змін в структурі та різних складових самого глобалізаційного процесу. Цифрові технології фактично накрили сучасне суспільство, їх експансія поширилася не тільки на економічну сферу життя людей, а й практично на всі складові сучасної життєдіяльності. Тобто значення цифровізації вийшло далеко за межі власної сфери технологій та масштабно, інтенсивно, глобально поширилося на функціонування цивілізації. При цьому ця цифрова експансія створює не тільки позитивні наслідки.

Бізнес-діяльність підприємств передбачає насамперед вивчення та врахування основних ринкових факторів середовища їх діяльності. Якщо визначати вихідні моменти управлінської діяльності, що пов'язані з урахуванням чинників глобалізації та цифрової експансії, то вони будуть такими:

- потрібно постійно відслідковувати поточні зміни в поведінці споживачів. Ці зміни стосуються не тільки власне щодо процесу вибору тих чи інших товарів, але й технологій їх придбання. On-line – технологія придбання товарів та послуг, яка динамічно поширюється за своїми масштабами, одночасно поступово зменшуючи масштаби традиційної торгівлі;

- цифровізація змінює технології та умови маркетингового впливу бізнес-організацій на споживачів. Маркетингові цифрові комунікації набувають все більшого значення, але одночасно вони потребують формування у менеджерів навичок конкурувати за увагу споживачів через ефективне використання цифрових комунікаційних технологій;

- глобалізація та цифровізація змінюють кількість, структуру та можливості конкурентів;

- важливо бачити майбутнє, важливо прогнозувати те, що може відбуватися за лініями впливу, й важливо правильно встановлювати, оцінювати пріоритети;

- важливо постійно адаптувати організацію до змін у середовищі його діяльності. А це передбачає прийняття відповідних управлінських рішень, постійне вдосконалення системи.

Проблема адаптації підприємства до змін є багатоаспектною. Потрібно вдосконалювати функціональну та географічну побудову організаційної структури компанії, маркетингову, інвестиційну та кадрову діяльність, забезпечення його інноваційної спрямованості та вирішувати ряд інших важливих ринкових питань.

Серед ліній впливу цифрової глобалізації на діяльність підприємств пріоритетною треба вважати лінію «глобалізація, діджиталізація – споживачі». Для кожного ринку фактичне наповнення цього процесу впливу буде характеризуватися різними особливостями. Спробуємо виділити загальне, типово для всіх ринків:

- «інформаційне павутиння» провокує та збільшує схильність споживачів щодо приєднання до «глобальних стандартів споживання», які, як правило, продукуються найбільшими економіками світу, відповідними домінуючими бізнес-суб'єктами;

- цифрова глобальна експансія створює нові можливості для подальшої популяризації, подальшого просування широковідомих брендів. Їх фінансові потенціали через цифрове маркетингове комунікаційне «павутиння» роблять свою справу в свідомості споживачів незалежно від країни. Маркетингові комунікаційні бюджети бізнес-домінантів відіграють дуже велику роль в їх успішному просуванні;

- «цифрова економіка» надає все більш суттєві можливості як в процесі вивчення ситуації, вибору товару, послуги, так і в процесі здійснення безпосередніх покупок, оплати та отримання товарів, послуг. Торгівельні мережі трансформують свої системи взаємодії зі споживачами, все більш активно включаючи онлайн-фактори;

- «патріотичним закликам» щодо підтримки власного (національного) виробника важко закріплюватися у свідомості «глобально-цифровізованих» масових споживачів. Здається, що вербальна пропаганда «підтримки власного виробника» має дуже мало шансів на ефективність в глобалізованому середовищі, в якому працюють бренди з гігантськими фінансовими можливостями;

- провідні глобальні інформаційно-технологічні компанії – це фактично «цифрові монстри», які дуже вдало зтягають людей, насамперед молоде покоління, в інформаційну цифрову залежність. Діджитал-залежність змінює складові життя, умови соціалізації, чинники формування світогляду молодих людей тощо. Ці процеси мають чимало загрозливих, проблемних складових, на які повинні більш активно впливати державні та міждержавні регулятори.

Отже, глобальна діджиталізація здійснює багатоаспектний вплив на економіку, бізнес та суспільство в цілому. Одна із основних ліній впливу проходить через управління – на різних його рівнях. Бізнес-рівень – це та частина економічного життя, яка найбільш гнучко реагує на ці процеси та максимально використовує цифрові можливості.

Пилипенко Ганна,
д-р екон. наук, професор,
Пилипенко Юрій,
д-р екон. наук, професор,
Дубей Юлія,
канд. екон. наук, доцент,
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Ключові слова: інновації, НДДКР, знання, інформація, людський капітал.

Hanna Pylypenko,
Doktor of Science (Economics), Professor,
Yuriy Pylypenko,
Doktor of Science (Economics), Professor,
Yulia Dubiei,
PhD in Economics, Associate Professor,
Dnipro University of Technology

COGNITIVE ASPECTS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT

Keywords: innovation, R&D, knowledge, information, human capital.

Соціально-економічний розвиток суспільства має багато джерел, однак не викликає заперечень той факт, що головним фактором його прискорення в сучасних умовах є наука. Саме науково-технічні революції стали каталізатором перетворень техніко-технологічної бази виробництва, відкривши тим самим шлях до інновацій у всіх сферах функціонування суспільства. Ці інновації кардинально змінили природне, економічне, соціальне та соціокультурне середовище існування людства, створивши небачені раніше можливості для задоволення потреб та розвитку. Однак при цьому відбулося ускладнення економічних процесів, посилення їхньої невизначеності та нестійкості, загострення соціально-економічних суперечностей. Як зазначав свого часу М. Кастельс, нові інформаційні та комунікаційні технології, які є базисом для нових джерел продуктивності, нових організаційних форм і створення глобальної економіки, сприяють економічному розвитку і матеріальному добробуту, оскільки уможливають владу, знання і творчість. Поки що їхнє використання відрізняється нерівномірністю як у межах однієї країни, так і при порівнянні країн [1, с. 11].

Ця нерівномірність стала своєрідною загадкою: незважаючи на відкритість економік світу і спрощення їхнього доступу до світової скарбниці знань, підтримувати технологічний прогрес як джерело інноваційного економічного розвитку змогла тільки невелика група країн. Інші країни, як показує практика,

виявились неспроможними продукувати нові знання й технології на постійній основі, внаслідок чого і до сьогоднішнього дня залишаються залежними від західного світу.

Не виключенням з цього є й економіка України. Показовим у цьому відношенні є показники нашої країни за зведеним інноваційним індексом (Summary Innovation Index), який розраховується за допомогою Європейського інформаційного табло (European Innovation Scoreboard). На основі даного індексу визначається один із чотирьох можливих статусів інноваційності для кожної європейської країни: інноваційні лідери, активні інноватори, помірні інноватори та повільні інноватори. Значення зведеного інноваційного індексу для України відносить нашу країну до «повільного інноватора». Показник 0,16 цього індексу є більш ніж утричі меншим за середнє по країнах ЄС (0,542) [2, с. 15]. Виникає цілком закономірне питання: чому, незважаючи на всі зусилля, які вживає держава, українська економіка все ж таки не стає інноваційною?

Теоретичні розвідки у сфері інновацій вивели на передній план проблеми формування сприятливого середовища, що поєднує техніко-технологічні, економічні, соціокультурні, соціальні й політичні складові. Окрема увага науковців зосереджується на вивченні впливовості людського капіталу на інноваційний процес, оскільки вважається, що цей унікальний ресурс відіграє ключову роль в інноваційному розвитку. Власне про це почали вести мову ще фундатори теорій економічного зростання, в яких починаючи з піонерних робіт П. Ромера і Р. Лукаса увага приверталася до важливості інвестування в НДДКР. Вважалося, що чим більшими є капіталовкладення в цей сектор, тим більшою є дослідницька активність, а значить, народжується й більше ідей, які сприяють економічному зростанню. Відтак, економічне зростання ставилося у залежність від дослідницьких зусиль, а значить, вимагало певного рівня нагромадження людського капіталу. У подальшому науковці зосередили увагу на важливості формування не тільки кількісних, але й якісних характеристик цього ресурсу, а саме: здатності засвоювати інформацію та використовувати її для досягнення економічних цілей. Важливого значення у цьому процесі набувають процеси соціальної інтеграції, які знижують бар'єри для обміну інформацією та сприяють більшій швидкості розповсюдження знань.

Інформація про винаходи відноситься до явного, експліцитного знання, тобто такого, яке може бути вираженим та розповсюдженим формальною мовою, тобто кодифікованого. Воно є зовнішнім до індивіда, реалізується через процеси дешифрування та інтерпретації і є залежним від його когнітивних здібностей. Матеріальними формами втілення такого знання виступають патенти, наукові публікації, технічна документація. Відповідно, для використання явного техніко-технологічного знання з метою підвищення продуктивності виробництва та економічного зростання якраз і потрібний певний рівень розвитку людського капіталу, а також створення необхідної інформаційної інфраструктури. За таких умов науково-технічна інформація може доволі швидко розповсюджуватися на великі відстані. Тому цілком правомірною є зосередженість науковців і політиків на необхідності інвестицій саме в цей фактор економічного зростання, оскільки він дозволяє

слаборозвиненим країнам засвоїти технології, створені більш прогресивними державами, і разом з цим наростити власний потенціал інновацій.

Однак, у реальній дійсності більша частина знань, на яких вибудовується інноваційний процес, відноситься до неявного типу тобто такого, яке дуже важко формалізувати, кодифікувати і передавати на відстані, оскільки воно притаманне конкретному носію (індивіду або групі) і набуває форми навичків, компетенцій, досвіду. Неявне знання часто називають мовчазним, оскільки воно є неписаним, невисловленим. Його специфікою є те, що воно формується на основі індивідуальної діяльності, накопиченого досвіду, спостереження, інтуїції, взаємодії і є невіддільним від індивіда або групи. Все це робить мовчазні (живі) знання менш мобільними порівняно з кодифікованими.

Як показує практика, інноваційний процес є результатом неформальної взаємодії дослідників, інженерів і підприємців, під час якої відбувається обмін мовчазним знанням. Здійснюючи емпіричну перевірку можливостей «перетікання» мовчазних знань було встановлено, що концентрація наукових установ і компаній у певному регіоні або кластері значно пришвидшує ці процеси [3]. Тому країни, які зуміли сконцентрувати людський капітал у відповідних організаціях і мережах, сформували тим самим і більш сприятливе середовище для інноваційності. Більше того, вони стають спроможними продукувати й утримувати мовчазні знання всередині своєї країни, забезпечуючи їй більш потужний потенціал для техніко-технологічного розвитку. Сучасне виробництво вимагає творчих та креативних працівників, які здатні генерувати нові ідеї, продукувати інновації та запроваджувати нові технології. Потреба у такому людському капіталі примушує країни вступати у конкурентну боротьбу за таланти, що поглиблює глобальну нерівномірність техніко-технологічного розвитку. Проблема «втечі мізків» є чи не найгострішою для інноваційного розвитку української економіки. Тому в країні мають створюватися сприятливі умови не тільки для формування високої кваліфікації працівників, але й для можливості її реалізації в межах просторової, когнітивної та інституційної близькості.

Список використаних джерел

1. Castells, M. Information Technology, Globalization and Social Development. UNRISD Discussion, 1999. Paper No. 114, 15.
2. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2022 році: науково-аналітична доповідь. Київ, УкрІНТЕІ, 2023. 94 с.
3. Breschi, S., Lissoni, F. Knowledge spillovers and local innovation systems: a critical survey *Industrial and corporate change*. 2001. 10 (4). <http://doi.org/10.1093/icc/10.4.975>.

Супрун Наталія,
д-р екон. наук, професор,
ДУ «Інститут економіки та
прогнозування НАН України»

АЛГОРИТМ УСПІШНОГО СТРАТЕГУВАННЯ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Ключові слова: візія, стратегія повоєнної відбудови, Західна Німеччина, план Маршалла, Японія, індикативне планування.

Nataliia Suprun,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Institute of Economics and Forecasting of the
National Academy of Sciences of Ukraine

ALGORITHM FOR DEVELOPING A SUCCESSFUL POST-WAR RECONSTRUCTION STRATEGY

Keywords: vision, post-war reconstruction strategy, West Germany, Marshall Plan, Japan, indicative planning.

Розв'язана росією війна проти України гостро поставила питання про необхідність тотального перезавантаження всієї системи суспільного устрою та моделі національної економіки, інституційна слабкість яких значної мірою і уможливила цю війну. Як свідчить історичний досвід, країни, яким вдалося швидко та успішно здійснити повоєнну відбудову, мали подібні алгоритми стратегування, згідно з яким розробленню стратегії повоєнної відбудови передували такі обов'язкові елементи як: а) визначення візії, б) фундаментальних засад та в) напрямів і механізмів розбудови моделі майбутнього устрою країни.

Науково обґрунтовані візія та модель майбутнього стали ключовою передумовою успіху повоєнних реформ у Німеччині і Японії, які не лише швидко забезпечили цілі повоєнного відновлення, а й в короткі терміни досягли небачених темпів економічного зростання. Так, повоєнна відбудова Західної Німеччини, попри складність економічної ситуації, розпочалась з деконструкції нацистської командно-адміністративної системи та розбудови принципово нової моделі господарювання – соціальної ринкової економіки (Soziale Marktwirtschaft), що була розроблена науковцями Фрайбурзької школи економіки. Заснована на засадах неолібералізму (в німецькому варіанті – ордолібералізму) модель мала на меті забезпечення державою свободи реалізації приватної ініціативи та сприятливих правових норм для розвитку конкуренції. Побудова нової моделі повоєнного устрою для обох країн спиралась на засади лібералізації всіх економічних сфер, що передбачало реалізацію таких заходів як:

- створення умов та дієвих правових і судових механізмів для захисту приватної власності на засоби виробництва;
- формування конкурентного ладу через вільний доступ до ринку, забезпечення свободи контрактів, обмеження патентного захисту;
- забезпечення відкритості ринків, скасування обмежень та економічно-недоцільних митних зборів у міжнародній торгівлі;
- покладання однакової відповідальності за ризики господарської діяльності на всіх економічних суб'єктів [2, с.15].

Найбільш ефективними макроекономічними інструментами побудови нової моделі економіки для обох країн стали механізми індикативного планування та прогнозування на основі визначення потенційних точок зростання, підтримка яких була визнана стратегічним пріоритетом економічної політики уряду. Ця політика була реалізована через такі заходи як:

- стимулювання розвитку т. зв. пріоритетних галузей економіки за рахунок державних замовлень, лізингу за низькими процентними ставками, дотацій та преференцій;
- раціоналізація промислового виробництва за рахунок розширення імпорту нової техніки і технологій;
- модернізація всієї системи управління підприємством, включно із кадровою політикою, системою бухгалтерського обліку, контролем якості продукції.

Основна маса інвестицій, кредитів та інших фінансових надходжень в економіку була скерована на реіндустріалізацію економіки – шляхом прискореної індустріалізації економіки, модернізації промислового виробництва «проривних» галузей економіки (металургії, машинобудування, хімічної, легкої та переробної промисловості), оновлення технологій виробництва. Так, більша частина кредитів (60%) отриманих Західною Німеччиною за планом Маршалла була розподілена через систему дешевих кредитів приватним компаніям, що здійснювали модернізацію власного виробництва, в той час як більшість європейських держав розподіляла ці надходження як соціальні трансферти, використавши їх як «бюджет проїдання» [3, с.56].

В Японії діяла система урядового протекціонізму для стимулювання розвитку галузей-драйверів економічного зростання та місцевого виробництва за рахунок державних замовлень, і лізингу за низькими процентними ставками, пільг та преференцій для підприємств, що здійснювали модернізацію власного виробництва і розбудову стратегічних галузей. Пріоритетним механізмом пришвидшеної модернізації економіки країни було визначено урядове стимулювання трансферу іноземних технологій [1, с.100-104].

Стратегія повоєнного відновлення, що розроблювалась в умовах геополітичних та економічних обмежень країнами-переможцями, розглядалася національними урядами Німеччини та Японії як процес багатфокусного позиціонування на основі зрівноваження довгострокових інтересів широкого кола стратегічних партнерів. Так, у Японії при розробленні стратегії реконструкції вперше було застосовано принцип «загальнонаціональної згоди», на якому і до сьогодні ґрунтується японська система планування. До процесу

планування залучається широке коло фахівців – представники профільних урядових структур, науково-дослідних організацій, експертів та представників великого бізнесу. Тісна взаємодія різних груп впливу уможливило узгодження різновекторних суспільних інтересів та вироблення компромісних рішень щодо стратегічних пріоритетів розвитку національної економіки. При цьому, бізнес (насамперед, великі компанії), маючи своє представництво і вплив на визначення цільових орієнтирів загально-національних планів, мав можливість формувати свої бізнес-стратегії з урахуванням індикаторів, визначених національними планами. Така практика сприяла фаховій обґрунтованості планів та мала позитивний вплив на послідовність реформ та на політичну стабільність.

Фундаментальними принципами, що забезпечили успіх стратегії повоєнної стабілізації економіки, були обґрунтованість, передбачуваність і послідовність економічної політики, що спиралася на правову визначеність реформ як гарант стабілізації очікувань і, відповідно, стимулятор інвестиційного процесу.

При цьому відмінною рисою системи національного планування у Японії була і залишається його заздалегідь спланована гнучкість та адаптивність: динаміка досягнення визначених показників плану постійно відстежуються і в залежності від зміни вимог ринку або дострокового досягнення визначених цілей коригуються чи замінюються новими.

Попри певні національні й історичні особливості, соціально-політичні складнощі, що супроводжували реалізацію стратегій відновлення, більшість із названих механізмів і заходів мають подібні риси (політична стабільність, послідовність реформ, пріоритет національних інтересів та реалізація конкурентних переваг національної економіки) і можуть бути цілком успішно використані у програмі повоєнної відбудови України.

Список використаних джерел

1. Відбудова для розвитку: зарубіжний досвід та українські перспективи : міжнародна колективна монографія / [редколегія, голова – д.е.н. В.В. Небрат]; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2023. 571 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-development.pdf>.
2. Міжнародний історичний досвід повоєнної реконструкції економіки: уроки для України : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 квітня 2023 р.) / ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», Інститут вищої освіти НАПН України. Київ, 2023. 125 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/Mizhnar-istor-dosvid-povojen-rekonstrukcii-uroky-dla-Ukrainy.pdf>.
3. Супрун Н. Ресурси та механізми повоєнної відбудови Західної Німеччини (1945–1962 рр.). *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2022. Вип. 55. С. 39-62.

Тарасевич Віктор,
д-р екон. наук, професор
Український державний університет
науки і технологій

НОВІТНЯ ЗНАННЄВО-ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВА РЕВОЛЮЦІЯ ТА СМАРТ-ЕКОНОМІКА

Ключові слова: кореволуція, знання, інформація, цифровізація, революція, смарт-економіка, стратегія

Viktor Tarasevych,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Ukrainian State University of
Science and Technologies

THE LATEST KNOWLEDGE-INFORMATION-DIGITAL REVOLUTION AND THE SMART ECONOMY

Keywords: corevolution, knowledge, information, digitalization, revolution, smart economy, strategy

На зламі епох і цивілізацій у темпоральному просторі сучасного глобально-локального світу розгортається *новітня кореволуція* – контрарна єдність ведучої *знаннєво-інформаційно-цифрової* (ЗІЦР) і веденої *четвертої промислової* (ПР) *революцій*, а також відповідні їм суспільно-економічні процеси, насамперед, *смарт-економіка*.

З огляду на свої якісні змістовні характеристики новітня ЗІЦР порівнянна і співмірна промисловій революції XVIII – початку XIX століть. *По-перше*, слідом за функціями своїх фізико-механічних сутнісних людських сил (СЛС) людина передає машині деякі функції своїх духовно-інтелектуальних СЛС у формі матеріалізованих знаннєво-інформаційних продуктів (ЗІПМ). Якщо раніше деякі операції (перш за все обчислювальні) з ними як *предметами пізнавальної*, в тому числі власне знаннєво-інформаційної, *діяльності*, людина здійснювала самостійно, то тепер ці операції здійснює машина (оскільки з самого початку операції, передані машині, були переважно обчислювальними, остільки ця машина була названа комп'ютером (від лат. *computare*, англ. *computer* – обчислювач), тобто обчислювальною машиною (ОМ)). *По-друге*, якщо, за К. Марксом, «в мануфактурі вихідною точкою перевороту в способі виробництва служить робоча сила, у великій промисловості – засіб праці» [1, с. 377], то в ОМ – предмет праці (діяльності) – вихідний ЗІПМ, який має бути перетворений нею в кінцевий ЗІПМ і який *каталізує* відповідне своєму поетапному ускладненню поетапне *вдосконалення* ОМ як знарядь праці (діяльності) і техніко-технологічних процесів. *По-третє*, якщо промислова машина спочатку стає

засобом промислової праці й тільки пізніше здійснює експансію за межі промисловості, то і ОМ спочатку є знаряддям супутньої знаннево-інформаційної діяльності й лише потім домагається своєї активної присутності практично у всіх галузях і видах людської діяльності. При цьому ОМ дедалі більше олюднюється в тому сенсі, що людина опредмечує в ній, передає їй функції дедалі складніших СЛС і операції з ними – від найпростіших обчислювальних операцій до моделювання найскладніших фізичних, біологічних, економічних, інших процесів і вирішення прикладних завдань.

Саме вказане ускладнення каталізує відповідне якісне вдосконалення ОМ, їх елементної бази, обладнання (так званих апаратних засобів) і техніко-технологічних процесів. У свою чергу, останнє «підказує» людині її подальші дії з машинізації функцій своїх духовно-інтелектуальних СЛС і подальшого навчання (і програмування) ОМ людським діям, в тому числі тим, які виходять за межі її (людини) сучасних можливостей. Так, *на першому етапі* ЗІЦР для виконання простих обчислювальних операцій з числовими ЗІПМ була цілком прийнятною *механічна* ОМ (МОМ), що увібрала в себе відомі досягнення перших двох техніко-економічних укладів. Але досить швидко навіть удосконалювана механічна елементна база робочого знаряддя такої машини виявила свої межі – складні обчислювальні операції вимагали набагато більших витрат або стали просто неможливі, – і змушена була піти в історію.

На *другому, електронно-цифровому етапі* ЗІЦР, що почався в середині минулого століття і продовжується понині, розгортаються знакові і значущі взаємопов'язані процеси. *По-перше*, перманентне ускладнення ЗІПМ, різних видів і операцій з ними, обмеженість МОМ у виконанні останніх стала важливою передумовою створення, експансії і вдосконалення *електронних* ОМ (ЕОМ). Саме електроніка утворює основу елементної бази всіх частин ЕОМ: рухового механізму і передавальних пристроїв (блок живлення і електричні ланцюги відповідно); робочої машини (процесора, передусім арифметико-логічного або операційного пристрою); контрольно-керуючого пристрою (пристрою управління); блоку пам'яті; пристроїв введення та виведення; блоку інтерфейсу.

До складу посильних для ЕОМ операцій включаються не тільки обчислювальні зокрема і математичні взагалі, а також формування та зберігання величезних баз даних (множин ЗІПМ), управління різними пристроями (за допомогою керуючої ЕОМ), згадане вище моделювання, пошук і передача необхідних ЗІПМ, рішення задач з нечітким алгоритмом. З появою інтернету ЕОМ з відповідним обладнанням та каналами зв'язку (наприклад, оптоволоконні кабелі) стає імперативним засобом комунікації між людьми, ділового та особистого спілкування. Фактично, за своїм змістом, будовою і структурою, характером виконуваних операцій і виробленого продукту ЕОМ стала не просто обчислювальною, а *інформаційно-комунікаційною машиною (ЕІКМ)* з широкими перспективами вдосконалення.

По-друге, людина випереджаючими темпами нарощує свої теоретичні та прикладні знання, потрібні не тільки для ускладнення і передачі ЕОМ-ні ЗІПМ і операцій, а й для створення і вдосконалення самої ЕОМ, використання з цією метою революційних досягнень послідовно-паралельних техніко-економічних

укладів (йдеться про «ядерні» локальні промислові революції та їх деякі основні результати, що передують і / або супроводжують розгортання техніко-економічних укладів.): III-го – спеціальні лампи як результат розвитку електротехнічної промисловості; IV-го – напівпровідники; V-го – мікроелектроніка, інтегральні схеми і мікропроцесори. На всіх позначених *трьох стадіях* електронно-цифрового етапу ЗІЦР ЕОМ залишається електронною, проте з'являються варіанти іншої елементної бази.

По-третє, піонерною розробкою людини стає *знаннево-інформаційний програмний продукт* (ЗІПП), що задає алгоритм та інші параметри роботи ЕОМ і є позначенням певної системи знанневих продуктів (ЗП) про саму ЕОМ, потрібні операції та дії для рішення задач, вихідних і кінцевих ЗІПМ. У функціональному відношенні ЗІПП або комп'ютерна програма являє собою певний сплав ЗІПМ й інструкцій (протоколів) або алгоритмів узгодженої дії основних блоків ЕОМ (передусім процесора), спрямованого на вирішення конкретного завдання (завдань). Разом з останніми ЗІПП зберігається в блоці пам'яті, який за визначенням був відсутній у машині часів промислового перевороту.

По-четверте, відбувається відома *спеціалізація* ЕОМ. Залежно від призначення і виду оброблюваного ЗІПМ створюються, вдосконалюються і конкурують аналогові, дискретно-цифрові й гібридні ЕОМ (відповідно АЕОМ, ДЦЕОМ, ГЕОМ). Виникають і розвиваються системи ЕОМ, в яких за згаданими вище техніко-економічними причинами домінують ДЦЕОМ, що знайшло відображення в назві другого етапу ЗІЦР.

З урахуванням глибини і темпів інноваційних процесів не виключено, що *на третьому етапі* ЗІЦР на основі досягнень локальної промислової революції та VI техніко-економічного укладу (передусім йдеться про створення знарядь, техніки і технологій впливу на нанорівень, тобто молекулярний і атомарний рівень речовини і поля) будуть створені ЕОМ, точніше - ІКМ на квантовій, біологічній, оптичній чи іншій елементній базі, з іншими системами числення, які стануть адекватнішими за своїх попередниць ДЦЕОМ більш складним СЛС, в тому числі проривам у створенні *машино-розмірних когнітивних систем*.

Якими є довготривалі перспективи ЗІЦР? Якщо враховувати історичний досвід промислового перевороту, який, як відомо, в основному завершився масовим виробництвом машин машинами, то маркером швидкого закінчення ЗІЦР-її може служити досить розвинене виробництво процесорів процесорами, а програмного забезпечення – програмним забезпеченням, без чого практично неможливе створення ІКМ-нами собі подібних. Навряд чи елементна база сучасних ЕОМ адекватна рівню складності такого виробництва. Якщо ж спиратися на зміст ЗІЦР, то відкритим залишається перелік тих функцій духовно-інтелектуальних СЛС, машинізація яких свідчила б про завершення ЗІЦР хоча б в основному.

Однак безперечним є те, що новітні реалії є переконливим свідченням активного становлення та експансії *смарт-економіки* – важливої складової сучасної економіки в широкому сенсі, яка представлена сукупністю інтегрованих людинорозмірних інноваційних знаннево-інформаційно-

цифрових і техніко-технологічних (кіберфізичних) систем, що самоорганізуються і саморозвиваються, та синтезує досягнення новітньої кореволуції. Очевидно, обґрунтований науковий образ зазначених новітніх реалій має стати невід'ємною складовою *стратегічної візії* та конкретної програми повоєнного відродження і розвитку національної економіки України.

Список використаних джерел

1. Маркс К. Капітал. Критика політичної економії. Т. 1. Харків: Пролетар, 1933. 950 с.

Уманців Юрій,
д-р екон. наук, професор,
Державний торговельно-економічний університет

ЦИФРОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Ключові слова: цифровізація, трансформація економіки, цифрова екосистема.

Yurii Umantsiv,
Doctor of Science (*Economics*), Professor,
State University of Trade and Economics

DIGITAL DETERMINANTS OF ECONOMIC TRANSFORMATION

Keywords: digitalization, economic transformation, digital ecosystem.

Цифрова економіка ґрунтується на широкому використанні мережевих інформаційно-комунікаційних технологій. Інституційне середовище економічної діяльності в сучасних умовах формується на основі інформаційно-комунікаційних систем, які є основою для цифровізації економіки. Великі обсяги даних та швидкість їх передавання обумовлюють трансформацію всієї системи економічних відносин. Цифровізація економіки збільшує швидкість змін та динаміку впливу технологічних процесів на цілу низку макроекономічних показників. Слід звернути увагу на зростання продуктивності праці, систематичне генерування інновацій та формування підґрунтя для подальших нововведень [1; 2].

Цифрові технології докорінним чином модифікують всі сфери та види економічної діяльності, а також розширюють можливості для збору даних про ринкову кон'юнктуру. Протягом кількох років майже кожна сфера економіки суттєвим чином змінилася під впливом цифровізації. Компанії використовують переваги цифровізації у конкурентному протистоянні на ринках. Цифровізація стає підґрунтям для активного розвитку економіки й підвищення якості життя домашніх господарств. На основі досягнень цифрової економіки забезпечується підвищення рівня мобільності робочої сили, а людські ресурси отримують змогу переміщуватися як у межах національної економіки, так і на міжнародному рівні. Багатоаспектні завдання, які раніше розглядалися як такі, що потребують унікальних професійних навичок, щоразу більше і частіше замінюються цифровими технологіями. Це сприяє зростанню рівня якісних характеристик робочої сили, активізації інноваційної діяльності, підвищенню конкурентоспроможності ринкових суб'єктів, зростанню доходів домашніх господарств, активізації попиту на товари та послуги, розширенню міжнародних економічних зв'язків та залученню інвестицій. Цифровізація обумовлює зменшення частки зайнятих у сфері матеріального виробництва та веде до зростання цього показника у секторі послуг [3; 4; 5].

Розвиток цифрових технологій слід розглядати як невід’ємну частину соціального простору та економічної діяльності у контексті створення фундаменту забезпечення належних умов для підвищення ефективності підприємницької діяльності. Крім того, ефективність функціонування технологій яскраво проявляється у динамічному розгортанні економічних процесів, зменшенні витрат, прискоренні укладання контрактів, збільшенні прибутків, що закладає підґрунтя для економічного зростання загалом [1; 2; 5].

Динамічна цифровізація є підґрунтям для підвищення рівня конкурентоспроможності національних суб’єктів на основі глибинних інноваційних зрушень. Процеси цифрової трансформації мають базуватися на обґрунтованих методологічних засадах. Цілком очевидно, що основу інноваційної конкурентоспроможності економіки утворює людський капітал, знання та результати наукових досліджень, ефективна реалізація котрих є найважливішою конкурентною перевагою. Проведений аналіз дає змогу стверджувати, що розвиток технологій штучного інтелекту, використання великих даних, хмарні технології, цифрові бізнес-моделі щоразу більшою мірою впливають на динаміку економічних процесів [4; 5; 6]. Цифровізація економіки є об’єктивним процесом, який визначає її глибинні трансформаційні зміни. Впроваджуються цифрові технології з величезною швидкістю, що відкриває можливості збирання, використання та аналізу значних масивів інформації. Зазначені процеси спроможні сприяти підвищенню показників економічної та соціальної ефективності і [3; 7; 8].

У цьому контексті слід звернути увагу на цифрову екосистему як мережу взаємопов’язаних цифрових технологій, платформ і послуг, які взаємодіють з метою створення цінності для всіх зацікавлених суб’єктів. Цифрова екосистема утворюється різними елементами, які злагоджено функціонують для досягнення спільної мети, що передбачає полегшення цифрових транзакцій та розширення можливостей для співпраці. Саме тому цифрова екосистема є низкою цифрових платформ і технологій, які компанії можуть використовувати для здійснення необхідної їм взаємодії [7; 8].

Трансформація всієї системи економічних відносин на основі цифровізації спроможна сприяти вирішенню цілого ряду найважливіших завдань. Обґрунтування стратегічних векторів формування політики сприяння розвитку економіки на основі всеосяжної цифровізації потребує системних наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Hrytsenko A., Hrytsenko O. Institutionalization of the Digital Economy: Contradictions and Approaches to Settling the Differences. *Economic Theory and Law*. 2021. № 1. P. 11–28.
2. Тарасевич В. Теоретичний вимір інформаційно-цифрової економіки : основи і система первинних інформаційних феноменів. *Економіка України*. 2021. № 1. С. 3–23.
3. Уманців Ю., Бабкова Є. Цифровізація економіки у контексті глобальних тенденцій суспільного розвитку. *Геополітика України: історія та сучасність*. 2021. Вип. 2. С. 102–113.

4. Цифровізація економіки України : трансформаційний потенціал : монографія за ред. В. П. Вишневського, С. І. Князева. Київ : Академперіодика, 2020. 188 с.
5. Янсїті М., Лахані К. Конкуренція за доби штучного інтелекту ; пер. з англ. Ю. Григоренко. Київ : Форс Україна, 2021. 304 с.
6. Панченко М. Цифрова трансформація як напрям післявоєнного відновлення та реалізації інноваційно-інвестиційного потенціалу України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 51. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2452/2371>
7. Shestack Y., Biliavska Y., Osetskyi V., Mykytenko N., Umantsiv Y. Devising a comprehensive method to manage digital competencies. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2023. Vol. 13. № 3. P. 86–97.
8. Osiyevskyy O., Umantsiv Y., Biliavska Y. Digital Ecosystem: A Mechanism of Economic Organization of Enterprises of the Future. *Rutgers Business Review*. 2023. Vol. 8. № 2. P. 175-194

Філіпенко Антон,
д-р екон. наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

СИСТЕМНІСТЬ ВНУТРІШНІХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ТА ЗОВНІШНЬОГО СПРИЯННЯ ПРОЦЕСУ ПОВОЄННОГО ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Ключові слова: Україна, трансформація, відновлення, система, війна, цінності, галузь, регіон.

Anton Filipenko,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE SYSTEMIC NATURE OF THE INTERNAL TRANSFORMATIONS AND EXTERNAL SUPPORT OF THE PROCESS OF POST-WAR ECONOMIC RECOVERY IN UKRAINE

Keywords: Ukraine, transformation, recovery, system, war, values, industry, region.

Трансформаційний процес та повоєнне економічне відновлення в Україні охоплюють такі вузлові проблеми і напрями. По-перше, необхідність всебічного урахування наслідків війни, що передбачає етапність їхнього вирішення першочергового (короткострокового), середньострокового та довгостроково характеру. По-друге, здійснення глибокого аналізу післявоєнного стану як економіки і суспільства в цілому, так і окремих підрозділів і сфер. По-третє, урахування внутрішнього потенціалу включно з історичною спадщиною, ментальністю, інституційною спроможністю, інтелектуальними і природними ресурсами тощо. По-четверте, дослідження зовнішнього середовища трансформації (Європейський Союз, геоекономічне та геостратегічне положення України). По-п'яте, використання синергійного ефекту згуртованості нації, героїчного подвигу народу під час російсько-української війни. По-шосте, використання досвіду країн післявоєнної трансформації.

Виклики повоєнного економічного відновлення в Україні включають у себе по-перше, трансформацію чинної економічної системи, яка потребує докорінної модернізації з боку соціально-економічних, технологічних екологічних та інших критеріїв. По-друге, ресурсне наповнення зруйнованого війною виробництва, насамперед ідеться про відповідні обсяги капіталу і праці. По-третє, необхідність здійснення радикальних структурних зрушень в економіці у напрямі зеленого переходу, з одного боку, прискореного розвитку оборонних галузей, аграрного сектору, високих, цифрових технологій. З

іншого боку, формування інтегрованого економічного комплексу, цілісного внутрішнього ринку на основі відновлення порушених війною та сепаратизмом від 2014 р. зв'язків та поглиблення кооперації між регіонами і територіями. По-четверте, якісне підвищення інституційної спроможності усіх гілок влади і управління, яка протягом усього періоду незалежності залишалася найслабкішою ланкою нашого соціально-економічного і політичного розвитку. По-п'яте, здійснення комплексу заходів щодо піднесення рівня продуктивності економіки, яка на сьогодні за рівнем ВВП на душу населення є найнижчою в Європі.

У процесі трансформації, як певна альтернатива нинішній системі, пропонується модель народної, солідарної економіки, яка є більшою мірою людино- та екологічно орієнтованою, містить визнані цінності, спрямована на співпрацю, солідарність, демократичне самоврядування. З одного боку, вона спирається на глибокі національні (народні) традиції, - з іншого - враховує сучасну концепцію зеленого переходу. У контексті цінностей можна класифікувати нинішню вітчизняну трансформацію (модернізацію), як ліберально-консервативну, що базується на універсальних, цивілізаційних та власних цінностях. Процес формування економічної системи народної (солідарної) економіки може відбуватися поетапно: – стабілізаційна (відновлювана) модель; трансформаційна (адапційна до ЄС) модель; модель народної, солідарної економіки європейського типу.

У контексті структурних перетворень належить визначити профіль спеціалізації регіонів України в напрямі поглиблення поділу і кооперації праці між ними з метою створення надійного внутрішнього ринку, глибокої інтеграції галузей і регіонів у вітчизняний економічний простір, з одного боку, та обґрунтування ефективних напрямів експортної орієнтації, державна підтримка гетерогенних фірм високої продуктивності та належної конкурентоспроможності задля отримання надійних надходжень до державного бюджету – з іншого. Масштабні, глибокі структурні рушення економіки передбачають виділення галузей – локомотивів національного економічного розвитку (аграрний сектор, ІТ індустрія, будівництво, оборонна галузь, літако- та ракетобудування, сфера послуг) та галузі, що мають порівняльні і конкурентні переваги на світових ринках. Слід взяти до уваги роль України у світовій економіці, насамперед, як одного з головних постачальників на світовий ринок зернових культур, соняшникової олії, м'яса птиці та ін., які відіграють у окремих країнах Африки і Середнього Сходу роль визначального фактору у забезпеченні продовольчої проблеми

За попередніми розрахунками (війна продовжується), для відновлення економіки Україна потребуватиме 411 млрд. дол. США, натомість внутрішні інвестиції становлять щорічно 4-4,5 млрд. дол. США. Тобто без зовнішніх інвестицій нам потрібно близько 100 років для відновлення економіки. Таким чином обсяг зовнішнього інвестування від провідних міжнародних фінансових інституцій, ЄС, країн-стратегічних партнерів та приватного бізнесу для відновлення економіки протягом найближчих 10 років має становити щорічно 35-40 млрд. дол. США.

На міжнародних форумах, присвячених економічному відновленню України (Лугано, Берлін, Лондон та ін.) обговорювалися питання щодо створення спеціально міжнародного фонду відродження економіки України на кшталт плану Маршалла, що діяв у Європі після II Світової війни.

Інституційна структура інтернаціоналізації економічного відновлення України включає в себе міжнародні установчі конференції (Лугано, Берлін, Лондон), на яких визначалися принципи, механізми, обсяги зовнішньої підтримки повоєнної економічної відбудови України. Другий інституційний блок становлять провідні міжнародні фінансові організації: МВФ, Світовий банк, ЄБРР, ЄІБ та ін. До третього, найбільшого складника інституційної структури, відносяться ЄС, відповідні підрозділи ООН та окремі країни світу. Четверту інституційну групу формують громадські об'єднання, волонтерські організації. На міжнародних конференціях були сформульовані такі головні принципи повоєнного економічного відновлення. По-перше, відбудова має відбуватися за широкої участі міжнародної спільноти оскільки Україна захищає не тільки власний суверенітет і територіальну цілісність, а й обстоює міжнародно визнані норми і правила. До того ж, у даний час у країні нема достатніх ресурсів для вирішення нагальних поточних і перспективних завдань. По-друге, економічне відновлення слід розпочинати вже зараз особливо в контексті будівництва і реконструкції зруйнованих навчальних і медичних закладів, житлового фонду, енергетичної і транспортної інфраструктури тощо. По-третє, ресурсний потенціал відновлення забезпечують міжнародні організації, уряди країн, приватний капітал, міжнародні фінансові установи, громадські об'єднання на базі створення транспарентної та інклюзивної донорської платформи – Координаційної платформи донорів України. По-четверте, процес соціально-економічного відновлення передбачає здійснення глибоких інституційних змін, економічних трансформацій, забезпечення принципів сталості та інклюзивності.

Головною установою з питань формування фінансових коштів для вирішення поточних проблем та повоєнного економічного відновлення України є Міжвідомча координаційна платформа донорів для України, започаткована у січні 2023 р. Європейський Союз був і залишається провідною організацією щодо забезпечення як поточних, так і перспективних потреб України в галузі фінансів, вирішення гострих гуманітарних проблем, наповненні бюджету та ін. Усього за період війни на зазначені цілі виділено 37,8 млрд. євро, в тому числі на 2023 р. – 18 млрд. євро. Задля спільного вирішення поточних і перспективних проблем України ЄС запровадив новий інструмент співпраці на 2024-2027 рр. «Можливості для України» (the Ukraine Facility), у якому передбачено створення трьох панелей (платформ). 6 лютого 2024 р. Європейська комісія прийняла політичну угоду про виділення Україні 50 млрд. євро в рамках the Ukraine Facility на період 2024-2027 рр., які поділені на грант у сумі 17 млрд. євро та на позику у сумі 33 млрд. євро.

Отже, нагальним завданням наукових досліджень і практичної економічної політики є обґрунтування системних підходів у здійсненні трансформаційних зрушень економіки та її повоєнного відновлення.

Список використаних джерел

1. Луман Н. Поняття цілі і системна раціональність: щодо функцій цілей у соціальних системах / пер. з нім. Київ : Дух і літера, 2011. 335 с.
2. North D. Understanding the Process of Economic Change. Princeton University Press, 2010. 200 p.
3. Encyclopedia of the Social and Solidarity Economy. A Collective Work of the United Nations Inter-Agency Task Force on SSE (UNTFSSSE) / Edited by Ilcheong Yi. Cheltenham, 2023.
4. Strijbos S. Systems thinking. In: The Oxford Handbook of Interdisciplinarity. 2nd edn / Eds R. Frodeman, J. T. Klein and R. C. S. Pacheco. Oxford University Press, 2017.

Ходжаян Аліна,
д-р екон. наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ЛІБЕРАЛІЗМ ЯК СВІТОГЛЯДНА ПАРАДИГМА СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Ключові слова: еволюція лібералізму, фундаментальні принципи лібералізму, межі ринку і держави, ліберальна демократія, лібералізм і протекціонізм.

Alina Khodzhaian,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

LIBERALISM AS A GLOBAL PARADIGM OF SOCIAL DEVELOPMENT

Keywords: evolution of liberalism, fundamental principles of liberalism, limits of the market and the state, liberal democracy, liberalism and protectionism.

*«...Народжені в рабстві не розуміють, що вони раби...
Ніщо не зміниться, доки не зміняться люди. Дайте
людині вирости у свободі ... Інакше ніколи не побачите
Землі Обітованої – тієї України, про яку ми всі мріємо».*

Блаженійший Любомир Гузар [1]

Складність і невизначеність поточної політичної ситуації у світі, що вочевидь є наслідком існуючих ідеологічних, політичних й економічних протиріч між країнами, спонукають до переосмислення класичних парадигм суспільного розвитку, пошуку світоглядних орієнтирів, рушійних сил гармонійного розвитку національних економік та світ-системи в цілому з її численними суб'єктами-націями. Серед безлічі теорій і концепцій, що слугують обґрунтуванням національних політик, особливе місце посідає лібералізм як найбільш динамічна і контроверсійна доктрина суспільного розвитку, яку подекуди ідеалізують, критикують чи використовують в технологіях маніпулювання свідомістю громадян.

Сучасні дослідження лібералізму контрастують підходами від визнання його базових цінностей і принципів у якості світоглядних засад і консолідуючого ядра розвитку цивілізованого суспільства, обґрунтування раціональної політики конкуренції, приватної ініціативи, підвищення ефективності розміщення факторів виробництва, до повного неприйняття ліберальної ідеї як інструменту, ширми для реалізації неоколоніального загарбання неконкурентоспроможних економічно відсталих країн урбанізованими, технологічно розвинутими економіками світу.

Все більше в наукових колах і мас-медіа проголошуються висловлювання про нежиттєздатність лібералізму, апелюючи до повільного економічного

зростання, періодичних криз різної етимології, інфляції, безробіття, диференціації доходів населення тощо. На цій підставі висувуються ідеї про те, що лібералізм вичерпує себе в історичному масштабі [2, с. 6]. Зокрема, Дж. Стігліц, обґрунтовуючи, яка економічна система найбільше сприяє добробуту людей, зазначає: «Після десятиліть стагнації або навіть падіння доходів тих, хто нижче, неолібералізм має бути оголошений мертвим і похований» [3]. Притичиною до визнання нежиттєздатності лібералізму як моделі економічної політики є положення про межі і повноваження держави і ринку та похідна від нього дилема щодо зовнішньоекономічної політики лібералізму і протекціонізму.

В усіх випадках, коли ідейні противники лібералізму проповідують необхідність відмови від ліберальної моделі економічної політики, наголошуючи на її неефективності, натомість вихолощуються ціннісні засади лібералізму як світоглядної парадигми суспільного розвитку з її основоположними принципами визнання людської особистості як абсолютної цінності й мети суспільного устрою. Застерігаючи про загрозові наслідки відходу від лібералізму Ф. Фукуяма зазначає: «Сьогодні лібералізм у всьому світі перебуває під серйозною загрозою, хоча колись його сприймали за належне. Його цінність треба ще раз чітко артикулювати і відзначити» [4, с. 7].

Найбільш суперечливим і контроверсійним за висновками є положення про межі ринку і держави. Класичний лібералізм вбачав у державному втручанні загрозу індивідуальній свободі. Натомість ідейні опоненти лібералізму, які схильні вбачати в ньому ринковий фундаменталізм, гіперболізують негативні наслідки сповідування ліберальної доктрини, апелюючи до руйнівних економічних і політичних наслідків вільного ринку, відкидаючи на цій підставі й світоглядну ідею лібералізму як таку з її принципами індивідуальної свободи вибору і прав людини на життя, свободу і власність, рівності перед законом.

Обґрунтовуючи актуальність принципів і сенсів лібералізму для сучасного економічного й соціального життя слід відзначити, що упродовж двохсотрічної історії під впливом історичних подій і економічних процесів, що унаочнили недосконалість ринкового механізму самоналагоджування, в результаті пошуку нових рецептів впливу на економічні процеси лібералізм трансформувався в неолібералізм. Нова методологія господарського порядку синтезувала ліберальні ідеї свободи, природних прав і конкурентних засад господарювання з підходами щодо цілеспрямовуючої і регулюючої ролі держави у господарському житті історичної школи Ф. Ліста [5] й постулатами нової макроекономічної теорії державного регулювання Дж. М. Кейнса [6]. Таким чином, зберігши світоглядні цінності лібералізму неоліберальна теорія наповнилась життєздатним сенсом і методологічним інструментарієм, спрямованістю до організації господарського порядку.

Неоліберальна теорія не містить усталеного демаркаційного розмежування повноважень держави і ринку. Трансформація лібералізму унаочнила зміну підходів до ролі і функцій держави: від обмеження державного втручання в теорії класичного лібералізму до визнання необхідності держави як компенсаторного механізму «провалів ринку» та інституту суспільної консолідації в сучасній доктрині ліберальної демократії. І ринок, і держава є

інструментами, які мають слугувати суспільству і діяти в рамках ліберальних цінностей і норм колективного співіснування людей. Абсолютизація влади державою чи ринком є однаково негативним і загрозливим явищем. Покладання виключно на ринковий механізм самоналагоджування провокує невизначеність, макроекономічну нестабільність і економічні втрати для економіки і громадян. Натомість нерозділеність державної влади за авторитарного режиму правління перетворює державу в «левіафана», що узурпувавши владу, може використовувати делеговані їй могутність і можливості так, як вважає за потрібне [7, с.187-189]. Наслідком необмеженості влади є деградація інституту держави зі зміною цілепокладання від «держави заради інтересів громадянського суспільства» до «держави як носія інтересів правлячої верхівки». Абсолютизація влади держави незмінно призводить до втрати політичних і громадянських свобод. Ф. Гаєк попереджав про небезпеку планової економіки з її тотальним одержавленням і вважав, що запорукою збереження ліберальної демократії є економічна свобода [8]. Тотальне одержавлення, навіть заради добродійної мети – захисту економічних і політичних інтересів нації – є загрозливою тенденцією. Для підтримання життєдіяльності авторитарного протиприродного порядку держава вдається до репресій і терору. Ніякі економічні здобутки не вартують втрати свободи. Фундаментальні принципи лібералізму є ідеологічним каркасом, що трансформує державу «левіафана» як інститут нерозподіленої влади і насилля в інститут суспільної злагоди і добробуту.

Щодо дилеми лібералізму і протекціонізму. Визначальною тенденцією інтеграції національних економік у систему світового господарства є лібералізація зовнішньої торгівлі, що супроводжується одночасним посиленням і урізноманітненням форм і методів протекціонізму [9]. Такі на перший погляд контрверсійні процеси потребують пояснення щодо можливості їх узгодження з ідеями лібералізму, які проповідуються демократичними державами.

Зовнішньоторговельна політика протекціонізму, якщо й контрастує з ідеями лібералізму в частині тактичних заходів, в цілому, формуючи матеріальну основу до прогресивних соціально-економічних перетворень, не вступає в протиріччя з ліберальною ідеологічною доктриною, але наповнює її життєздатним сенсом і методологічним інструментарієм спрямованістю до організації господарського порядку. Демократичні суспільства визнають, що потрібно не тільки декларувати високу мету державної політики в руслі ідейної доктрини лібералізму, але й формувати та реалізовувати механізми її досягнення. Підвищення суспільного добробуту, реалізація соціальних перетворень значною мірою залежить від економічної ситуації в країні, рівня ділової активності і зайнятості населення. В умовах відкритості національних економік і посилення конкуренції на зовнішніх ринках державний протекціонізм є не лише бажаним, але необхідним механізмом створення сприятливих умов для товаровиробників, підвищення рівня їх конкурентоспроможності, реалізації структурних реформ і соціально-економічних перетворень. Це значною мірою пояснює активне застосування протекціоністських заходів для захисту внутрішнього ринку і те, чому протекціонізм був і залишається домінуючим трендом зовнішньоторговельної політики провідних країн світу.

Отже, лібералізм є політичною і моральною філософією, ідеологічною доктриною, яка ґрунтується на гуманістичних принципах визнання людини як найвищої цінності і мети суспільного розвитку, а індивідуальної свободи особистості – як основи суспільного устрою і драйверу економічного прогресу. З огляду на вплив ліберальної концепції на політичну свідомість і громадську думку, а також враховуючи економічні і політичні наслідки практичного втілення її теоретико-методологічних положень у державній політиці розвинутих демократій слід констатувати, що лібералізм є провідною доктриною й панівною ідеологією суспільного розвитку сучасної світ-системи. В пошуках теорій і моделей суспільного устрою варто оцінювати їх не лише з позицій економічної ефективності, а й через призму їх ідеологічного забарвлення, з огляду на концептуальні принципи суспільного розвитку. Відповідно до таких критеріїв слід погодитися з Ф. Фукуяма, що наразі не існує політичних та економічних моделей, які могли б бути достойною альтернативою ліберальній демократії як найкращому способу організації людських суспільств [4].

В умовах повномасштабної війни, розв'язаної РФ проти України, а також на фоні періодичних локальних війн, провокованих тоталітарними режимами задля збереження свого статус-кво, прогресивне суспільство має стати на захист ліберальної ідеології з її гуманістичними принципами визнання ідеалів свободи особистості і суверенності націй.

Список використаних джерел

1. Щоткіна К. Любомир Гузар. Хочу бути людиною. Vivat, 2017. 272 с.
2. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века. Київ: Книжкова Майстерня, 2003. 155 с.
3. Joseph E. Stiglitz After Neoliberalism. Project Syndicate Logo. The Word's Opinion Page. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/after-neoliberalism-progressive-capitalism-by-joseph-e-stiglitz-2019-05?barrier=accesspaylog> (Дата звернення : 18.04.2024)
4. Френсіс Фукуяма Лібералізм і його протиріччя. Київ: Наш формат, 2023. 152 с.
5. Фрідріх Ліст Національна система політичної економії / пер. з нім. М. Гавриш. Київ : Наш формат, 2021. 368 с.
6. Кейнс Дж. М. Трактат про грошову реформу. *Загальна теорія зайнятості, процента та грошей: реферат- дайджест* / уклад. В. М. Феценко; Асоціація українських банків. Київ, 1999. 189 с.
7. Томас Гоббс Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та світської / пер. з англ. Київ : Дух і Літера, 2000. 606 с.
8. Фрідріх Гаєк Шлях до рабства / пер. з англ. С. Рачинський. Київ: Наш Формат, 2022. 208 с.
9. Ходжаян А. Антиномія протекціонізму і лібералізації у системі сучасних світогосподарських зв'язків. Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління. Матеріали II Міжнародного форуму: за заг. ред. проф. А. І. Ігнатюк : Київ, 2021. Дослідницька секція «Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.». с. 106-109. URL: https://www.efbm.org/wp-content/uploads/2021/11/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8_%D0%95%D0%A2.pdf

Вієцька Олеся,
канд. екон. наук, ст. наук. співробітник,
Інститут економіки промисловості
НАН України

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СИСТЕМУ АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКУ НА ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

Ключові слова: технології штучного інтелекту, система адміністрування податків, податок на прибуток підприємств.

Olesia Viietska,
PhD in Economics, Senior Researcher
Institute of Industrial Economics
of National Academy of Sciences of Ukraine

PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN THE TAX ADMINISTRATION SYSTEM ON CORPORATE INCOME TAX IN UKRAINE

Keywords: artificial intelligence technologies, tax administration system, corporate income tax.

Виклики сьогодення, такі як надзвичайна швидкість технологічних змін, необхідність обробки великих обсягів даних, поява нових бізнес-моделей та бізнес-процесів, складність нормативно-правового регулювання податкової політики та зростаючий дефіцит кваліфікованих кадрів, настільки великі, що вимагають від податкових служб по всьому світу впровадження інноваційних підходів до виконання своїх функцій. Як результат, податкові адміністрації активно шукають шляхи використання технологій штучного інтелекту для підвищення ефективності, точності та якості своєї роботи, в тому числі в контексті адміністрування податку на прибуток підприємств.

Звіт Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) про податкове адміністрування показує, що станом на 2022 р. понад 40 податкових адміністрацій у всьому світі або вже використовують технології штучного інтелекту, або планують це зробити. Так, з 52 країн, які досліджувались ОЕСР, майже 53% використовують технології штучного інтелекту для оцінки податкових ризиків та 49% – для виявлення ухилень від сплати податків.

В цілому, податкові адміністрації країн світу спрямовують технології штучного інтелекту на досягнення трьох основних цілей податкового адміністрування (Таблиця 1).

Таблиця 1

Цілі та напрями використання технологій штучного інтелекту в податковому адмініструванні (на прикладі обраних країн світу)

Цілі та напрями	Країни
Ціль № 1. Виявлення податкового шахрайства та ухилення від сплати податків	
Податковий облік	Австралія, Бразилія, Велика Британія, Індія, Ірландія, Італія, Канада, Китай, Мальта, Нідерланди, Нова Зеландія, Польща, Росія, Сінгапур, США, Франція, Швеція
Моніторинг та регулювання податкових зобов'язань	
Управління податковими ризиками	
Ціль № 2. Покращення сервісної функції та досвіду платників податків	
Реєстрація підприємств	Австралія, Бразилія, Велика Британія, Гватемала, Естонія, Ірландія, Іспанія, Канада, Китай, Колумбія, Коста-Рика, Латвія, Мексика, Перу, Росія, Сінгапур, Фінляндія, Чилі, Швеція
Комунікація з платниками податків та обробка запитів	
Персоналізоване обслуговування платників податків	
Персоналізована просвітницька діяльність	
Моніторинг якості обслуговування	
Ціль № 3. Посилення операційної ефективності податкових адміністрацій через аналіз даних	
Дослідження факторів, що впливають на поведінку платників податків	Австралія, Аргентина, Бразилія, Велика Британія, Індія, Індонезія, Ірландія, Італія, Еквадор, Канада, Колумбія, Китай, Мальта, Нідерланди, Нова Зеландія, Перу, Польща, Сінгапур, США, Франція, Чилі, Швеція
Прогнозування поведінки платників податків	
Поглиблений аналіз даних при податковому контролі та консультаціях	

Джерело: складено автором.

Дослідження цього передового досвіду набуває особливої актуальності для удосконалення системи податкового адміністрування в Україні.

У 2020 р. Кабінетом Міністрів України було схвалено «Концепцію штучного інтелекту в Україні». У 2023 р. Інститутом проблем штучного інтелекту Міністерства освіти і науки України і Національної академії наук України було підготовлено «Стратегію розвитку штучного інтелекту в Україні». У цьому ж році Міністерство цифрової трансформації України представило «Дорожню карту з регулювання штучного інтелекту в Україні». Попри те, що у 2023 р. Державна податкова служба України (ДПС) також оприлюднила «Дорожню карту з цифрової трансформації ДПС», вказані документи, визначаючи загальні принципи та напрями розвитку технологій штучного інтелекту в країні, не надають конкретних вказівок щодо його застосування в системі податкового адміністрування, в тому числі адміністрування податку на прибуток підприємств.

Враховуючи результати дослідження зарубіжного досвіду, можна сформулювати перспективи впровадження технологій штучного інтелекту в систему адміністрування податку на прибуток підприємств в Україні.

1. Впровадження технологій штучного інтелекту може бути спрямоване на розширення можливостей виявлення податкових порушень та ухилення від сплати податку на прибуток підприємств.

2. Також досліджувані технології можуть бути помічними у розробці та впровадженні сегментації платників податку на прибуток підприємств за ризиком порушення податкових норм та процедур на основі аналітичних даних та удосконалених алгоритмів визначення ризикових груп.

3. Технології штучного інтелекту можуть бути використані при налагодженні обміну даними з банками та іншими фінансовими установами для отримання комплексної аналітики, що включає інформацію про грошові вклади, перекази тощо.

4. Використання технологій штучного інтелекту може бути спрямоване на посилення ефективності податкових перевірок з податку на прибуток підприємств, зокрема шляхом ідентифікації ризикових випадків та підтримки прийняття рішень щодо контрольних процедур.

5. І нарешті, технології штучного інтелекту можуть стати основою впровадження персоналізованого підходу до комунікації з платниками податку на прибуток підприємств, а також забезпечення активної просвітницької діяльності для підвищення рівня свідомості та розуміння податкових обов'язків.

Стратегічна мета сформульованих заходів – покращення податкового адміністрування податку на прибуток підприємств в Україні. Запропоновані інновації можуть стати основою податкових реформ, спрямованих на посилення фіскальної ефективності та створення справедливого та прозорого податкового середовища.

Гузенко Ірина,
канд. екон. наук, доцент,
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

ФРАГМЕНТАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Ключові слова: глобалізація, фрагментація світової економіки, геоекономічна фрагментація, економіка України.

Iryna Guzenko,
PhD, Associate Professor,
Dnipro University of Technology

FRAGMENTATIONS OF WORLD ECONOMY: CHALLENGES FOR ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

Keywords: globalization, fragmentation of the world economy, geoeconomic fragmentation, economy of Ukraine.

Глобалізація, яка протягом кількох останніх десятиріч залишалась домінуючою тенденцією розвитку світової економіки і суттєво впливала на реалізацію економічної стратегії будь-якої країни, виявилася дуалістичною, багатовимірною та складнішою порівняно з більшістю її теоретично інтерпретованих моделей. Економічні та політичні події останніх років ознаменували певний реванш дезінтеграційних процесів у глобальному суспільстві. Вже сьогодні можна констатувати, що глобалізація не підпорядковується законам елементарної лінійної еволюціоністської логіки, адже паралельно із загальними інтеграційними процесами розгортаються протилежні за своєю суттю тенденції до фрагментації та локалізації суспільних утворень. Фактично відбувся перегляд традиційних міжнародних економічних відносин – від актуалізацій фрагментаційного дискурсу у теоретичних дослідженнях до інструментарію світової економіки.

Замість уніфікації економічних процесів виникли і набирають обертів явища іншої спрямованості, а саме: глобальні транскордонні потоки товарів, послуг і капіталу помітно уповільнились після світової фінансової кризи, зупинивши процес багаторічного зростання, що розпочався в середині ХХ-го століття. Активне використання режиму санкцій визначив окремі країни не лише як не сприятливі для економічної активності, а й як такі, що фактично узагалі виключені з процесу глобалізації. Також відбулися реальні зміни центрів економічної могутності, що проявилось через зростаючу напругу у відносинах між США та Китаєм, зміни розстановки сил країн G7 [1].

Слід зазначити, що ці тенденції передували пандемії Covid-19 і розпочатій росією повномасштабній війні проти України – новим потрясінням, які ще більше

загострили суперечності глобалізації, перемістивши їх у геоекономічну площину [2]. Відбуваються фундаментальні геоекономічні зрушення, які породжують нові, не бачені раніше ризики і загрози. Їх реалізація порушує усталені міжнародні економічні зв'язки.

Геополітичне суперництво призвело до посилення протекціонізму та більш широкого використання транскордонних обмежень з міркувань національної безпеки. Зокрема здійснений у річному звіті МВФ AREAER overview 2022 аналіз валютних угод та валютних обмежень показав кратне збільшення кількості згадок «національної безпеки» у звітах країн [3]. Офіційна політика держав, своєю чергою, відбивається у зростаючій стурбованості приватного сектора з приводу необхідності забезпечення безперебійної роботи глобальних ланцюжків виробництва та орієнтації глобальних ланцюжків поставок. Тим часом, за даними корпоративних звітів, фірми інтенсифікують ініціатив решорингу у конкретних його варіантах ніаршорингу та френдшорингу, котрі дозволяють перенести виробництво у безпечніші чи зручніші країни.

Аналізуючи вище зазначені процеси, експерти МВФ у своїй спеціальній доповіді, підготовленої до відкриття Давоського економічного форуму, для опису переважно скерованого стратегічними міркуваннями політичного розвороту глобальної економічної інтеграції застосовують термін «геоекономічна фрагментація» [4]. Такі міркування можуть містити питання національної та/або економічної безпеки, а також посилення автономії за рахунок зменшення залежності від інших країн. Вони можуть виникнути як результат геополітичного суперництва або як наслідок, насамперед, цілей внутрішньої економічної політики (наприклад, бажання стимулювати виробництво та зайнятість у межах національних кордонів).

Така фрагментація світової економіки призводитиме до процесів її дезінтеграції і деуніфікації, а також формування геоекономічних блоків з власними економічними стандартами, системами регулювання експортно-імпортних операцій, визначенням нових резервних валют і систем платежів. Вона не призводить до хаотичного стану світового господарства, проте, як її результат, світ замість глобальної економічної системи стає поділеним на геоекономічні блоки із змінами центрів економічної могутності, сфер впливу тих чи інших валют тощо. Керівництво Міжнародного валютного фонду застерігає країни від геоекономічної фрагментації, адже скасування результатів процесу інтеграції зробить світ біднішим й небезпечнішим. «Оцінки витрат фрагментації, отримані за результатами останніх досліджень, доволі різняться. Лише довгострокові витрати від фрагментації торгівлі можуть становити від 0,2 % світового виробництва у сценарії обмеженої фрагментації до майже 7 % за несприятливого сценарію, що приблизно еквівалентно сукупному річному обсягу виробництва Німеччини та Японії. Якщо до цього додати технологічний розрив, деякі країни можуть мати справу з втратами до 12 % ВВП» [4].

Питання змін у глобалізаційних процесах світової економіки розглядаються й вітчизняними вченими, як з точки зору концептуальних підходів, так і у практичній площині. Зокрема запропоновано стратегію національно укоріненого розвитку економіки України як локальної відповіді на глобальні геоекономічні зрушення [5]. На думку вітчизняних науковців в

сучасних реаліях фрагментації світової економіки важливим є й визначення основних параметрів повоєнного відновлення економіки України. Фрагментація світової економіки передбачає врахування потрясінь світової економіки самого широкого спектра, а також зваженого підходу до вибору країн і міжнародних організацій як донорів процесу повоєнної відбудови української економіки, що пов'язано із зменшенням обсягу світових фінансових ресурсів, котрі можуть бути направлені на відбудову, з посиленням замкнутості країн світу на власних проблемах.

Отже, перспективи повоєнної відбудови України, на їхню думку, полягають у реалізації відповідних параметрів: по-перше, залежність від зовнішніх джерел фінансування і матеріальної допомоги; по-друге, визначеність зовнішніх пріоритетів розвитку країни і жорстке дотримання рамок таких пріоритетів; по-третє, необхідність жорсткого усвідомлення вагомості ролі держави в економічному житті в умовах війни і в період післявоєнної відбудови; по-четверте, максимальна коректність у відносинах з іноземними партнерами, у першу чергу в питаннях розрахунку потреб країни у фінансуванні процесу відбудови з огляду на відмінності в ставленні до проблем корупції в Україні й країнах Заходу тощо [6].

Список використаних джерел

1. Плотніков О. В. Розвиток протиріч країн «Великої сімки» в контексті глобалізації. *Економіка України*. 2020. № 3. С. 19-25. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.03.019>.
2. Економічні суперечності глобалізації та локалізації в умовах гібридної війни та післявоєнної реконструкції / за ред. А. А. Гриценка. НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2022. 636 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Ecsuperech-globaliz-ta-localiz-v-umomah-gibryd-viyny.pdf>.
3. International Monetary Fund. 2023. Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions: Overview 2022. Washington, DC: IMF. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/REO/APAC/Issues/2022/10/13/regional-economic-outlook-for-asia-and-pacific-october-2022>
4. Aiyar S., Presbitero A. and Ruta M. (eds) (2023), Geoeconomic Fragmentation: The Economic Risks from a Fractured World Economy. CEPR Press. Paris & London. URL: <https://cepr.org/publications/books-and-reports/geoeconomic-fragmentation-economic-risks-fractured-world-economy>
5. Georgieva K. Confronting Fragmentation Where It Matters Most: Trade, Debt, and Climate Action. IMF Blogs. 2022. 16 January. URL: www.imf.org/en/Blogs/Articles/2022/05/22/blog-why-we-must-resist-geoeconomic-fragmentation.
6. Гриченко А. А. Національно укорінений розвиток економіки як локальна відповідь на глобальні геоекономічні зрушення. *Економіка України*. 2023. № 4. С. 38-54. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.038>.
7. Плотніков О. В. Повоєнне відновлення України в контексті фрагментації світової економіки. *Економіка України*. 2022. № 12. С. 3-12. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.12.003>.

Залєвська-Шишак Анна,
канд. екон. наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПРАКТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО ВРЯДУВАННЯ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Ключові слова: економічне врядування, повоєнне відновлення, економічний розвиток, інноваційні практики.

Anna Zalievska-Shyshak,
PhD, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

ECONOMIC GOVERNANCE PRACTICES FOR THE POST-WAR RECOVERY OF UKRAINE

Keywords: economic governance, post-war recovery, economic development, innovative practices.

Широкомасштабна війна в Україні ще триває, але як показує досвід повоєнного та постконфліктного відновлення і відбудови країн світу підготовка до повоєнного періоду повинна розпочинатись ще до завершення війни.

Відповідно до оцінки Світового банку «UKRAINE Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3) February 2022 – December 2023» (UA RDNA3 report) потреби України у відбудові й відновленні становлять \$486 млрд.

На сьогодні можна визначити такі перешкоди в реалізації програм повоєнного відновлення України:

- відтік працездатного кваліфікованого персоналу за межі України;
- загибель та каліцтва найбільш ефективної частини населення;
- корупція, фаворитизм, непотизм в усіх гілках влади;
- недовіра до державних інституцій;
- руйнівні зміни в суспільному світогляді та індивідуальному світосприйнятті, втрата ціннісних орієнтирів та установок в більшості населення внаслідок війни;
- різке падіння добробуту, економічний занепад, ріст тіньової економіки, безробіття та ріст злочинності;
- пост-радянське мислення частини населення, його інертність та контрпродуктивність, вплив ворожої пропаганди та втручання у виборчі процеси;
- недосконалість і невідповідність правових інститутів викликам часу, несприйняття рішень судів, спротив законним вимогам;
- владний бюрократизм, непрозорість податкової системи, утиски підприємців, ризики для інвестицій;

- наявність місцевих псевдо-еліт, створення передумов злочинних бізнесів, неформальних інститутів, утисків сільського населення;
- найбільша в світі замінована територія, екологічне забруднення, зруйнована інфраструктура.

Це далеко не вичерпний перелік тих перешкод і негативних проявів, які слід враховувати при формуванні стратегій та програм повоєнного відновлення України і на подолання руйнівного впливу та усунення першопричин яких спрямовувати зусилля держави і суспільства.

В той же час в активі повоєнного відновлення:

- вмотивованість активної частини суспільства, наявність мережі громадських, благодійних, волонтерських організацій;
- суспільні рухи, об'єднання, громадські формування протидії корупції, викриття фактів непотизму, кумівства, фаворитизму; незаконних дій та бездіяльності чиновників;
- стрімке зростання національної самосвідомості та самоідентифікації, відновлення історичної пам'яті, просвітницькі рухи.
- загострене почуття справедливості, осуд незаконного збагачення, злочинної діяльності та бездіяльності, правопорушень та ганебних вчинків, вжиття заходів колективного впливу щодо їх припинення та попередження активною частиною суспільства;
- позитивне сприйняття реформ та інновацій, інтерес до підприємницької діяльності;
- активність громадської ініціативи, створення реальних можливостей для участі в прийнятті рішень урядовими організаціями та установами та місцевим самоврядуванням.
- відкриття можливостей для державно-приватного партнерства, відкритих інновацій цифрового врядування, соціальних інновацій.

Світовий досвід повоєнного та постконфліктного відновлення має чимало успішних і не дуже історій повернення країн до мирного життя.

Перш за все у повоєнному відновленні України – це розбудова економічного врядування, яке має стати запорукою сталого розвитку. Усунути напруженість в суспільстві дозволить країні залишити війну у минулому і рухатися вперед шляхом економічного розвитку. Нездатність встановити належне економічне врядування в повоєнний період значно обмежує можливості для внесення змін в основні соціально-економічні відносини.

Економічне врядування – це одна з тих сфер, де можна досягти значного прогресу протягом кількох років за умови розумного використання достатніх ресурсів. Наприклад, перезапуск економічної діяльності в Японії та Європі відбувся відносно швидко, а розбудова демократичних традицій із сильним громадянським суспільством зайняла набагато більше часу. В Косово зусилля зі створення сучасного податкового режиму і нової пенсійної системи досягли успіху досить швидко, створивши принаймні якусь подобу нормального суспільства з фінансово стійкою базою, а от реальне вирішення глибоко вкоріненої етнічної напруженості потребують ще багатьох років роботи.

Дослідивши повоєнне відновлення в Європі за планом Маршалла, кейси відновлення в Японії, Боснії, Косово, Східному Тиморі, Афганістані, Сьєрра-

Леоне, Іраку можемо сформувані декілька загальних для усіх досліджених кейсів висновків щодо економічного врядування:

- при підготовці до повоєнного періоду має бути передбачена участь різних можливих донорів, прозоро визначені національні пріоритети, повоєнний уряд має бути компетентним для викликів повоєнного відновлення і відбудови;

- завдання повоєнного уряду і донорів повинні бути чітко визначені і структуровані для їх успішного виконання;

- на початковому етапі відновлення слід очікувати, що зростання і створення робочих місць відбуватиметься за рахунок приватного сектору, а не державних/донорських витрат.;

- мають бути організовані заходи щодо запобігання монополізації злочинністю економічних секторів і створення загроз легальному бізнесу.

На ранній стадії повоєнного відновлення та відбудови має бути:

- врегульований політичний статус влади для сприяння ефективному відновленню та економічному зростанню;

- запроваджено прозорий і сучасний процес вироблення політики із достовірними економічними даними;

- вирішений порядок денний довоєнних економічних реформ;

- проведені політично складні реформи та інституційні зміни, оскільки така можливість може більше не з'явитися під час процесу відновлення;

- створені нові інститути економічного управління;

- програми з відновлення мають містити соціальні програми для допомоги найбільш вразливим прошарків суспільства.

Повоєнне відновлення України потребуватиме інноваційних підходів і практик економічного врядування, що можуть допомогти економічному зростанню та сприяти соціальній згуртованості. Деякі ключові інноваційні практики, які можуть бути впроваджені для повоєнного відновлення України:

Спільне управління. Встановлення партнерських відносини між державним, приватним та некомерційним секторами, а також з міжнародними організаціями для об'єднання ресурсів, досвіду та знань. Це дозволить краще приймати рішення та полегшити надання основних послуг.

Відновлення інфраструктури. Першочергова увага має бути зосереджена на відновленні критично важливої інфраструктури, такої як транспорт, енергетика, водопостачання та зв'язок, щоб допомогти відновити основу для економічного зростання та покращити якість життя громадян.

Цифрова трансформація. Впровадження цифрових технологій та інвестиції в ініціативи електронного урядування оптимізують надання публічних послуг і зменшать корупцію

Людиноцентризм. Залучення громадян до розробки та надання публічних послуг, гарантуватимуть що їхні потреби знаходяться в центрі процесів прийняття рішень. Це може включати бюджет участі, міське планування під керівництвом громади та спільне вироблення державної політики.

Економічна диверсифікація. Розробка стратегії диверсифікації економіки України та зменшення її залежності від кількох ключових секторів. Це може

бути підтримка малих та середніх підприємств (МСП), сприяння інноваціям та підприємництву, а також інвестування в освіту та розвиток робочої сили.

Екологічне та стале відновлення: Інвестиції у відновлювані джерела енергії, енергоефективність та низьковуглецеві технології, а також у стале сільське господарство та управління відходами, щоб створити робочі місця та побудувати більш стійку економіку.

Інклюзивний розвиток. Включення маргіналізованих та вразливих груп населення, включаючи внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та тих, хто постраждав від війни до цільових програми соціального захисту, ініціативи з працевлаштування, доступ до охорони здоров'я та освіти.

Розбудова потенціалу. Зміцнення потенціалу публічних установ та службовців шляхом навчання, професійного розвитку та впровадження найкращих практик урядування. Це підвищить загальну ефективність публічного сектору та підтримає довгострокові зусилля з відновлення.

Моніторинг та оцінка. Створення надійних систем для відстеження прогресу зусиль з відновлення та оцінки впливу різних ініціатив. Це дозволить приймати рішення на основі даних і допоможе забезпечити ефективний розподіл ресурсів.

Хоча відновлення та відбудова України після війни є серйозним викликом не тільки для країни але й для всього світу, існують успішні практики та стратегії економічного врядування, які можуть бути адаптовані та застосовані в українському контексті. Використання цих наукових знань та досвіду інших країн може сприяти економічному зростанню, соціальній згуртованості та стійкому розвитку у довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел

1. Hogan M.J. *The Marshall Plan: America, Britain, and the Reconstruction of Western Europe, 1947-1952*. Cambridge University Press, 1987.
2. Burnham P. *Political Economy of Postwar Reconstruction*. Palgrave Macmillan, 2014.
3. Dobbins J (ed). *America's Role in Nation-Building: From Germany to Iraq*. RAND, 2003.
4. Paris R. *At War's End: Building Peace after Civil Conflict*. Cambridge University Press, 2004.
5. De Rham-Azimi N. Fuller M. and Nakayama H. *Post-Conflict Reconstruction in Japan, Republic of Korea, Vietnam, Cambodia, East Timor and Afghanistan: Proceedings of an International Conference, Hiroshima, November 2002*. United Nations, 2003.
6. Earnest J. 'Post-Conflict Reconstruction – a Case Study in Kosovo: The Complexity of Planning and Implementing Infrastructure Projects'. *International Journal of Emergency Services*. 2015. Vol 4. P. 103.
7. Bieber F. *Post-War Bosnia: Ethnicity, Inequality and Public Sector Governance* Palgrave Macmillan, 2006.

Збаразська Лариса,

канд. екон. наук, ст. наук. співробітник,
Інститут економіки промисловості НАН України

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СМАРТ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ

Ключові слова: промисловий розвиток, смарт промисловість, смарт технології, промислова політика, 4IR, економічне стимулювання.

Larysa Zbarazska,

PhD in Economics
Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR THE FORMATION OF A SYSTEM TO STIMULATE THE DEVELOPMENT OF SMART INDUSTRY IN UKRAINE

Keywords: industrial development, smart industry, smart technologies, industrial policy, 4IR, economic incentives.

Кардинальні зрушення у геополітичному ландшафті та світогосподарській архітектурі, що відбуваються нині, спричинили системний перегляд парадигмальних контурів та практичних концепцій розвитку національних економік. У фокусі змін насамперед опинилася і промисловість, як виробничий сектор, що наразі у переважній більшості країн значною мірою визначає загальний рівень ефективності, глобальну конкурентоспроможність та потенціал стратегічного соціально-економічного розвитку.

Проведені в останні роки дослідження з тематики сучасного промислового розвитку у світі дали авторці підстави для висновків щодо трансформації його ключових парадигм. У [1] запропоновано розглядати сучасні тренди та подальші стратегічні пріоритети розвитку промисловості у контексті чотирьох парадигм – системно-цивілізаційної, соціогуманітарної, інноваційної та глобалізаційної.

В умовах динамічного розгортання четвертої промислової революції (4IR) особливе місце посідає інноваційна парадигма. Тренди, що формуються за ключовими технологічними напрямками 4IR (аналітика великих даних, штучний інтелект – ШІ, Інтернет речей – IoT, хмарні обчислення, та ін.), створюють техніко-технологічне підґрунтя для переходу промислового виробництва на якісно вищий щабель, пов'язаний з інтелектуалізацією усіх процесів його організації й управління. Саме зростання інтелектуальної компоненти як провідного фактору ефективності та конкурентоспроможності покладено в основу сучасного концепту розвитку смарт промисловості.

У промислово розвинених країнах та тих, що швидко розвиваються, становлення смарт виробництв з кожним роком динамічно зростає. Про це

свідчить, зокрема, статистика показників, тісно пов'язаних з процесами «смартизації» – зростання нематеріальних активів на промислових підприємствах, обсяги промислової роботизації, попит на інформаційно-аналітичні послуги на базі великих даних, хмарних обчислень, штучного інтелекту, структурні зміни на ринку праці щодо фахівців з компетенціями, адекватними викликам смарт технологій та ін.

Питання переходу до смарт виробництва має стратегічне значення і для української промисловості, яка потребує якнайшвидшого техніко-технологічного та організаційно-управлінського оновлення для забезпечення ефективної реалізації завдань національної безпеки й оборони, глобальної конкурентоспроможності, стійкого розвитку. Утім вже зараз очевидно, що воєнні економічні втрати, невизначеність моделей повоєнного відновлення національної економіки, складні проблеми у соціально-економічній сфері та інші фактори матимуть суттєвий вплив на процеси імплементації концепції смарт промисловості в Україні. За цих обставин проблема ефективної державної підтримки смарт інновацій набуває особливої актуальності.

Зарубіжна практика свідчить, що великі структурно-інноваційні зрушення відбуваються, як правило, на базі спільних, системно скоординованих зусиль держави та бізнесу за наявності їх глибокої мотивації та суспільного сприйняття ідей трансформації. Нині вже на міжнародному рівні констатується тенденція відставання державної політики від динаміки технологічного прогресу. А тому підкреслюється важливість актуалізації політики урядів щодо упровадження інноваційних технологій, і насамперед – цифрових. Зокрема, у доповіді ОЕСР з проблем розвитку ІІІ зазначається: «Крім того, оскільки ІІІ є глобальним і впливає на усіх, та оскільки розвиток ІІІ випереджає політику, розвиток та використання ІІІ потребують скоординованих політичних заходів, заснованих на міжнародному, міждисциплінарному співробітництві за участі багатьох зацікавлених сторін» [2].

Відповідно становлення національної смарт промисловості висуває певні вимоги до державної системи фінансово-економічного стимулювання цього інноваційного напрямку у межах загальної модернізації промислової політики.

В основу формування моделі фінансово-економічного стимулювання (ФЕС) розвитку смарт промисловості в Україні пропонується покласти такі методологічні положення.

Смарт промисловість – це сучасна виробнича екосистема, побудована на цифрових технологіях 4IR, зі специфічними властивостями кіберфізичної структури, функціонування в режимі онлайн, мережевої інтегрованості.

Розвиток смарт промисловості – сукупність довготривалих інвестиційно-інноваційних процесів, які потребують: системних та комплексних рішень з урахуванням специфіки об'єктів та етапів реалізації смарт проєктів; значних фінансових ресурсів; достатньо високого рівня національної інноваційної системи; глибокої оцінки ризиків та зниження їх потенційного впливу на кінцеві результати. Впровадження новітніх технологій зазвичай має більше невизначеності, насамперед, щодо проєктних витрат та кінцевих результатів, більше ризиків.

Розвиток смарт промисловості має орієнтуватися на стратегічні пріоритети сучасних концепцій промислового розвитку.

Структурно-динамічні параметри упровадження новітніх технологій, пов'язаних зі становленням смарт виробництв, є функцією впливу багатьох факторів, що діють як в економіці, так і в інших суміжних сферах (освіта, культура).

В умовах значних ресурсних обмежень об'єктивно необхідною є поетапна конкретизація технологічних пріоритетів розвитку смарт промисловості (роботизація, великі дані, штучний інтелект, машинне навчання, IoT). Аналогічний підхід має бути задіяний щодо галузевих пріоритетів. Розвиток кожного технологічного напрямку смарт промисловості має як спільні, так і специфічні потреби у стимулюванні.

Система ФЕС розвитку смарт виробництв має враховувати економічні інтереси усіх зацікавлених суб'єктів, не допускаючи значних диспропорцій у розподіленні інвестиційних витрат чи ефектів від нових технологій.

Зазначені вище тези, на нашу думку, мають принципове значення для вибору моделі та інструментів ФЕС.

Звичайно, ФЕС розвитку смарт промисловості не зростає на порожньому місці. Внаслідок генетичного зв'язку з інноваціями вона спиратиметься на заходи та інструменти, які вже тою чи іншою мірою задіяні у чинній практиці стимулювання інноваційної діяльності в країні. Водночас модифікація інструментів має враховувати специфічну природу смарт виробництва, фактори – драйвери його розвитку, особливості поточної ситуації, з метою забезпечити більшу гнучкість до динамічних змін та кращу результативність державної підтримки.

Список використаних джерел

1. Збаразська Л. О. (2023). Сучасні парадигми та мегатренди промислового розвитку. *Економіка промисловості*. № 1 (101). С. 5-30. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry.2023.01.005>

2. OECD (2022), «Harnessing the power of AI and emerging technologies: Background paper for the CDEP ministerial meeting», OECD Digital Economy Papers, November 2022, No. 340, OECD Publishing. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/f94df8ec-en.pdf?expires=1713276370&id=id&accname=guest&checksum=091DB7E5E144BDD8A6FDED83A93596A6>

Іванов Євген,
канд. екон. наук, старший дослідник,
Державний науково-дослідний інститут
інформатизації та моделювання економіки

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА ТА ЕКСПОРТУ У СИСТЕМІ ФАКТОРІВ СТІЙКОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Ключові слова: диверсифікація, «ефект портфоліо», структурні зміни, зовнішня торгівля, конкурентоспроможність.

Yevhen Ivanov,
PhD, Senior Researcher,
State Research Institute of Informatization
and Economic Modeling

DIVERSIFICATION OF PRODUCTION AND EXPORT IN A SYSTEM OF STABILITY FACTORS OF THE NATIONAL ECONOMY

Keywords: diversification, “portfolio effect”, structural changes, foreign trade, competitiveness.

Руйнівні наслідки широкомасштабного російського вторгнення у лютому 2022 р., безумовно, позначились на міжнародній спеціалізації економіки України. Через руйнацію виробничих потужностей і тимчасову окупацію низки територій протягом останніх років різко зменшилась присутність вітчизняних виробників на світових ринках недорогочінних металів та виробів з них, хімічної продукції, мінеральних ресурсів, продукції машинобудування тощо. Тим часом свої позиції вдалося зберегти виробникам сільгосппродукції, передусім зернових та олійних культур, жирів рослинного походження. Як наслідок, частка продукції сільського господарства та харчової промисловості у структурі товарного експорту України зросла з 40,7% у 2021 р. до 60,8% у 2023 р. [1]. Стрімка концентрація експортних поставок на вузькій номенклатурі товарів актуалізує потребу диверсифікувати виробництво й експорт для забезпечення стійкості національної економіки перед ризиками несприятливої кон'юнктури світових ринків.

У зазначеному контексті диверсифікаційні зрушення виступають як чинник стабілізації валютних надходжень від експорту та еволюції у бік виробництва більш складних і цінних благ. Використання диверсифікації як засобу стабілізації валютних надходжень пояснюється тим, що для країн з високим рівнем товарної концентрації експорту, як правило, притаманна значна частка сировинної продукції у структурі експорту. Світові ціни на таку продукцію надзвичайно нестабільні, що наражає відповідні країни на суттєві ризики, а також постійну невизначеність щодо здатності підтримувати платоспроможність без допомоги зовнішніх кредиторів. Поширеним явищем у

таких країнах, що значно ускладняє ситуацію, є дефіцит платіжного балансу, адже сировинно-орієнтовані економіки відчують значну потребу в імпорті засобів виробництва, проміжної продукції та готових виробів для розбудови власної переробної промисловості, а також для задоволення попиту населення на споживчі товари.

Більше того, співвідношення експорту до валового продукту в країнах, що розвиваються, зазвичай набагато вищі, ніж у розвинутих країнах. Вищий рівень відкритості визначає набагато сильнішу вразливість відповідних країн до цінових коливань на світових ринках сировини. За таких умов періодичні обвали експортних надходжень посилюють девальваційний тиск на національну валюту, що загострює макроекономічну невизначеність й обмежує приплив (чи стимулює відплив) інвестицій [2]. Будучи слабо інтегрованими у світові фінансові ринки, країни – експортери сировини не можуть залучити достатні обсяги кредитних ресурсів, щоб зберегти попередній рівень споживання в умовах несприятливої кон'юнктури, що призводить до скорочення сукупного попиту і подальшого витка рецесії. Під тиском таких негативних чинників у низці секторів національного господарства занепадають виробничі потужності, вивільнюється та декваліфікується робоча сила, а ці процеси не можна усунути просто відновленням позитивного цінового тренду на сировину в посткризовий період.

Хоча проблеми значної концентрації експорту притаманні насамперед для сировинних економік, логіка використання диверсифікації як засобу стабілізації валютних надходжень поширюється щодо випадків надмірного покладання на експортні доходи від будь-яких товарів, навіть високотехнологічних. Не дивлячись на те, що ризики погіршення умов торгівлі промисловими товарами нижчі, істотна концентрація в експорті будь-якого з них все одно залишає економіку вразливою перед раптовими змінами кон'юнктури на світовому ринку. (Не слід випускати з уваги й те, що значна частка певної продукції в експорті зумовлює монопольне становище, а разом з ним і високий вплив її виробників на економічні і політичні процеси.) Отже, диверсифікація торгівлі забезпечує захист від цінових коливань на зовнішніх ринках, що позитивно впливає на економічне зростання. Ця її властивість одержала назву “ефект портфоліо” за аналогією з тим, як інвестори на фінансовому ринку формують портфель з цінних паперів різних компаній з метою мінімізації ризику втрати доходів через можливе банкрутство однієї з них [3, с. 116].

Розглядаючи диверсифікацію крізь призму еволюції у бік виробництва та збуту більш складних і цінних благ, під нею розуміють здійснення структурних змін в економіці, що слугуватимуть джерелом внутрішнього зростання. Спершу це проявляється на рівні підприємств, що переходять до виготовлення складніших товарів з вищим рівнем оброблення на основі новітніх технологій. Далі відповідні зрушення поширюються на цілі галузі й промисловість загалом, приводячи до структурних змін на національному рівні. Зрештою це впливає на експорт, в якому зростає частка високотехнологічної продукції з унікальними характеристиками, що збільшує національний дохід.

Втім позитивний вплив вертикальної диверсифікації на економічне зростання проявляється не стільки у підвищенні доходів, скільки у формуванні

підґрунтя для довгострокового розвитку через здобуття країною порівняльних переваг у виробництві й експорті ширшої номенклатури товарів. Чим більше різновидів продукції виробляє і постачає країна на зовнішні ринки, тим більші можливості щодо залучення інвестицій та використання новітніх технологій і тим ширша база для підвищення продуктивності праці й розвитку людського капіталу. Тому з вертикальними диверсифікаційними зрушеннями пов'язують ряд позитивних ефектів, що не піддаються безпосередньому оцінюванню, але мають визначальний вплив на розвиток економічних систем. Зокрема, це ефекти від розвитку інфраструктури, підвищення рівня доступу та якості її послуг, які не можуть бути імпортовані (*non-tradable inputs*). Це також ефекти від навчання в процесі виробництва (*learning-by-doing*) та експорту (*learning-by-exporting*), які приводять до підвищення продуктивності внаслідок набуття підприємствами досвіду з вирішення складніших технічних та організаційних проблем у міру виходу на зовнішні ринки з новими товарами й послугами. Існування цих ефектів пояснюється можливістю використання експортерами інформації, одержаної від взаємодії з іноземними покупцями, конкурентами, постачальниками й іншими ринковими агентами. Відповідну інформацію можна використати з метою вдосконалення системи контролю якості, адаптації технічних характеристик до потреб іноземних споживачів, оптимізації витрат на здійснення ЗЕД і здобуття інших переваг, що виникають завдяки налагодженню тісного зворотного зв'язку з контрагентами з інших країн у процесі експортної діяльності.

Економіки з низьким рівнем диверсифікації виробництва та експорту, які володіють порівняльними перевагами у вузькому колі технологічно простих й однорідних товарів, потерпають від дефіциту навичок та відсутності належної інфраструктури. Як наслідок, вони позбавлені можливості застосовувати знання про виробничі процеси, що використовуються в більш розвинутих країнах світу, тобто нездатні до освоєння передових іноземних технологій. Тому основним джерелом зростання продуктивності для таких економік стають інвестиції у нові види економічної діяльності (нові не для світу, а саме для цих країн), у розвиток людського капіталу, інфраструктури та інституційних чинників, що слугують передумовою для запуску відповідних виробництв. Запуск виготовлення нової продукції, у свою чергу, є передумовою для подальшої диверсифікації, оскільки сформований у нових сферах діяльності людський капітал відрізняється вищим рівнем фаховості та ширшим набором компетенцій, що дає змогу надалі генерувати ідеї та засоби для розвитку інших нових видів виробничо-експортної діяльності з високим рівнем продуктивності, рентабельності та міжнародної конкурентоспроможності. За тим же принципом інфраструктурні об'єкти (порти, дороги, логістичні центри, інженерні комунікації), розбудовані для відкриття нових виробництв, можна використати для подальшого розширення асортименту та номенклатури за рахунок продукції в тих самих чи суміжних галузях промисловості.

З наведеного простежується виразний причинно-наслідковий зв'язок між зростанням доходів і диверсифікацією виробництва й експорту на етапі переходу від спеціалізації на традиційній продукції до зайняття ніш у виробництві товарів з вищим рівнем оброблення та доданої вартості. Водночас

диверсифікація експорту є показовішим показником розвитку, ніж диверсифікація виробництва, оскільки засвідчує зростаючу конкурентоспроможність виробників якісно нової продукції не лише на внутрішньому, а й на зовнішніх ринках, що несе в собі додаткові драйвери зростання.

Список використаних джерел

1. Зовнішня торгівля України товарами за 2023 рік / Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/express/expr/2024/02/04.pdf>
2. Agosin M.R. Trade and Growth: Why Asia Grows Faster than Latin America. Washington: IBD, 2006. URL: <https://publications.iadb.org/publications/english/document/Trade-and-Growth-Why-Asia-Grows-Faster-than-Latin-America.pdf>.
3. Agosin M.R. Export Diversification and Growth in Emerging Economies. CEPAL Review. 2009. No. 97. P. 115–131.

Красота Олена,
канд. екон. наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ВETERАНСЬКА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИКИ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Ключові слова: макроекономічна стабілізація, ветерани війни, ветеранська політика, соціальна інклюзія.

Olena Krasota,
PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv

VETERAN POLICY AS A COMPONENT OF NATIONAL POLICY OF THE MACROECONOMIC STABILIZATION

Keywords: macroeconomic stabilization, war veterans, veteran policy, social inclusion.

В умовах порушення макроекономічної стабільності і повномасштабної війни Україна поступово перетворюється у країну ветеранів війни. До останніх (ветеранів війни) належать учасники бойових дій, учасники війни та особи з інвалідністю внаслідок війни. За даними Міністерства у справах ветеранів України станом на 1 серпня 2023 року в країні налічується понад 908 тис. таких осіб, а після закінчення війни ветерани та члени їхніх родин можуть скласти 10% населення України (від 3 до 4 млн) [1].

Розширюється й коло проблем, пов'язаних з адаптацією ветеранів війни до цивільного життя. Ветерани війни, як правило, важко адаптуються до цивільного життя, не завжди можуть повернутися на попереднє місце роботи та в цілому відчують складнощі у пошуку свого місця в сучасному суспільстві. Завданням держави на загальнонаціональному та місцевому рівнях (на рівні громад) є створення необхідних умов для комфортного повернення ветеранів війни до цивільного життя.

Проблеми ветеранів війни можна поділити на три групи. Це проблеми:

1. погіршення стану фізичного та/або психічного здоров'я;
3. працевлаштування (як найманих працівників або власників бізнесу);
4. соціалізації (Рис.1).

Кількість осіб, які отримали фізичні або психологічні травми під час бойових дій, на жаль продовжує невпинно зростати. Надзвичайно гострою є проблема протезування, оскільки лівова частка фізичних травм пов'язана саме із втратою нижніх та/або верхніх кінцівок. Державне фінансування протезування ветеранів війни залишається недостатнім, його брак покривається за рахунок коштів волонтерів або власних коштів. Статистичних даних стосовно

емоційного та психологічного впливу війни мало, проте її негативний вплив на загальний стан здоров'я ветеранів війни виходить далеко за межі їхніх фізичних травм. Тому фізична реабілітація ветеранів війни має доповнюватись психологічною підтримкою з боку фахівців. Потребують спеціальної підготовки і, найімовірніше, фахового психологічного супроводу члени сім'ї постраждалих ветеранів війни, оскільки саме на них припадає тягар адаптації останніх до цивільного життя.

Нестабільною залишається і ситуація із працевлаштуванням ветеранів війни. З одного боку, особи, які тривалий час захищали незалежність своєї держави, «випали» із цивільного життя, часто відчують себе непридатними, недостатньо освіченими або кваліфікованими для отримання постійної цивільної роботи. Спостерігаються прогалини в розумінні правил ведення підприємницької діяльності та її форм (соціального, молодіжного, жіночого, ветеранського підприємстві), незнання основ управління бізнесом. З іншого боку, перешкодами цивільному працевлаштуванню ветеранів війни стають проблеми зі станом їхнього здоров'я, з отриманням фізичних та психологічних травм, з набуттям статусу особи з інвалідністю.

Рис.1. Проблеми ветеранів війни

Джерело: складено автором самостійно

Однак найбільш вагомими, вважаємо, є проблеми соціалізації ветеранів війни. Ці проблеми пов'язані із втратою спільної мови з членами родини та близьким оточенням, із нерозумінням «безпечної» з огляду військової людини поведінки цивільних осіб, з недовірою до суспільства і влади щодо їхньої здатності вирішувати проблеми ветеранів війни на шляху до цивільного життя, з

недосконалістю законодавчої бази захисту прав ветеранів війни, а також з недостатньою поінформованістю про державні програми їхньої підтримки [2]. Саме вирішення цієї групи проблем найбільшою мірою визначатимуть ефективність вітчизняної ветеранської політики як вагомий складової макроекономічної стабілізації національної економіки. Розширення кола проблем ветеранів війни підкреслює нагальність формування дієвої ветеранської політики та створення відповідних умов для соціального, психологічного та економічного включення (соціальної інклюзії) ветеранів війни у цивільне життя.

Невід'ємною складовою державної ветеранської політики має стати сформована на законодавчому рівні система переходу від військової служби до цивільного життя. Остання має стосуватися усіх, хто брав участь у захисті держави, передбачати виявлення потреб та розроблення дієвих механізмів підтримки ветеранів війни та членів їхніх сімей, визнання українським суспільством внеску ветеранів війни в обороноздатність держави.

27 червня 2023 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України було прийнято проект Стратегії формування системи переходу від військової служби до цивільного життя на період до 2032 року, який включав психологічну та правову допомогу, соціальну, професійну, культурну адаптацію ветеранів війни і членів їхніх сімей, розробка інструментів для безпроблемної суспільної та економічної реінтеграції цих осіб [3]. Наразі Міністерство в справах ветеранів розробляє нову стратегію переходу від військової кар'єри до цивільного життя, яка має врахувати нові виклики та думку громадськості щодо допомоги ветеранам війни адаптуватися до цивільного життя [4].

Основним завданням ветеранської політики має стати допомога ветеранам війни у їх виході зі складних життєвих обставин, створення умов для збільшення їхньої економічної самостійності та соціальної значущості. Ці завдання неможливо вирішити винятково грошовими виплатами. Найефективніше подолати складні життєві обставини і повернутися до активного життя можуть не соціальні трансферти, а послуги соціальної інклюзії – залучення, включення ветеранів війни до економічного, соціального, політичного та громадянського життя суспільства. Ветеранська політика має бути людиноцентричною, починатись із заохочення ветеранів війни до кар'єрного зростання, самореалізації в політиці, бізнесі, соціальному житті й за потреби доповнюватись соціальними трансфертами.

Список використаних джерел

1. Міністерство у справах ветеранів України. URL: www.mva.gov.ua.
2. Красота О. В. Реінтеграція та соціальна інклюзія ветеранів як фактор відтворення людського капіталу в умовах макроекономічної нестабільності. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2023. Випуск 2 (47). С.84-95. DOI: <https://doi.org/10.17721/tppe.2023.47.8>
3. Про схвалення Стратегії формування системи переходу від військової служби до цивільного життя на період до 2032 року : Проект розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.06.2023 р.
4. Концепція політики щодо ветеранів та їхніх сімей. 2023. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1_em7x3iJhxAyE7DW7afJz0baOf6SP2I8.

Кудласевич Ольга,
канд. екон. наук, ст. наук. співробітник,
ДУ «Інститут економіки
та прогнозування НАН України»

ФОРМУВАННЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Ключові слова: ретроспективний аналіз, тіньова економіка, неформальна економіка, фіктивна економіка.

Olga Kudlasevych,
PhD, Senior Research,
Institute for Economics and Forecasting of the
National Academy of Sciences of Ukraine

FORMATION OF SHADOW ECONOMY: HISTORICAL AND ECONOMIC ASPECT

Keywords: retrospective analysis, shadow economy, informal economy, fictitious economy.

Нагальність зміцнення макроекономічної стійкості в умовах російсько-української війни актуалізує проблему тіньової економіки. Для історії тіньова економіка – не нове явище, з появою держави виникають перші окремі ознаки тіньового сектора. Ще в Стародавньому Світі відокремлювали добросовісну та недобросовісну економіку, залежно від існуючих на той час соціально-етичних норм поведінки, а також релігійних уявлень. Осмислення тіньової економіки прослідковується ще у працях давніх філософів, таких як Ксенофонт, Платон, Аристотель [3]. У сучасному розумінні визначення поглядів мислителів можна трактувати як поняття «тіньова економіка».

Еволюція суспільно-економічних відносин і розвиток індустріалізації призвели до зростання тіньової ділової активності. Так, наспроти легальному цеховому ремеслу як формі капіталістичного виробництва виникають розсіяні мануфактури, одночасно із морськими перевезеннями з'являється піратство у Середземному та Карибському морях, Індійському океані (XVI – XVIII ст.). Доба нового часу сприяє змінам форм прояву тіньового обігу; узаконюються одні форми тіньового сектора й посилюється боротьба з іншими, більш небезпечними. До прикладу, лихварство здобуває ознак законної банківської діяльності – кредитування. Одночасно, посилюється боротьба з найбільш кримінальними проявами незаконного збагачення – корупцією, торгівлею зброєю, наркотиками тощо [1, с. 49].

Проблеми тіньового сектора економіки активно досліджуються в зарубіжному та вітчизняному науковому середовищі. Зарубіжні дослідники (Г. Абадінські, Дж. Арвай, Д. Блейдс, Б. Даллаго, А. Ділнот, Е. де Сото,

Л. Ебергард, Р. Клітгаард, Б. Контіні, К. Макафі, П. Мауро, К. Моріс, С. Роз-Аккерман, С. Роттенберг, В. Танзі, У. Тіссен, Е. Фейг, К. Харт, П. Гутманн) розглядають тіньову економіку через її вимір, що більше стосується практичних завдань, а саме: формулювання рекомендацій щодо вдосконалення законодавства та коригування соціально-економічної політики.

Також суттєвий внесок у вивчення теоретичних та практичних аспектів тіньової економічної діяльності зробили українські дослідники, зокрема О. Турчинов, В. Попович, З. Варналій, В. Мандибуря, С. Мочерний, О. Ярмоленко та інші.

Явища тіньової економіки притаманні будь-якому суспільству, будь-якій країні, незалежно від рівня її розвитку, відрізняються лише масштабами і формами. На вітчизняних теренах для етапу формування перших проявів тіньового сектора (з 1917 року до початку 1950-х років) характерний жорсткий контроль за економікою держави, який практично не давав змоги отримувати нелегальні доходи. Але окремі тіньові процеси існували і в той час. Офіційною владою цей факт не визнавався, і тим не менш «друга» економіка слугувала для забезпечення населення необхідними дефіцитними товарами [2, с.110].

Із середини 60-х до початку 70-х років ХХ ст. відбувся суттєвий приріст обсягів тіньової економіки, наприкінці 80-х років тіньовий оборот економіки СРСР становив приблизно від 200 до 500 мільярдів карбованців на рік. Так, протягом 1950–1980 рр. почався етап збільшення частки сектора тіньової економіки до 60% офіційного ВВП. Для цього етапу характерним було невизнання наявності тіньової економіки, ігнорування діяльності наявних тіньових схем, значний розвиток тіньового сектора економіки, що міг за обсягами конкурувати з державною економікою [5].

До особливостей тіньової економіки СРСР можна віднести існування двох структурних елементів – неформальна економіка (існувала в межах системи централізованого регулювання господарської діяльності й ґрунтувалася на безконтрольному використанні державного капіталу) та другий – фіктивна економіка. Функціонування неформальної економіки ґрунтувалося на застосуванні особистих, владних мотивацій в адміністративно-командних процедурах, прийнятті планових і господарсько-управлінських рішень [4, с. 164]. Основною передумовою корупції, посадових зловживань, безвідповідальності та безкарності, кадрового переродження номенклатури були саме ці неформальні відносини. До форм прояву фіктивної економіки належали: фіктивна вартість, фіктивна споживча вартість в ціні продукції.

Передусім тінізація економіки відбувалася шляхом розкрадання державного майна та державних коштів, основним із головних чинників, який спричинив збільшення масштабів тіньового сектора, стала корупція, що проникла в усі гілки державного управління. В 1991 році з розпадом СРСР через відсутність чітко розробленого законодавства, переформування управлінського апарату, високі податкові ставки тінізація набула нових масштабів (розквіт бандитизму, рекету та «чорних ринків»). На тлі трансформаційних процесів у державі відбувалося масштабне зростання тіньових форм. Отже, з відновленням незалежності на початку 90-х років

XX ст. Україна тіньову економіку отримала в спадок від Радянського Союзу, в якому тіньовий сектор активно розвивався.

Список використаних джерел

1. Баранов С. О. Тіньова економіка : сутність, причини, соціально-економічні наслідки та шляхи подолання в Україні. *Вісник НАДУ*. 2015. № 3. С. 47–54.
2. Корягина Т. «Теневая экономика» в СССР (анализ, оценка, прогнозы). *Вопросы экономики*. 1990. № 3. С. 110–111.
3. Мазур І. І. Детінізація економіки України : теорія та практика : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. 239 с.
4. Приварникова І. Ю. Степанюк К. В. Тіньова економіка України : причини, обсяги та шляхи їх зменшення. *Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво*. 2010. № 2. С. 163–167.
5. Соснина С. Глава НБУ как реалист. *Украинские деловые новости*. 1996. № 1. С. 14–18.

Лопух Ксенія,
канд. екон. наук, доцентка,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПЕРСПЕКТИВИ ПАРАДИГМАЛЬНИХ ЗМІН В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ДУМЦІ

Ключові слова: парадигмальні зміни, сучасна економічна наука, теорія складних систем, міждисциплінарний підхід.

Kseniia Lopukh,
PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv

PROSPECTS OF PARADIGMATIC SHIFTS IN MODERN ECONOMIC THOUGHT

Keywords: paradigmatic shifts, modern economics, theory of complex systems, interdisciplinary approach.

Сучасна економічна думка знаходиться у поворотному моменті свого розвитку. Цей процес характеризується суттєвими змінами в економічному мисленні, а саме поступовою відмовою від «трьох китів» неокласичного мейнстріму – раціональності, максимізації та рівноваги – до більш еклектичного аналізу цілеспрямованої поведінки, освітленого егоїзму та стійкого розвитку [5, с. 1]. Неокласична парадигма перебуває під постійною критикою, починаючи з 1960-х рр. Незважаючи на це, вона залишається фундаментальною для економічних досліджень та надання практичних рекомендацій для реалізації економічної політики.

Відповідно до філософії та методології розвитку наукового знання Т. Куна, сучасна економічна наука, що спирається на неокласичні парадигмальні підходи, є нормальною наукою [10, с. 66]. Нормальна наука є кумулятивною, основною метою якої є постійне розширення меж наукового знання та його уточнення. Проте проблемою нормальної науки є те, що вона не ставить за мету пошуки нового факту або теорії. У той же час, нові явища, про існування яких ніхто не підозрював, відкриваються постійно науковими дослідженнями, і дослідники постійно розробляють радикально нові теорії. Власне, наукова парадигма, у якій працює дослідник, сама є ефективним стимулом для зміни цієї парадигми. Це роблять нові фундаментальні теорії і факти, які виникають в одних в умовах та наборах правил, а аналіз та їх сприйняття вимагає розробки нового набору правил та інструментів. Після того, як вони стали елементами наукового знання, наука, якій належать ці нововведення, ніколи не залишиться тією ж самою.

Чи відбуваються парадигмальні зміни в сучасній економічній думці? Так, і ці зміни є фундаментальними. Перш за все, змінилося ставлення до економічної науки в цілому, зокрема щодо її ортодоксальності та впливу гетеродоксальних економічних поглядів. За останні десятиліття в економічній науці зросла кількість економістів з відмінними науковими поглядами, але при цьому неокласичні принципи залишаються визнаними стовпами економічної науки в цілому. Наукові дослідження таких всесвітньо відомих економістів як В.Баумоль, Дж.Акерлоф, Т.Шеллінг, Т.Б'юлі, П.Кругман, К.Голдін та інших виходять за межі ортодоксальної економічної науки. Проте їхні досягнення та ідеї широко визнані всією науковою спільнотою та обговорюються в основному руслі економіки [5, с. 3].

Поштовхом до суттєвих змін у розвитку сучасної економічної науки можна вважати кінець 1980-х рр., коли у 1987 р. був організований перший воркшоп «Еволюційні шляхи глобальної економіки» в Інституті Санта Фе (Нью Мексико, США) [9, с. 6]. Серед науковців десятеро були економістами-теоретиками, яких запросив К. Ерроу (нобелівський лауреат (економіка) 1972 р.), і десятеро були фізиками, біологами та комп'ютерниками, запрошені Ф. Андерсоном (нобелівський лауреат (фізика) 1977 р.). Метою зустрічі був пошук потенційних можливостей використання широкої міждисциплінарної дослідницької програми, яка б спиралася на теорію складних систем (complexity theory, complexity approach), методи нелінійних динамічних систем та адаптивності в еволюційних системах для вивчення динаміки розвитку глобальної економіки. Важливо відмітити той факт, що К. Ерроу, який був у топі «ортодоксальної еліти», відіграв визначальну роль у застосуванні теорії складності в економічних дослідженнях, що було абсолютно не притаманним неокласичній парадигмі [5, с. 6]. Наступні воркшопи відбулися у 1996 р. та 2001 р., які стали поворотними у визнанні економістами необхідності залучати передові методи та підходи представників інших наук, а також бути відкритішими до широкого комплексного економічного аналізу.

Складність економічної системи характеризується наявністю великої кількості взаємодіючих різнорідних агентів, відсутністю будь-якого глобального центру, здатністю до адаптації шляхом навчання та еволюції, а також домінуванням нерівноважної динаміки [6, с. 4]. Низка сучасних економістів, зокрема М. Фонтана [6; 7], Д. Коландер і Р. Куперс [4], А. Кірман [8], В. Артур [1] та інші [3] аргументують розвиток «економіки складності» (*complexity economics*) як парадигмальну альтернативу неокласичній економіці.

Суть нової економічної науки полягає у застосуванні принципу складності як ключового фактору змін в економічних дослідженнях і появі нових фундаментальних економічних теорій. Нові методи, підходи та способи мислення, запозичені у природничих наук, спричинили до розвитку: [5, с. 18]

- еволюційної теорії ігор, що трансформує інтеграцію інститутів до економічного аналізу;
- екологічної економіки, що переосмислює взаємозв'язок природи та економіки;
- поведінкової економіки, що змінила підходи до трактування поведінки та раціональності індивіда;

- експериментальної економіки, яка змінила уявлення економістів про емпіричні дослідження;
- нових економетричних моделей, які нівелювали обмеження класичної статистики і змінили уявлення економістів про емпіричні докази;
- нелінійної динаміки як методу аналізу загальної рівноваги;
- комп'ютерного моделювання як способу побудови складніших моделей і способів їх використання.

Таким чином, теорія складності є новим потужним інструментом, що у комплексі з довгою історією економічного аналізу складних систем стала цінним доповненням до традиційних економічних досліджень. З іншого боку, сучасний економічний світ, який є непередбачуваним, є причиною, чому економісти, навіть ортодоксальні, повинні шукати нові способи і методи, виходити за межі однієї методології, щоб зрозуміти і пояснити економічні зміни, що відбуваються. Те, що економічна наука сьогодні переживає трансформацію, є широко визнаним фактом. Англо-американський економіст Б. Артур зазначає, що «сьогодні всюди в економічній науці є ознаки того, що дисципліна втрачає свій жорсткий детермінізм, тривалий вплив позитивістського мислення слабшає, і власне наука стає менш механістичною, залучаючи більше органічний підхід» [2, с. 1].

Список використаних джерел

1. Arthur W. B. Foundations of complexity economics. *Nature Reviews Physics*. 2021. No. 3, pp. 136-145. <https://doi.org/10.1038/s42254-020-00273-3>
2. Arthur W. B. The End of Certainty in Economics. In: Aerts, D., Broekaert, J., Mathijs, E. (eds) *Einstein Meets Magritte: An Interdisciplinary Reflection*. Einstein Meets Magritte: An Interdisciplinary Reflection on Science, Nature, Art, Human Action and Society. 1999. Vol 1. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-011-4704-0_14
3. Balland P.-A. The new paradigm of economic complexity. *Research Policy*. 2022. Vol. 1, Issue 2. pp. 1-11.
4. Colander D. & Kupers R. *Complexity and the Art of Public Policy: Solving Society's Problems from the Bottom Up*. Princeton University Press, 2016. 320 p.
5. Colander D., Holt R. *The Changing Face of Economics. Conversations with Cutting Edge Economists*. University of Michigan Press, 2004. 369 p.
6. Fontana M. The complexity approach to economics: a Paradigm shift. *CESMEP Working Papers*. 2008. No. 1. 32 p.
7. Fontana M. The Santa Fe perspective on economics: emerging patterns in the science of complexity. *History of Economic Ideas*. 2010. Vol. 18, No. 2. pp. 167-196
8. Kirman A. Complexity and Economic Policy: A Paradigm Shift or a Change in Perspective? A Review Essay on David Colander and Roland Kupers's *Complexity and the Art of Public Policy*. *Journal of Economic Literature*. 2016, No. 54(2), pp. 534-572 <http://dx.doi.org/10.1257/jel.54.2.534>
9. *The Economy as an Evolving Complex System*. Eds. Philip B. Anderson, Kenneth J. Arrow, David Pines. 2018. Vol. 5. CRC Press
10. Кун Т. Структура наукових революцій. Київ : PORT-ROYAL, 2001. 227 с.

Мостепанюк Алла,
канд. екон. наук,
Ніагарський коледж, Торонто, Канада

ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ НА РИНОК ПРАЦІ

Ключові слова: Україна, ринок праці, міграція, демографія, повномасштабне вторгнення.

Alla Mostepaniuk,
PhD in Economics,
Niagara College, Toronto, Canada

THE IMPACT OF THE FULL-SCALE INVASION OF UKRAINE ON ITS LABOUR MARKET.

Keywords: Ukraine, labor market, migration, demographics, full-scale invasion.

The knowledge of war and its associated effects on different areas of life is still in a gray area. The theoretical discussion in this field of study is not developed and lacking of scientific studies, at the same time it is vital for understanding the phenomena at hand. Therefore, studies in this field can draw important lessons from the war history of the world.

During the period of the full-scale invasion of Ukraine, the labor market was significantly disturbed for many reasons. For instance, with the beginning of military actions in February 2022 the number of jobs available at the market reduced dramatically and reached the lowest level of 15% of the pre-war labor market size (referenced as 100%) in March 2022. It should be mentioned that during that time a big share of businesses were forced to reorganize their activities, relocate their business within the territory of Ukraine or abroad, and change their specialization. According to the data presented by the State Statistics Service of Ukraine, GDP was reduced by 14.9 % in the first quarter, 36.9 % in the second quarter, 30.6% in the third quarter, and 31.4% in the fourth quarter of 2022 compared to the previous year [1].

Later, the market recovery began as the military battles were localized and businesses located far away were able to reopen, continue their activities, and hire a labor force. Thus, in October 2022 the labor market size was around 72% of the pre-war labor market and was growing further reaching 109 % of the pre-war labor market in June 2023 [2].

Additionally, it should be mentioned that the war has a direct impact on the demography of a country through changes in the birth and death rates and migration, which are interlinked [3]. From the beginning of the war, the death rate of men increased significantly as well as the number of women with children who migrated

from the unsafe regions to safer of abroad, while men aged 18-60 were not allowed to cross the borders.

The available data on out-migration demonstrates that a large share of refugees relocated to the Russian Federation is made up of people from the territories neighboring the front line, thus, there was no alternative to escaping from the active fighting but to cross the border with the Russian Federation. The second main destination of refugees is Poland, which is bordering with the western regions of Ukraine where more than 1.5 million people migrated, and almost 1 million people migrated to Germany [4].

The desire of refugees to return home after the war greatly depends on the structural and political conditions in the origin country. It should be stated that peace and security are not guaranteed just after the war is over and neither is respect for human rights nor political freedom [5]. Moreover, socioeconomic reintegration concerns are extremely important in the return decision-making process, including the speed of the infrastructure rebuilding, and the pace of economic recovery of the affected regions [6]. Thus, taking into account the present state of the out-migration from Ukraine, there will be demographic challenges for years to come. Furthermore, the long-term political and economic instability after the war can lead to further out-migration of the family members who still stayed in Ukraine to rejoin their families abroad [3].

Besides that, the probability of refugees returning to their origin country depends on the location of the country of their current residence, if refugees are in the neighboring countries, a higher probability of their return can be expected compared to the refugees that migrated far from their origin country [7]. Moreover, the presence of children increases the costs of returning, thus, reducing the probability of returning to the origin country [8].

As a rule, the out-migration of people is seen from a negative perspective as the country loses its human capital, and the country of the final destination gains this capital. The main destination of refugees from Ukraine is the European Union (EU), where there is a common issue of aging of the population, meaning that the share of the working-age population is reducing while the share of the retired population is increasing, which enlarges the tax burden on the working population. Under those conditions, rapid and massive in-migration can fill the gap in the labor market and strengthen the financial system. Based on the available data, 25-55% of refugees are employed or actively seeking jobs, which can add up to 0.8% of the total labor force of the EU. Moreover, migrants increase overall consumption by spending their previous savings [9]. At the same time, similar cases evidenced that out-migration is not seen as a crucial issue as it leads to the transformation and adjustment of the labor market and the economy in general [10].

It should be mentioned that the majority of refugees are women and children, which requires additional financial expenditures from the national budget. For instance, 560,000 children are registered in Poland as refugees, thus, EUR 2.2 billion were used to provide them with education and EUR 1.5 billion for their healthcare. Besides the above-mentioned, out-migration reduced the demand for consumer goods in the country of origin, which resulted in a production cut and the estimated fall in GDP by 10%. [9].

In addition to people moving from Ukraine as refugees, millions of people were displaced within Ukraine mostly from the eastern (70 %) and southern regions (14 %) to the western regions [11]. According to the available data, at the beginning of the full-scale invasion of Ukraine, more than 6 million people were forced to relocate because of active military fights. Later, in April 2022, when military combats were concentrated mostly in the eastern regions, more than 7.5 million people were relocated and almost 3 million people were able to return to their origin place of residence. In the following months, the number of people who returned to their permanent place of living was increasing and was around 5.5 million in a month, while the number of displaced people stayed at the level of around 6.5 million people in a month. Noteworthy that in January 2023, the number of people who returned was greater than the number of displaced people [11].

It should be stated that 64% of displaced people have lost their jobs, and the rest were able to continue working remotely. At the same time, displaced people have lower competitive advantages in the labor market in their new place of residence, as they have lost their previously built social capital and connections that made it harder to find a paid job. Newly displaced people were taking any low-paid jobs as it was necessary for their survival, thus, previous office workers were employed as unskilled workers in the new place of residence. Moreover, the government supported businesses located in the area of residence of displaced people to employ new arrivals by providing compensation for each employed person or preferential taxation. This approach helped to stabilize the situation in the labor market where the quantity of workers exceeded the needs of employers. Besides that, displaced people were able to receive financial help from the state [12].

Thus, among the main economic consequences, the following should be mentioned: the massive out-migration of refugees and internally displaced people, which directly limits the efficiency and size of the economy; additionally, the demographic structure has changed significantly, as among migrants, women with children make up the majority. Simultaneously, businesses were forced to relocate their production facilities, and the majority were able to reopen.

References

1. State Statistics Service of Ukraine. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>
2. Ukraine War Economy Tracker. Centre for Economic Strategy. 2023.
3. Kulu H., Christison S., Liu C., Mikolai J. The War, Refugees, and the Future of Ukraine's Population. *Popul. Space Place*. 2023. №29. pp. 26-56. doi:10.1002/psp.2656.
4. Eisele I. Where do most Ukrainian refugees live? URL: <https://www.dw.com/uk/de-zive-najbilsse-ukrainskih-bizenciv/a-65281436>.
5. Zakirova K., Buzurukov B. The Road Back Home Is Never Long: Refugee Return Migration. *J. Refug. Stud.* 2021. № 34. pp. 4456–4478. doi:10.1093/jrs/feab026.
6. Kugler T., Kook Kang K., Kugler J., Arbetman-Rabinowitz M., Thomas J. Demographic and Economic Consequences of Conflict1. *Int. Stud. Q.* 2013. №57. pp. 1–12. doi:10.1111/isqu.12002.

7. Al Husein N., Wagner N. Determinants of Intended Return Migration among Refugees : A Comparison of Syrian Refugees in Germany and Turkey. ISS Work. Pap. Ser. Gen. Ser. 2020. 659 p.
8. Klinthäll M. Refugee Return Migration: Return Migration from Sweden to Chile, Iran and Poland 1973–1996. *J. Refug. Stud.* 2007. № 20. pp. 579–598, doi:10.1093/jrs/fem029.
9. Vinokurov, Y. Ukrainian Migrants Are Boosting the European Economy. What Will Happen to Ukraine Without Them? URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/>
10. Pishchulina O., Yurchyshyn V. Migration Patterns And Impacts: Lessons for Ukraine. URL: <https://razumkov.org.ua/en/>.
11. International Organization for Migration Ukraine Returns Report (16–23 January 2023). URL: <https://dtm.iom.int/reports>.
12. Filipchuk L., Syrbu O. Forced Migration and War in Ukraine. URL: <https://cedos.org.ua/en/researches/forced-migration-and-war-in-ukraine-march-24-june-10-2022/>.

Назаров Ілля,
канд. екон. наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ЕТАПИ ЕВОЛЮЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Ключові слова: економічні функції держави, меркантилізм, економічний лібералізм, виховний протекціонізм, макроекономічна стабілізація, неоконсервативна революція, транснаціональні корпорації.

Iliia Nazarov,
PhD in Economics, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

STAGES OF EVOLUTION OF ECONOMIC FUNCTIONS OF THE STATE: HISTORICAL CONTEXT

Keywords: economic functions of the state, mercantilism, economic liberalism, educational protectionism, macroeconomic stabilization, neoconservative revolution, transnational corporations.

На нинішньому етапі розвитку світової економіки ефективний захист національних інтересів в умовах посилення тиску з боку наднаціональних управлінських структур і транснаціональних корпорацій потребує від сучасних держав оптимізації їхніх економічних функцій, що зумовлює актуальність ретроспективного аналізу останніх.

Питання щодо економічних функцій держави і меж її втручання в господарські процеси є настільки важливим, що видатний вітчизняний вчений в галузі економічної теорії І.В. Вернадський вважав його своєрідним «тестом», відповідь на який визначає приналежність тієї чи іншої школи до одного з двох магістральних напрямів розвитку світової економічної думки – позитивного або негативного: «Напрямів цих два: позитивний і негативний. Перший вимагає на практиці штучної організації господарських відносин суспільства, а внаслідок цього – безпосередньої участі уряду в економічних діях народу, друге, навпаки, прагне якомога більшої економічної самостійності осіб у суспільстві та заперечує корисність стороннього втручання в їхні приватні справи (...). В історії науки до позитивного напрямку належать *економічні погляди стародавніх, меркантилізм, протекціонізм та соціалізм*; до негативного – *фізіократія та школа Адама Сміта, або промислова*» [1, с. 507-508].

Той факт, що проблема визначення економічних функцій держави є незмінною глибинною точкою відштовхування, що розводиться по різних «парадигмальних квартирах» потужні течії світової економічної думки і напрями економічної політики, свідчить про її актуальність. Нам видається, що

хоча саме питання залишається незмінним, єдиної відповіді на це питання не існує, оскільки функції держави і радіус їхнього впливу на економічні процеси залежать від надзвичайно багатомірного історичного контексту, на тлі якого розвивається в даний період народногосподарський комплекс тієї чи іншої країни. Складовими елементами цього контексту є не тільки економічні фактори (рівень розвитку продуктивних сил, галузева структура економіки, ступінь її забезпеченості трудовими і природними ресурсами), а й різноманітні позаекономічні чинники, віднесені Ф. Лістом до продуктивних сил нації (держава, Церква, рівень освіти та моральні якості населення), а також та специфічна «ніша», що її країна займає в геополітичному розкладі сил на світовій арені і яка визначає «ступені свободи» національної держави в проведенні суверенної економічної політики.

Історично першою функцією держави є силовий примус в різних його проявах: захист від загрози з боку сусідніх племен; підтримання соціальної стабільності, рівноваги між правлячою елітою і багаточисельним класом безпосередніх виробників (в основному рабів або кріпосних селян); примусова мобілізація непривілейованих прошарків населення на виконання суспільних робіт, життєво необхідних для виживання соціуму. Силова функція держави органічно поєднувалась з її перерозподільчою (редистрибутивною) функцією – необхідністю примусової мобілізації та централізованого розподілу наявних ресурсів (земельних, трудових і фінансових). Таким чином, ці дві функції – силова і редистрибутивна, були історично першими, «стовбуровими» економічними функціями держави.

В епоху первісного нагромадження капіталу, що збігається в часі з процесом формування нових централізованих держав у Європі, спостерігається відчутне «розбухання» редистрибутивної функції останніх, що знайшло своє відображення в теорії та практиці меркантилізму. В період стрімкої «монетизації» всіх господарських зв'язків держава прагне мобілізувати в своїй скарбниці максимум фінансових ресурсів, і це неминуче призводить до зіткнення інтересів абсолютистської монархії з інтересами так званого «третього стану» платників податків. Ідеологією буржуазії стає класична політична економія, фундатори якої – фізіократи, А. Сміт і Д. Рікардо, спираючись на віру в «природний порядок речей», виступають за урізання економічних функцій держави до рівня «держави – нічного охоронця». Ера промислового перевороту в Англії (кінець XVIII – перша половина XIX століття) пройшла під гаслами економічного лібералізму.

Модель «маленької держави», висунута класиками політекономії, була прийнятна для Великої Британії, яка в середині XIX століття вже посіла почесне місце «світової кузні» в міжнародному розподілі праці. Але такий підхід не влаштовував амбітні країни, що запізналися зі стартом індустріальної фази розвитку, – Німеччину, Росію, Японію і навіть США, де промисловий переворот хоча й розвивався надзвичайно стрімко, але на момент початку Громадянської війни (1861 р.) ще не був завершений. Саме для таких країн «наздоганяючої індустріалізації» видатним німецьким економістом Ф. Лістом була запропонована програма так званого «виховного протекціонізму» – певної корекції державою ринкових механізмів і створення нею шляхом введення

високих митних тарифів на імпортовані промислові вироби «парникових умов» для інвестиційного розігріву молоді національної промисловості. Передбачалося, що її прискорений розвиток стане своєрідним каталізатором для підтягування на рівень передових країн усіх елементів цивілізаційної інфраструктури молодих індустріальних націй: політичних інститутів, освіти, культури, транспорту, засобів комунікації тощо.

Поштовхом для відчутної корекції економічних функцій держави стала Велика депресія 1930-х років, яка довела, що ринкові саморегулятори пасують перед викликом макроекономічної розбалансованості економічної системи, спричиненої нестачею ефективного попиту. Саме функцію макроекономічної стабілізації шляхом інвестиційного стимулювання сукупного попиту видатний англійський економіст Дж.М. Кейнс розглядав у якості провідної економічної функції держави в умовах надвиробництва, наростання безробіття, дефляції та інших макроекономічних негараздів капіталістичної системи. На основі кейнсіанського розуміння нової, більш вагомій ролі держави в економіці в 1930-ті роки склалися дві моделі «регульованого капіталізму» – помірковано-реформістська («Новий курс» Ф. Рузвельта та його аналоги у Великій Британії та Франції) і тоталітарна (у Німеччині, Японії та Італії). Тоталітарна модель зазнала краху наприкінці Другої світової війни, реформістська довела свою ефективність і використовувалася в різних модифікаціях у США, Японії та деяких країнах Західної Європи до середини 1970-х років.

Загострення кризових явищ у провідних капіталістичних країнах, яке мало місце в 1970-х – на початку 1980-х років, призвело до відходу більшості урядів від кейнсіанської моделі взаємодії держави та ринку й «реінкарнації» ліберальних, неоконсервативних моделей під гаслом «маленької держави». Неоконсервативний перегляд економічних функцій держави у бік їхнього скорочення співпав також з початком нової хвилі глобалізації, яка супроводжувалась інтернаціоналізацією факторів, процесів і результатів виробництва, різким посиленням впливу транснаціональних корпорацій на розвиток національних економік і формуванням наднаціональних центрів координації виробничих процесів, торгівельних і валютно-фінансових зв'язків. Інтереси глобального фінансово-інформаційного капіталу об'єктивно не співпадають з інтересами національних держав, багато з яких були вимушені поступитися не тільки значною часткою своїх економічних функцій, але й частиною державного суверенітету. Боротьба між транснаціональними корпораціями та національними державами за контроль над обмеженими ресурсами планети має тенденцію до загострення, і лише час покаже, чи буде знайдено між ними консенсус, який би враховував й інтереси національних спільнот.

Список використаних джерел

1. Вернадский И. В. Очерк истории политической экономии. І. Вернадський. Витоки. Творча спадщина у контексті історії економічної думки в Україні / за ред. В.Д. Базилевича. Київ: Знання, 2009. С. 501-694.

Петруха Ніна,
канд. екон. наук, доцент,
Київський національний університет
будівництва і архітектури
Петруха Сергій,
канд. екон. наук, доцент,
Київський національний університет
будівництва і архітектури

ТРИ КИТИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ – СІЛЬСЬКА, ПРОСТОРОВА ТА БУДІВЕЛЬНА ЕКОНОМІКА

Ключові слова: російсько-українська війна, повоєнне відновлення, сільська економіка, просторова економіка, будівельна економіка, План для Ukraine Facility на 2024–2027 рр.

Nina Petrukha,
PhD, Associate professor,
Kyiv National University of Construction and Architecture
Serhii Petrukha,
PhD, Associate professor,
Kyiv National University of Construction and Architecture

THREE PILLARS OF POST-WAR RECONSTRUCTION – AGRICULTURE, SPATIAL ECONOMY, AND INFRASTRUCTURE

Keywords: Russian-Ukrainian war, post-war reconstruction, rural economy, spatial economy, construction economy, Plan for Ukraine Facility for 2024-2027.

Забезпечення стійкості та збалансованості економічного розвитку є однією із стратегічних цілей повоєнного відновлення, що витікає із Плану для Ukraine Facility на 2024–2027 рр. [2]. Перспективи його досягнення залежать від архітипу адекватної антикризової моделі функціонування сільської, просторової та будівельної економік, здатної надати гідну відповідь негайним воєнно забарвленим кризовим викликам, паралельно вирішуючи історичні проблеми, утворені інституційною пам'яттю першопричин й наслідків соціально-економічних криз за часів незалежності України. До таких злоякісних утворень належить укорінення сировинноорієнтованої моделі економічної політики, тотальна спрямованість державних фінансів на вирішення негайних соціальних викликів, а не на створення «точок» майбутнього розвитку, формування суттєвих внутрішньо територіальних відмінностей у рівні просторового розвитку (в тому числі відставання соціально-економічних параметрів життя сільського й міського населення), низький рівень підприємницької активності на сільських територіях (в тому числі деокупованих), відсутність стимулів для розвитку сільського будівництва,

а також розбалансованість за рівнем доданої вартості, утвореної суб'єктами сільської та будівельної економік на користь останньої (сучасний прояв «ножиць» цін) [1; 4]. Проте згадане є лише частиною суттєво більшої проблеми, яка проявлялася у довоєнний період та загострюється під час повоєнного відновлення – катастрофічне розбалансування у відновленні (розвитку) міських та сільських територій, акцентовано формуючи в перших обличчя центрів соціально-економічного, політико-правового та духовно-культурного життя, а в других як периферії, де «вмирає» і економічне, і соціальне життя, формуючи дистимуляційний ефект взагалі до навіть звичайного їх відновлення до довоєнного рівня.

Причини цього криються не скільки у суспільному поділі праці та соціокультурних відмінностях між сільським й міським населенням, як у послабленні або навіть частковій втраті соціально-економічних і виробничо-трудова зав'язків між ними, що є фактично проявом неспроможності Національної економічної стратегії на період до 2030 року [3] поєднати в єдиний ланцюг створення доданої вартості суб'єктів сільської й будівельної економіки (через механізми сільського будівництва), що в подальшому має сприяти збалансованості та стійкості просторової економіки, зокрема в процесі повоєнного її відновлення від наслідків російсько-української війни. На тепер проблема незбалансованості утворює зворотній ефект спіральної динаміки Грейвза, спричиняючи деструкції соціально-економічного та духовно-культурного співрозвитку сільських і міських територій, нарощенню кількості сільської периферії на, якій згортаються бізнес-проекти та, яку залишає населення.

Формування щільної кореляції між сільською, просторовою та будівельною економіками в процесі повоєнного відновлення дозволить:

по-перше, «зшити» цілепокладання у функціонуванні сільських й міських територій, забезпечивши перетікання місцевої доданої вартості, утвореної суб'єктами сільської і будівельної економік між містом та селом;

по-друге, сформувати архітип просторової економіки на засадах єдності цілей сільської та будівельної економік, утворивши економічний компенсатор обмеженості повоєнного відновлення деокупованих периферійних сільських територій;

по-третє, знизити глибину диспропорцій у фінансовій спроможності та потенціалу залучення фінансових ресурсів, в тому числі від проєктів міжнародної технічної допомоги та/або бюджетних грантів суб'єктами сільської та будівельної економіки в сільських й міських агломераціях.

Список використаних джерел

1. Петруха Н. М., Петруха С. В. Державне регулювання інтегрованих корпоративних об'єднань в умовах структурно-інституціональної та функціональної трансформації сільської економіки: проблеми методології, теорії, соціально-економічної та секторальної політики : монографія. Київ : ВД «Професіонал», 2020. 496 с.

2. План для Ukraine Facility на 2024–2027.
URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf>
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року» від 03 березня 2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>
4. Petrukha N. M., Petrukha S. V., Hudenko V. O., Hudenko O. D. The Policy of Heroes – A New Philosophy of Veteran Business. *Бізнес Інформ*. 2024. № 1. С. 392–404. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-1-392-404>

Сливка Тетяна,
канд. екон. наук, науковий співробітник,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ «ЕФЕКТУ КОЛІЇ» У ФОРМУВАННІ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Ключові слова: галузева структура економіки, економічний розвиток, концепція колії розвитку, структурні зміни.

Tetiana Slyvka,
PhD, Researcher,
Institute for Economy and Forecasting
of the National Academy of Sciences of Ukraine

ECONOMIC CONTENT OF THE "PATH DEPENDENCE" EFFECT IN THE FORMATION OF THE INDUSTRY STRUCTURE OF UKRAINE'S ECONOMY

Keywords: sectoral structure of the economy, economic development, path dependence concept, sectoral changes.

Важливим завданням сучасного й повоєнного розвитку економіки України є її інтеграція у світовий економічний простір та зміцнення конкурентних позицій на світових ринках, що є неможливим без істотних якісних змін галузевої структури економіки.

Економіка України впродовж тривалого історичного періоду розвивалась в особливих умовах, що в подальшому визначило її місце у сучасних міжнародних економічних відносинах. Згідно теорії «колії розвитку» (*path dependence*) Д. Норта [2], у разі обрання неефективних інститутів, країна потрапляє до колії, що зумовлює її відставання від держав із більш досконалішими інститутами. Причому, інститути, як і стандарти визначають вибір траєкторії, а культура формує сталість цієї колії.

Вітчизняне господарство впродовж ХХ ст. формувалось в межах планової економіки та не мало можливості бути повністю залученим до світової економічної інтеграції на конкурентних засадах. Наслідком такого відокремленого розвитку стали відсутність досвіду ведення повноцінної зовнішньоекономічної діяльності на ринкових засадах та низька конкурентоспроможність вітчизняної продукції.

Траєкторія структурних перетворень українського господарства в різних часових проміжках демонструє перманентне переважання випуску продукції сировинного характеру та неглибокої технологічної обробки. Така структура виробництва була закладена ще в часи промислового перевороту за умов відсутності української державності та залишалась переважно незмінною впродовж ХХ ст., незважаючи на проведену індустріалізацію та економічні

реформи [1, с. 92-93]. Українські землі у складі народногосподарського комплексу СРСР були одним з найважливіших районів паливно-енергетичної, металургійної та машинобудівної промисловості, а також хімії, харчової промисловості й великого механізованого сільськогосподарського виробництва.

Формування галузевої структури економіки України за часів СРСР було обумовлене зокрема зовнішньоекономічними зв'язками, що розбудовувалися з врахуванням інтересів центрального керівництва. Зовнішньоекономічна політика СРСР надавала перевагу торгівлі з країнами РЕВ, в той час як товарообіг з капіталістичними країнами зменшувався [3, с. 266]. Це негативно впливало на зацікавленість виробників у підвищенні конкурентоспроможності експортної продукції та обумовило в подальшому складнощі зовнішньоекономічної діяльності підприємств, оскільки вони не мали досвіду ведення експортно-імпортних операцій, пошуку партнерів, заключення угод тощо. Така безальтернативність шляхів розвитку господарства України стала передумовою низького рівня конкурентоспроможності вітчизняних товарів у майбутньому.

У роки енергетичної кризи (1970–1980-ті рр.) відбулося викривлення структури економіки України з орієнтацією на енерго- і фондоемні галузі важкої промисловості у бік прискореного розвитку видобування енергетичних ресурсів. Водночас посилювалась невідповідність структурних змін в економіці УРСР тенденціям розвитку провідних держав світу з орієнтацією на впровадження досягнень НТП в паливно-енергетичній галузі та розвиток альтернативних відновлювальних джерел енергії. Радянська політика експорту енергоносіїв та індустріальна науково-технічна парадигма розвитку енергетики стали ключовим чинником, що визначав структуру економіки та структуру зовнішньої торгівлі [4, с. 319]. Таким чином, ще у 1970-х роках було закладено траєкторію формування залежності економіки України, насамперед, від зовнішніх джерел енергетичних ресурсів, світових цін на сировину та високотехнологічного імпорту. Сформована галузева структура економіки була закріплена «культурною інерцією», зокрема культурою споживання за умов дешевої сировини та енергетичних ресурсів (зокрема і насамперед, – енергетичних).

Утім, попри переважно аграрно-сировинну спеціалізацію українського господарства, з підприємств УРСР до інших радянських республік та за кордон активно вивозили металургійне, енергетичне та гірничошахтне обладнання, турбіни, електродвигуни, станки, дизелі, трактори, екскаватори, автобуси, сільськогосподарські машини, літаки та авіаційне обладнання, телевізори, радіоприймачі, вироби оптичної та приладобудівної промисловості, медичне обладнання та фармацевтичні препарати тощо. Таким чином, поряд із імпортом машин та обладнання із Заходу, відбувався експорт продукції машинобудування українських підприємств на Схід – до середньоазійських республік СРСР, Монголії, Кореї, В'єтнаму, Індії, Іраку, Ірану, Сирії, Афганістану, Пакистану та ін. Окрім того, українські машинобудівні підприємства забезпечували близько 20% всіх загальносоюзних поставок комплектного устаткування до європейських соціалістичних країн.

Таким чином, Україна в ланцюгах поставок займала проміжне положення між Заходом і Сходом та слугувала своєрідною механічною майстернею для країн і регіонів, менш технологічно розвинених.

Після розпаду народногосподарського комплексу СРСР та розриву коопераційних зв'язків з колишніми внутрішньодержавними партнерами з'явилась необхідність пошуку шляхів взаємодії зі світовим ринком. В результаті українські підприємства не змогли зберегти налагоджені торговельно-економічні зв'язки та були здебільшого витіснені з ринку ТНК та експортерами з найбільш розвинених держав.

Однак, Україна тривалий час ще зберігала потенціал у таких високотехнологічних галузях як авіаційне і ракетно-космічне машинобудування, ВПК, транспортне машинобудування, сільськогосподарське машинобудування, верстатобудування тощо. Однак потенційні можливості розвитку цих виробництв із урахуванням НТП та нової кон'юнктури ринку були здебільшого втрачені за одночасної аграризації економіки, починаючи з 1990-х років, що призвело до структурного спрощення від виробництва машин до виробництва продовольства. Водночас повномасштабне вторгнення держави-агресора на територію України у 2022 році ще більше актуалізувало необхідність розвитку саме ВПК з використанням новітніх технологій.

Результатом структурного спрощення економіки стала відсутність потужних національних корпорацій, здатних сформувати ланцюги створення вартості на інноваційній основі та вибудувати навколо себе мережу виробничих зв'язків шляхом залучення дрібного і середнього бізнесу. Найбільшими корпораціями у вітчизняній економіці є переважно сировинні підприємства, насамперед нафтогазової, металургійної, хімічної галузей, а також підприємства АПК [5, с. 197-198]. Саме вони залучені до міжнародних ланцюгів постачання сировини та товарів низької технологічної обробки.

Таким чином, сучасна галузева структура економіки України обумовлена історично закладеною траєкторією розвитку у межах планово-централізованої економіки та формування екстенсивного типу економічного зростання і посилення диспропорційності. Неможливість залучення до світової економічної інтеграції на конкурентних засадах, індустріальна науково-технічна парадигма розвитку енергетики та продовження руху за тією ж траєкторією в часи незалежності сформували залежність від зовнішніх джерел енергетичних ресурсів, світових цін на сировину та високотехнологічного імпорту.

Список використаних джерел

1. Гордіца К.А., Сливка Т.О. Структурні перетворення в Україні в контексті розвитку міжнародних економічних відносин: історичний вимір. Економіка України. 2020. № 2 (699). С. 80-96. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.02.080>
2. Норт Д. Інститути, інституціональна зміна та функціонування економіки. Київ: Основи, 2000. 198 с.
3. Сливка Т.О. Вплив науково-технічної революції на зовнішньоекономічні зв'язки та міжнародну економічну інтеграцію у другій половині ХХ

ст. Історія народного господарства та економічної думки України. 2019. № 52. С. 255-275.

4. Сливка, Т.О. Світова енергетична криза та структурні зрушення господарства України (1960–80-і роки). Історія народного господарства та економічної думки України. 2020. № 53. С. 305-323. <https://doi.org/10.15407/ingedu2020.53.305>

5. Slyvka, T., Nebrat, V., & Bodnarchuk, T. (2023). The role of joint stock companies in the structural change of Ukraine's economy. *Ekonomia I Prawo. Economics and Law*, 22(1), 191–205. <https://doi.org/10.12775/EiP.2023.011>

Томчук-Пономаренко Наталія,
канд. екон. наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: національна безпека, державна політика, кібербезпека, загрози, воєнний стан, добробут, територіальна цілісність, суверенітет.

Nataliia Tomchuk-Ponomarenko,
PhD, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

THEORETICAL AND PRACTICAL PRINCIPLES OF THE FORMATION AND IMPLEMENTATION OF STATE POLICY UNDER THE CONDITIONS OF THE MARTIAL STATE

Keywords: national security, state policy, cyber security, threats, martial law, welfare, territorial integrity, sovereignty.

Державна політика є відображенням стратегічного курсу держави у певній сфері суспільних відносин, а у сфері національної безпеки України в умовах воєнного стану є пріоритетною. В Україні на нормативному рівні закріплено вихідні ідеї, які мають відображати зміст державної політики в сфері національної безпеки, а саме: забезпечення права особи на життя і гідність, конституційно закріплені права і свободи; забезпечення захисту демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку населення України; забезпечення основ існування держави – конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища.

Формальним відображенням державної політики в сфері національної безпеки є:

Стратегія національної безпеки України (включає актуальні загрози національній безпеці України та відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів України та є основою для планування і реалізації державної політики у сфері національної безпеки);

Стратегія воєнної безпеки України (включає систему поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, принципи і шляхи запобігання їх виникненню, підготовку держави до можливого воєнного конфлікту, а також на застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів);

Стратегія кібербезпеки України (включає загрози кібербезпеці України, пріоритети та напрями забезпечення кібербезпеки України з метою створення умов для безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства і держави);

Стратегічний оборонний бюлетень України (визначає основні напрями реалізації воєнної політики України, стратегічні цілі розвитку та очікувані результати їх досягнення з урахуванням актуальних воєнно-політичних загроз і викликів);

Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України (визначає напрями державної політики щодо гарантування захищеності життєво важливих для держави, суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, цілі та очікувані результати їх досягнення з урахуванням актуальних загроз);

Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України (визначає пріоритетні напрями державної військово-промислової політики, цілі реформи оборонно-промислового комплексу та очікувані результати їх досягнення з урахуванням актуальних воєнно-політичних загроз і викликів).

Серед вказаних програмних документів, чільне місце належить саме Стратегії національної безпеки. Крім того, окремі її постулати сприйнято державою-агресором в якості підстави для військової ескалації. Це стосується інтеграції України до європейського політичного, економічного, безпекового, правового простору, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. Незважаючи на те, що державна політика в сфері національної безпеки має довгострокове призначення, її окремі складові можуть змінюватися в залежності від фактичних загроз, які можуть видозмінюватись у нові форми.

Специфіка сучасної політики в сфері національної безпеки полягає у тому, що в Україні діє Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни». Вона включає такі пріоритетні напрями: відновлення миру, територіальної цілісності та державного суверенітету на тимчасово окупованих територіях у Донецькій і Луганській областях України на основі міжнародного права; здійснення міжнародно-правових, політико-дипломатичних, безпекових, гуманітарних та економічних заходів, спрямованих на припинення росією незаконної окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополь; продовження реалізації заходів з оборони та стримування, активного використання переговорних форматів та консолідації міжнародного тиску на росію як гарантії недопущення ескалації конфлікту з боку росії, зменшення напруги та припинення росією збройної агресії; використання всіх наявних механізмів ООН, Ради Європи, ОБСЄ, інших міжнародних організацій для консолідації міжнародної підтримки України у протидії російській агресії, відновленні територіальної цілісності та державного суверенітету України; розвиток відносин зі Сполученими Штатами Америки, Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії, Канадою, Федеративною Республікою Німеччина, Французькою Республікою, сусідніми та іншими державами, а також із міжнародними організаціями для забезпечення міжнародної безпеки та протидії спільним викликам і загрозам, мінімізації їх

впливу на Україну; розвиток особливого партнерства з Організацією Північноатлантичного договору з метою набуття повноправного членства України в НАТО тощо.

Натомість, Стратегію забезпечення державної безпеки спрямовано на окреслення вибору заходів забезпечення національної безпеки, а саме: формування й упровадження проактивного підходу на основі управління ризиками; розмежування повноважень та завдань між суб'єктами сектору безпеки й оборони, удосконалення взаємодії, у тому числі інформаційного обміну та координації дій між ними, а також з іншими державними органами; удосконалення національного законодавства у сфері забезпечення державної безпеки та гармонізація із законодавством Європейського Союзу і документами НАТО; розвиток державно-приватного партнерства з урахуванням пріоритетності інтересів держави в системі забезпечення державної безпеки; удосконалення підходів до забезпечення безпеки державної таємниці та службової інформації з урахуванням стандартів безпеки НАТО та ЄС; приєднання до міжнародних програм співробітництва, урахування міжнародного досвіду щодо функціонування системи державного управління, упровадження нових гнучких підходів до забезпечення державної безпеки стосовно охорони інформації з обмеженим доступом тощо.

Таким чином, питання державної політики в сфері національної безпеки перебувають на етапі апробації. Якість реалізації та забезпечення задекларованих ідей національної безпеки матиме відображення на всіх сферах суспільних відносин. Станом на теперішній час первинно вагомим є не формування, а реалізація політики в сфері національної безпеки.

Шараг Олена,
канд. екон. наук, доцент,
Одеський національний економічний університет

МОДЕЛЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ВІЙНИ ТА МОЖЛИВІ ВІДПОВІДІ

Ключові слова: сировина економіка, аграрний сектор, економічний розвиток, промислова політика, сталий розвиток, розвиток ВПК.

Sharag Olena,
PhD in Economics, Associate Professor,
Odesa National University of Economics

ECONOMIC DEVELOPMENT MODEL OF UKRAINE: CHALLENGES OF WAR AND POSSIBLE RESPONSES

Keywords: raw materials economy, agricultural sector, economic development, industrial policy, sustainable development, development of military industry.

Упродовж останніх років українська економіка переживає нелегкі часи. Це не могло не позначитися на моделі економічного розвитку, яка поступово змінювалася. Нажаль ці зміни виявилися в посиленні процесів деіндустріалізації та зростанні аграризації виробництва та експорту (зокрема за рахунок сировини і продукції з низькою доданою вартістю), втраті технологічного і інноваційного потенціалу. Сировина спеціалізація призводить до зростання економічної нерівності, проблем з платіжним балансом країни та залежність від зовнішніх запозиченнях, а також закріплює олігархічну соціальну структуру, яка орієнтована на отриманні ренти.

У 2022 році понад третина національного ВВП – 35,5% формується за рахунок експорту. З року в рік формування та розвиток експортного потенціалу є негативним та взаємозалежним. Це зумовлено багатьма причинами, серед яких: зменшення частки високотехнологічної продукції у структурі товарного експорту та поглиблення сировинної орієнтації останнього; висока енерго- і ресурсоемність внутрішнього виробництва та його залежність від високотехнологічного імпорту; витіснення вітчизняних товаровиробників з традиційних сегментів ринку внаслідок втрати ними конкурентних переваг; незначна ймовірність зайняти нові ринкові сегменти з продукцією низькотехнологічних сегментів промисловості; залежність від циклічних коливань і зовнішніх чинників, що мають не лише економічне, але й геополітичне походження [1, с. 26].

Статистичні дані показують, що структуру вітчизняного експорту у 2022 році склали: зернові культури – 20,6%, жири та олії – 13,5%, чорні метали – 10,3%, руди, шлак і зола – 7% [2]. Все зазначене – це товари сировинного походження. Звісно, що така структура експорту не дозволяє досягнути високих

темпів економічного зростання і розвитку та зумовлює економічну відсталість. Економіка застрягла в пасці сировинного прокляття і нема жодних передумов її зміни.

У сільському господарстві працює закон спадної віддачі. Він означає, що у будь-якій діяльності є межі зростання і будь-які вкладення понад ці межі призводять до того, що вони дають все менше віддачі. Можна купити більше комбайнів, більше добрив, але у будь-якої зернової культури є межі врожайності. Звичайно, що потенціал зростання існує. Однак всього лише в 2 рази. Це і буде верхньою межею. В свою чергу межа врожайності є межею експорту. Якщо наразі Україна експортує агропродукції на 20 млрд. дол., то навіть збільшивши врожайність удвічі, а отже і експорт, то це буде лише 40 млрд. дол. (для порівняння: експорт Польщі більше 323 млрд. дол., Словаччини – 100 млрд. дол.).

Оскільки країна спеціалізується лише на сировині, то всі промислові товари потрібно імпортувати. Враховуючи, що вартість промислових товарів вища за вартість сировини, то, таким чином, країна завжди буде страждати від торгового дефіциту. Нестача іноземної валюти призведе до необхідності покриття цього дефіциту боргами. А ці борги, у свою чергу створюватимуть постійні економічні труднощі для країни.

Сировина економіка не спроможна відповісти на ті завдання, які стоять зараз перед українським суспільством.

Досить популярною наразі стала тема переходу України на рейки так званої «військової економіки».

Концепція розвитку України «зерно та мізки», яка була вперше презентована на форумі в Давосі до повномасштабної війни, не передбачала розвиток промисловості як такої. Зараз ця ситуація не змінилася, тому що досі не прийнято промислову політику, яка б визначила основні вектори розвитку промисловості, зокрема галузей ВПК. Звіти ЮНКТАД ООН свідчать про те, що більше ніж 100 країни світу, які формують майже 90% глобального ВВП, таку політику мають. Концентрується вона або на вертикальному розширенні (нарощування індустріальних «м'язів»), або на горизонтальному розвитку (підвищення продуктивності праці та мінімізація відставання від провідних країн світу), або на адаптаційних складових (адаптація економіки до шостого технологічного укладу).

Саме за допомогою промислової політики можливо змінити галузеву структуру з метою стимулювання економічного зростання, заснованого на зростанні продуктивності праці. Сама промислова політика стає способом державного регулювання прогресивних структурних змін у сфері виробництва, які б забезпечували вихід на траєкторію сталого економічного зростання. [3, с. 5].

Серед вчених і управлінців немає єдиної думки з приводу існування самої промислової політики в Україні. Негативне ставлення багатьох економістів і державних управлінців до активної промислової політики можна пояснити тим, що вони розуміють її як набір традиційних інструментів з підтримки окремих галузей (як правило, відсталих) шляхом бюджетного субсидування і надання різних пільг. Саме такий зміст промислової політики мав місце у минулому

української національної економіки і в радянський період, і в роки незалежності [3, с. 10].

Ядро економіки – промисловість. Ядро промисловості – машинобудування. Зовнішній контур промислового ядра – переробка/обробка. Саме ця структура формує контур розвитку ВПК. А також наука і професійна технічна освіта.

Вказана архітектоніка дає зрозуміти, що будь-яке стимулювання ВПК «з кінця» тобто з кінцевої частини технологічного ланцюга нічого не дасть. У найкращому разі в країні буде ВПК на імпортних комплектуючих. На яке весь час будуть тиснути ланцюжки поставок імпортних комплектуючих.

Деякі економісти пропонують такий алгоритм: професійна технічна освіта → створення центрів трансферту інновацій у промисловому кластері (від науки та інноваторів у виробництво) → розвиток переробних та обробних галузей → розвиток машинобудування. Результат – створене конкурентоспроможне ВПК [4].

Зазначимо, що успішний розвиток ВПК зараз не є тотожним запровадженню так званої «військової економіки» як базової моделі економічного розвитку. Формат «військової економіки» та її впровадження у теперішній час в умовах інформаційного суспільства споживання вже не можливо та не доцільно. Цьому є пояснення. Воно полягає у системній зміні секторальної будови економіки під час другої світової війни. тоді був індустріальний уклад, і, 80 % ВВП створювалось у первинному і вторинному секторах економіки (приблизно порівно 40/40).

Тому формат «військової економіки» полягав лише у перезавантаженні промисловості з цивільних рейок на військові та у перемиканні приватного попиту на державне замовлення.

В Україні 60% ВВП – це сектор послуг, який формує найбільшу зайнятість населення та обсяг податків у бюджет. Перевести його у формат військової економіки – це завідомо програти. Тому заклики до переходу на «військову економіку» це все від незнання сучасних економічних процесів [4].

Сама модель секторіального поділу була розроблена А. Фішером, К. Кларком та Ж. Фурастьє у 1935-1949 рр.

Отже, у конкретно-історичних умовах Україні потрібно пристосувати економіку до специфіки військового стану. Перш за все, акумулювати доходи від сировинного сектору та сектору послуг на потреби технічної освіти, науки, інновацій і стимулів розвитку проривних галузей промисловості, зокрема ВПК. необхідні також галузі подвійного призначення: комплектуючі, переробка сировини, обробні галузі, машинобудування. Для цього потрібні державні інвестиції за рахунок цивільних доходів та приватні інвестиції під гарантії держави, тисячі висококваліфікованих технічних фахівців, зростання продуктивності праці, генерація винаходів тощо.

Список використаних джерел

1. Іщук С.О., Полякова Ю.В., Процевят О.С. Структура та динаміка українського товарного експорту: регіональний вимір. *Регіональна економіка*. 2021. №1(99). С. 20-28. URL : <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-1-3>

2. Сайт державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Зверяков М.І. Промислова політика і механізм її реалізації. *Економіка України*. 2016. № 6. С. 3-18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2016_6_2
4. Куц О. Економіка війни: чому ми досі не на «воєнних рейках» і як на них стати. URL: https://gazeta.ua/articles/poglyad/_ekonomika-vijni-chomu-mi-dosi-ne-na-voeyennih-rejkah-i-yak-na-nih-stati/1170624

Шегинський Ігор,
канд. екон. наук, доцент
Львівський національний університет
імені Івана Франка

РОЛЬ ОСВІТИ ТА НАУКИ У РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ІЗРАЇЛЮ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Ключові слова: освіта, наука, економічне зростання, сталий розвиток, інновації, технічний прогрес.

Ihor Shehynskyy,
PhD, Associate Professor,
Ivan Franko National University of Lviv

THE ROLE OF EDUCATION AND SCIENCE IN THE DEVELOPMENT OF THE ISRAELI ECONOMY: LESSONS FOR UKRAINE

Keywords: education, science, economic growth, sustainable development, innovation, technological progress.

У публікації акцентуємо увагу на важливості якісної вищої освіти та наукових досліджень для економічного успіху кожної національної економіки на прикладі Ізраїлю. Розглядаємо ключові аспекти, такі як роль інновацій та технологічного прогресу, взаємодія з приватним сектором, підготовка фахівців у стратегічних галузях економіки та міжнародна співпраця. Освіта та наука є потужною силою, що визначає темпи економічного розвитку Ізраїлю, і цей досвід може бути корисним для України. Загалом, наголошуємо на важливості освіти та науки як двигунів економічного зростання. У сучасному світі, коли економічні виклики стають щораз складнішими, адекватне розуміння ролі освіти та науки у розвитку економіки є критично важливим. Ізраїль, який приділяє особливу увагу вищій освіті та науковим дослідженням, є прикладом країни, де ці сфери не лише підтримують економічний розвиток, а й формують та зміцнюють його структуру.

У цьому контексті варто розглянути окремі аспекти впливу освіти та науки на економічний розвиток Ізраїлю. Насамперед, варто звернути увагу на те, що ізраїльські урядовці вважають якісну вищу освіту фундаментом розвитку та важливою складовою економічного успіху. В ізраїльських університетах формується кадровий потенціал, який відповідає вимогам сучасного ринку праці. Спеціалізовані освітні програми з макроекономіки, мікроекономіки та міжнародної економіки готують студентів до викликів економічного середовища. Статистичні дані підтверджують розуміння громадянами Ізраїлю цієї тези адже за останні роки кількість студентів в ізраїльських університетах зросла на 15%. [1]

По-друге, є чітке розуміння великого позитивного впливу інновацій та технологічного прогресу. Ізраїль став справжнім економічним лідером завдяки активному використанню наукових досліджень для розвитку інновацій. Інститути та лабораторії, пов'язані з університетами, створюють умови для народження та розвитку технологічних стартапів. Заохочуючи технологічний трансфер, ізраїльтяни активно впроваджують новаторські рішення в практику, що підтримує стале економічне зростання. Ізраїль витрачає більше 4% ВВП на дослідження та розвиток, що робить його однією з найбільш інвестиційно активних країн у цьому напрямку [2].

По-третє, держава активно сприяє взаємодії з приватним сектором економіки. Співпраця університетів та приватного сектору визначає ефективність використання наукових розробок на практиці. Ізраїльські університети активно розвивають програми технологічного трансферу, сприяючи перенесенню інновацій у сферу бізнесу. Ця взаємодія створює умови для створення високотехнологічних продуктів та розвитку нових галузей економіки. Станом на сьогодні понад 60% інновацій, що виникають в університетських лабораторіях, успішно комерціалізуються та впроваджуються в промислове виробництво [3].

По-четверте, є розуміння того, що вища освіта є надзвичайно важливою для ефективного розвитку стратегічних галузей економіки країни. Система вищої освіти в Ізраїлі акцентує увагу на актуальних потребах критично важливих для економіки галузей. Підготовка фахівців у сфері біотехнологій, інформаційних технологій та інших стратегічних секторах економіки забезпечують необхідний приплив висококваліфікованих кадрів, які стають двигуном економічного зростання національної економіки Ізраїлю. За останні п'ять років вищі навчальні заклади Ізраїлю подвоїли кількість випускників у галузях біотехнологій та інформаційних технологій [4].

По-п'яте, Ізраїль розуміє, що ситуацію в освіті та науці потрібно аналізувати у міжнародному вимірі. Міжнародна співпраця розширює можливості для обміну знаннями та технологічними інноваціями. Кооперування з провідними світовими університетами зміцнюють позиції ізраїльської науки та відкривають нові горизонти для подальшого її розвитку. Понад 30% наукових досліджень в Ізраїлі передбачають участь міжнародних дослідницьких колективів, що забезпечує глобальний вимір наукової роботи [5].

Висновок, який можна зробити з дослідження ізраїльського досвіду розвитку освіти та науки є однозначним: освіта та наука є керованою силою, що визначає темпи економічного розвитку Ізраїлю. Сучасний конкурентний світ вимагає залучення у виробничі процеси високоосвічених фахівців. Університети та інші наукові інституції мають відповідати цим вимогам та стати ключовими рушіями сталого економічного зростання національних економік.

Список використаних джерел

1. Ізраїльський Центр Статистики. URL: <http://www.cbs.gov.il>.
2. Організація економічного співробітництва та розвитку. URL: <http://www.oecd.org>.

3. Агентство інновацій Ізраїлю. URL: <http://www.matimop.org.il>.
4. Міністерство освіти Ізраїлю. URL: <https://www.education.gov.il>.
5. Національний інститут високих технологій Ізраїлю. URL: <https://www.ihst.org.il>.

Куліш Вікторія,
доктор філософії, асистент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДЕІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА РЕІНДУСТРІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Ключові слова: деіндустріалізація, позитивна та негативна деіндустріалізація, зріла та передчасна деіндустріалізація, реіндустріалізація, національна економіка.

Viktoriia Kulish,
PhD in Economics, Assistant Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

DEINDUSTRIALIZATION AS A PRECONDITION FOR REINDUSTRIAL TRANSFORMATIONS

Keywords: deindustrialization, positive and negative deindustrialization, mature and premature deindustrialization, reindustrialization, national economy.

Реіндустріалізація – складне соціально-економічне явище, яке стосується як стихійних економічних процесів, так і загального економічного розвитку. Для повного розуміння явища реіндустріалізації слід не тільки аналізувати концепції індустріалізації, але і визначити зміст та причини деіндустріалізації, що формує основи для появи концепції реіндустріалізації.

Країни, що на сьогодні вважаються розвиненими, за період свого розвитку проходили процеси «структурних перетворень»: спочатку період індустріалізації, під час якого відбулося зміщення центру економічного тяжіння від сільського господарства до виробництва, потім період деіндустріалізації, що характеризується переорієнтацією на сферу послуг.

В сучасній науковій літературі виокремлюють зрілу та передчасну деіндустріалізації (рис. 1). Основою розмежування цих двох типів деіндустріалізації є те, що незважаючи на загальні закономірні процеси, однакові структурні переформатування в межах окремих національних економік можуть відбуватися в різні етапи та на різних рівнях їхнього соціально-економічного розвитку. Для більшості країн з перехідною і низько розвиненою економікою характерною є передчасна деіндустріалізація. Тобто дані країни продемонстрували значно швидшу переорієнтацію на сферу послуг відносно етапів змін, характерних розвинутим країнам в момент перебування на аналогічному соціально-економічному рівні розвитку країни за ВВП.

Розуміння причин зрілості чи передчасності деіндустріалізаційних процесів визначає їхній позитивний та/або негативний характер.

Р. Роуторн та Дж. Веллс в своїй праці «Деіндустріалізація та зовнішня торгівля» (1987 рік) [1] виділяли позитивну і негативну деіндустріалізацію. В

умовах позитивної деіндустріалізації рівень безробіття не зростає, оскільки робоча сила, яка перерозподіляється з виробничого сектору, поглинається сферою послуг, яка створює нові робочі місця.

ДЕІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ

Зріла деіндустріалізація

Характерна для **розвинутих країн**, яким властиво:

- високий технологічний рівень розвитку виробництва;
- високі доходи на душу населення;
- високий рівень продуктивності праці.

Причини та ознаки: під впливом науково-технічного прогресу, виробництво в країні переміщується до високотехнологічного сектору економіки. Це прискорює розвиток наукомістких, а також логістичних послуг, що впливає на зростання інноваційності та продуктивності виробництва, на підвищення ефективності управління ланцюгами постачань продукції на ринки.

Передчасна деіндустріалізація

Характерна для **країн з перехідною економікою та низьким рівнем розвитком**, яким властиво:

- низькотехнологічне виробництво; відстале
- низькимий рівень доходів населення;
- низькимий рівень продуктивності праці.

Причини та ознаки: макроекономічна політика (як жорстка, так і занадто ліберальна), проникнення дешевої імпортової продукції переробної промисловості, внутрішні фактори та ін., стали основою того, що виробнича сфера заміщується сферою послуг, не пов'язаних з підвищенням рівня ефективності виробництва.

Основна спільна кількісна ознака: зменшення частки промисловості та відповідне збільшення частки сфери послуг у ВВП та в структурі зайнятості

Рис. 1. Характеристики зрілої та передчасної деіндустріалізації

Джерело: розроблено автором на основі [2, с. 49; 3; 4, с. 31-33]

В умовах негативної деіндустріалізації праця не поглинається сферою послуг і рівень безробіття в країні зростає. Також автори зауважують, що можливий і третій варіант, коли структура чистого експорту в економіці зміщується з виробничого сектору і, таким чином, робоча сила і ресурси також зміщуються. Так само розрізняє позитивну та негативну деіндустріалізацію А. Алдерсон в своїй праці «Деіндустріалізація» (2006 рік). [5] (рис. 2).

С. Дасгупта та А. Сінгх (1940-2015) довели в спільній праці «Виробництво, послуги та передчасна деіндустріалізація в країнах, що розвиваються» (2006 рік) [3], що як позитивна, як і негативна деіндустріалізації можуть відбутися передчасно. Даний стан в цілому характеризується позитивними показниками в економіці, а до вирішальних секторів крім виробничого відносяться і інші сектори, зокрема науковмісні послуги. Для деіндустріалізаційних процесів, які стали глобальними наприкінці ХХ ст., характерним було перенесення виробництв до країни з дешевшими людськими, енергетичними та природними ресурсами, зокрема до Китаю, Мексики та Бразилії, що робило виробництво більш ефективним. Завдяки такому перенесенню та міжнародному поділу праці, розвинені країни почали розвивати нематеріальну діяльність, в країнах зросла роль теоретичного знання та інтелектуального розвитку. Підвищення рівня життя населення та лідерство

країн в галузі виробництва високотехнологічної продукції та послуг, дозволяли прихильникам постіндустріальної теорії розвитку суспільства стверджувати, що відносна деіндустріалізація економіки є правильним закономірним кроком для розвинутих країн.

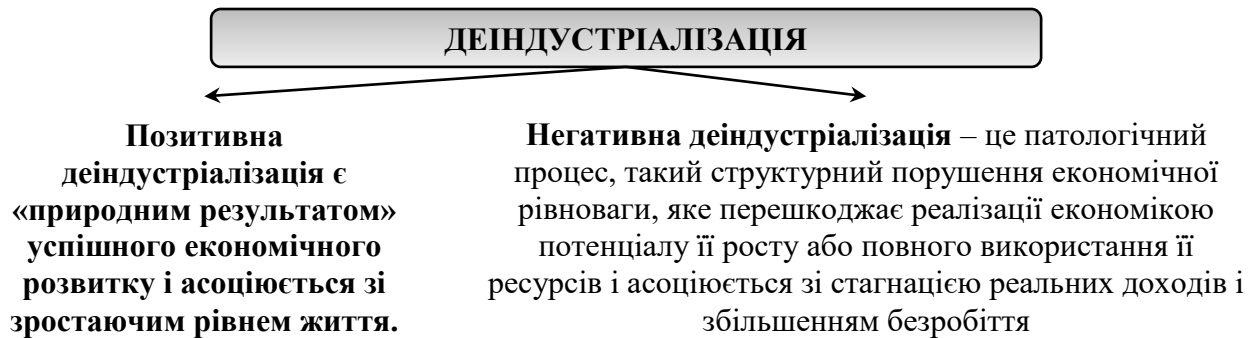

Рис. 2. Позитивна та негативна деіндустріалізації

Джерело: розроблено автором на основі [5, с. 137]

Однак, рівень виробничого потенціалу в цих країнах поступово починає знижуватись, адже виробничі потужності не використовуються на необхідному рівні. Країни починають зіштовхуватися з проблемою підвищення рівня безробіття, оскільки перенесення виробництв до інших країн забрало значну частину робочих місць. З початку XXI ст. вартість робочої сили в Китаї почала стрімко зростати, що зробило виробництво менш прибутковим. Кризові явища останніх десятиліть, зростання вартості ресурсів, трансформація світового інституційного середовища та зміни на ринку праці зумовили необхідність зміни моделі загальноекономічного розвитку провідних країн світу. За сьогоднішніх умов, більшість країн бере курс на реіндустріалізацію, інноваційну модернізацію своїх економік, що є необхідною основою підвищення конкурентоспроможності економіки. Концепція реіндустріалізації за своїм змістом спрямована на відновлення промислового потенціалу економіки країни, орієнтацію на високотехнологічні та середньо-високотехнологічні галузі промисловості та респоринг.

Отже, негативні наслідки деіндустріалізації спровокували пошук нових рішень для розвитку економіки та підвищення конкурентоспроможності. Відновлення і розвиток промислового сектора стало основним завданням. На сьогодні більшість країн світу орієнтується на реіндустріалізацію економіки та оновлення виробничих можливостей.

Список використаних джерел

1. Rowthorn R., Wells J. De-Industrialization and Foreign Trade. Cambridge: Cambridge university press, 1987.
2. Кіндзерський Ю. В. Деіндустріалізація та її детермінанти у світі та в Україні. *Економіка України*. 2017. № 11(672). С. 48–72.
3. Dasgupta S. & Singh A. Manufacturing, Services and Premature De-Industrialisation in Developing Countries: A Kaldorian Empirical Analysis. Centre for Business Research, Faculty of Economics, Cambridge: University of Cambridge. Working Paper No. 327, 2006., 29 p. URL: <https://www.cbr.cam.ac.uk/wp->

content/uploads/2020/08/wp327.pdf

4. Tregenna F. Deindustrialisation, structural change and sustainable economic growth. MERIT Working Papers 2015–032, United Nations University. Maastricht Economic and Social Research Institute on Innovation and Technology (MERIT). UNIDO: 2015, 64 p. URL: <https://cutt.ly/mY03TrK>

5. Alderson A.S. Deindustrialization. International Encyclopedia of Economic Sociology / eds. J. Beckert, M. Zafirovski. L. ; N. Y. : Routledge, 2006. P. 134–136.

Прозоров Юрій,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

ПЕРЕХІД БАНКІВ ДО ГІБРИДНОГО ПРОСТОРУ МЕТАВСЕСВІТУ: ВІД НОМО OECONOMICUS ДО НОМО SMARTPHONICUS

Ключові слова: метавсесвіт, банки, цифровізація, гомо економікус, гомо смартфонікус, віртуальна економіка, глобалізація, локалізація.

Yuriy Prozorov,
Institute for Economics and Forecasting
of the National Academy of Sciences of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0003-4749-432X>

TRANSITION OF BANKS TO THE HYBRID SPACE OF THE METAVERSE: FROM HOMO OECONOMICUS TO HOMO SMARTPHONICUS

Keywords: metaverse, banks, digitalization, homo oeconomicus, homo smartphonicus, virtual economy, globalization, localization.

Актуальність переходу соціо-економічних процесів у гібридний простір-час суттєво зросла в умовах подальшої віртуалізації економіки на шляху до економіки мета-всесвіту. Питання нових інститутів цифрової економіки досліджують А. Гриценко, А. Гулей, В. Корнєєв, Т. Кричевська, І. Лютий, В. Міщенко, О. Яременко та інші. Іноземні фахівці, які займаються вивченням структури інститутів мета-всесвіту – М. Ball, D. Gokalp Y. Durmaz, S. Elghany, P. Garety, B.D. Lawson, B. Rokers тощо. Метою поточного дослідження є виявлення ролі інституційного заміщення при частковій втраті суб'єктності homo oeconomicus в процесі переходу банківської системи та її клієнтів до гібридного реально-віртуального простору.

На думку акад. А.А. Гриценко, базовою для нашого часу є «суперечність між глобалізацією, яка розвивається за рахунок інформаційно-фінансових технологій, і локалізацією матеріальних і трудових ресурсів, не здатних переміщуватися в просторі зі швидкістю інформації та фінансових потоків»[1, с. 19]. Структура інститутів мета-всесвіту для вирішення цієї суперечності переходить від екстенсивного кількісного зростання відволікаючих технологій, переважно у сфері розваг та геймінгу до трансформації у якісно нові соціо-економічні виміри. При цьому відбувається революційна зміна самості багатосотлітнього базового суб'єкта та актора доцифрової економіки – гомо економікуса, його самовідчуження та перехід до наступних стадій пост-гуманізму.

Мета-всесвіт як нова економічна категорія має декілька різних взаємодоповнюючих дефініцій. Визнаний авторитет у цифровій галузі М. Бол, дає більш технологізоване визначення мета-всесвіту як «глибоко

масштабованої й інтегрованої мережі віртуальних 3D-світів, які рендеровані й синхронізовані в реальному часі, доступні в будь-який момент фактично необмеженій кількості користувачів і характеризуються індивідуальним відчуттям присутності, безперервність та персистентністю даних, як-от цифрова ідентичність, історія, права, об'єкти, комунікації *та платежі* [2, с. 104]. Лі та Квон вважають, що «метавсесвіт – це нова система економічної та соціальної фантастики, яка об'єднує різні онлайн- та офлайн-цифрові платформи» [3, с. 17].

Платформа принципово нового покоління мета-всесвіт виражає себе як "цифровий великий вибух" у кіберпросторі. Імерсивні проривні технології ще недостатньо інтегровані у просторі-часі, але вони є комплексно-взаємопов'язаними. Й. Дурмаз та Д. Гокалп підкреслюють, що метапростір містить у собі технологічну екосистему, що включає AR/VR/MR об'єкти (доповнена /віртуальна/змішана реальності) та голограми. За допомогою цих технологій передбачається, що «люди зможуть об'єднуватися у мета-всесвіті зі своїми аватарами у віртуальному всесвіті, щоб здійснювати багато видів діяльності, таких як можливість вести бізнес, робити покупки і відвідувати концерти разом» [4, с. 1].

Запровадження цифрової суверенної ідентичності на базі більш просунутих версій штучного інтелекту та блокчейн-сервісів надаватимуть можливість банкам унікальні кастомізовані миттєві фінпослуги клієнтам у гібридному просторі-часі. Дегуманізація фінансових послуг буде вибухово наростати на шляху банків та фінтехів до метавсесвіту, відходячи від орієнтації на раціональних моделей поведінки клієнтів як *homo oeconomicus* до нової стадії *homo smartphonicus*.

Визначення гомо смартфонікуса було вперше запропоновано нами у 2019 році [5, с. 2]. У 2021 році нами було уточнено, що на траєкторії інституційного переходу від *homo oeconomicus* (економічна людина) до *netman* (мережевої людини) людство перебуває на проміжній стадії *homo smartphonicus*. «Людина без смартфона з QR-кодами сьогодні де-факто вже не може правильно виконувати свої соціально-економічні функції, зокрема як клієнт банку. А це криє в собі великий ризик дегуманізації банківських систем і цифрової сегрегації суспільства загалом» [6, с. 3].

Висновки. Основою пенетрації банків до нових фінансових ринків у метавсесвіті будуть слугувати імерсивні технології. З метою надання фінансових послуг у віртуальній реальності, банки будуть залучати все більшу кількість клієнтів у штучне створене гібридне середовище. Банкам необхідно буде інвестувати досить великі кошти на імплементацію до своїх CRM-систем технологій розширеної реальності, які частково дозволять інтегрувати віртуальні банківські екосистеми в реальний світ.

Вважаємо, що мета-всесвіт можна визначити як віртуально-реальний гібридний простір-час, в якому перетворені відображення гомо смартфонікусів та віртуальні аватари, згенеровані ШІ взаємодіють між собою, застосовуючи електронно-біонічні АЦП/ЦАП перетворювачі, а саме: смартфонів 5G, окулярів доповненої та віртуальної реальностей, гаджетів та вмонтованих у людське тіло систем модулів розпізнавання та керування, мозкових імплантів та інших

дисруптивних технологій вводу-виводу інформації як базового економічного блага ери Четвертої промислової революції та торжества пост-гуманізму.

Список використаних джерел

1. Економічні суперечності глобалізації та локалізації в умовах гібридної війни та після-воєнної реконструкції: монографія / за ред. академіка Гриценка А. А. Київ: ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2022. С. 503–540.
2. Болл, Метью. Метавсесвіт. Як він змінить нашу реальність. Київ: Артбукс, 2023, 504 с.
3. Lee, J. Kwon, K. H. Novel Pathway Regarding Good Cosmetics Brands By Nft In The Metaverse World. July 27, 2022. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/jocd.15277>
4. Y.Durmaz, D.Gokalp. Introduction of Metaverse to Our Lives and Unlimited Services in the World of Metaverse. December, 2023. DOI:10.22158/ibes.v6n1p1.
5. Прозоров Ю.В. Дегуманізація надання фінансових послуг: homo oeconomicus vs homo smartphonicus/ Digital transformation, 2019, Київ. URL: https://digital-journey.banksinfo.kiev.ua/images/agenda_30_05_19_pdf.pdf
6. Перспективи посткоронавірусних економічних трансформацій для світу та України. 11.11.2021. URL: <https://svit.kpi.ua/2021/11/11/>

Кожушко Еліна,
аспірантка,
Інститут економіки промисловості
НАН України

КОНЦЕПЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІЛЬГОВОГО ОПОДАТКУВАННЯ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Ключові слова: концепція дослідження, пільгове оподаткування, оподаткування прибутку підприємств, цифровізація.

Elina Kozhushko,
PhD student,
Institute of Industrial Economics
of National Academy of Sciences of Ukraine

THE CONCEPT OF RESEARCH ON PREFERENTIAL TAXATION OF CORPORATE PROFITS IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

Keywords: research concept, preferential taxation, taxation of corporate profits, digitalization.

Дослідження проблем пільгового оподаткування прибутку підприємств в умовах цифровізації має важливе теоретичне та практичне значення. На сьогодні уряди країн світу витрачають значні ресурси на впровадження податкових пільг та преференцій для підприємств, які розробляють та впроваджують інноваційну техніку та технології.

Попри те, що наслідки впровадження податкових стимулів рідко можна гарантувати, вони можуть стати значним тягарем для податкових систем країн світу, особливо країн з економікою, що розвивається.

По-перше, пільгове оподаткування може призводити до необґрунтованих витрат доходів державного бюджету без суттєвих змін у бажаній поведінці платників податків.

По-друге, за своєю природою податкові пільги та преференції є вибірковими і часто можуть спричиняти додаткові економічні викривлення.

По-третє, впровадження в податкову систему податкових пільг та преференцій може стимулювати прояв шахрайських та корупційних схем.

По-четверте, хоча податкові стимули певною мірою можуть впливати на інвестиційні рішення підприємств, домінуючими в цьому процесі залишаються такі фактори, як інвестиційний клімат та ринкові можливості конкретної країни.

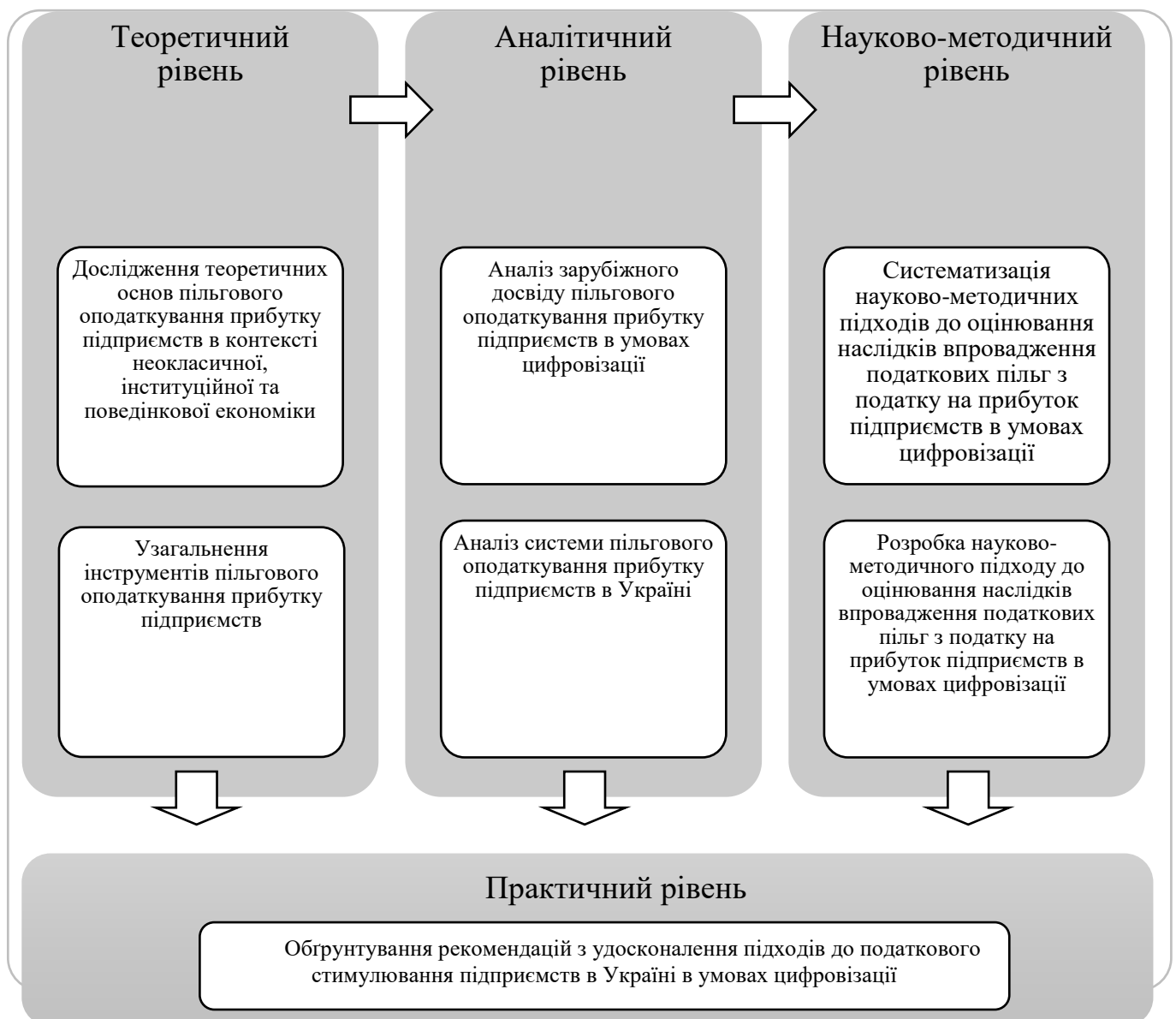
І нарешті, по-п'яте, цифровізація економіки та системи податкового адміністрування, зокрема, можуть суттєво вплинути на ефективність чинних податкових пільг, як в позитивному, так і негативному аспекті.

Як результат, актуальним напрямом дослідження є аналіз теоретичних та прикладних аспектів пільгового оподаткування прибутку підприємств, які

розробляють та впроваджують інноваційну техніку та технології, з урахуванням умов цифровізації економіки та податкового адміністрування, зокрема, а також пошук оптимального підходу до оцінювання наслідків впровадження пільг з податку на прибуток таких підприємств.

Метою даного дослідження є обґрунтування теоретичних положень, розробка науково-методичних підходів і практичних рекомендацій щодо стимулювання розвитку підприємств, які розробляють та впроваджують інноваційну техніку та технології, методами пільгового оподаткування прибутку в Україні.

Для досягнення поставленої мети буде вирішений комплекс задач на теоретичному, аналітичному, науково-методичному та практичному рівнях дослідження (Рис. 1).

Наукове значення такого дослідження полягатиме у подальшому розвитку науково-теоретичних положень, розробці та реалізації науково-методичних підходів і практичних рекомендацій щодо стимулювання розвитку вітчизняних підприємств, які розробляють та впроваджують інноваційну

техніку та технології, методами пільгового оподаткування прибутку підприємств з урахуванням особливостей економічного розвитку та інституційного середовища України, в тому числі умов цифровізації.

Практичне значення одержаних результатів полягатиме в тому, що використання розробленого науково-методичного підходу до оцінювання наслідків пільгового оподаткування прибутку підприємств та впровадження сформульованих за результатами дослідження рекомендацій сприятиме вирішенню актуальної задачі розвитку вітчизняних підприємств, які розробляють та впроваджують інноваційну техніку та технології, з урахуванням умов цифровізації економіки та системи податкового адміністрування, зокрема.

Олексієнко Дмитро,
аспірант економічного факультету,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ФОНДОВИЙ РИНОК В АКТИВІЗАЦІЇ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Ключові слова: фондовий ринок, повоєнна відбудова, інвестиції, відновлення економіки, державна політика

Dmytro Oleksiyenko,
PhD student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE STOCK MARKET IN THE ACTIVATION OF THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE

Keywords: stock market, post-war reconstruction, investments, economic recovery, state policy

Повномасштабне вторгнення рф в Україну, що розпочалася 24 лютого 2022 року, завдало значної шкоди економіці країни, зокрема її фінансово-інвестиційному сектору. За цих умов важливою складовою комплексу заходів повоєнної відбудови України має бути відновлення та розвиток фондового ринку, стабільне функціонування та розвиток якого може стати важливим фактором стимулювання інвестиційної активності та джерелом фінансування діяльності українських підприємств, сприяючи мобілізації інвестицій та активізації економічної активності. Саме тому, наукові дослідження в цій сфері та формування на їх основі ефективних науково-практичних рішень та рекомендацій є актуальними і необхідними як для практики, так і для теорії.

У сучасному науковому середовищі зростає інтерес до дослідження питань розвитку фондового ринку в умовах криз різного характеру та післякризового відновлення як серед зарубіжних, так і вітчизняних фахівців. У цьому контексті слід відзначити роботи Борисюк О. та ін. [1], Віблій П. [2], Гуппал М. [3], Людковської Ю., Абдуллаєвої А. [4] у яких представлено авторські узагальнення, систематизація певних ознак, що характеризують стан фондового ринку під час кризових періодів в економіці та суспільстві, зокрема – війн, та наведено обґрунтування доцільних напрямків та заходів реагування на ті чи інші кризові події, зокрема, з точки зору їх впливу на функціонування фінансового та фондового ринку під час та в процесі відновлення після впливу криз.

Слід відзначити, що, попри порушення актуальної проблематики, значну кількість існуючих наукових робіт характеризують недостатня предметна і методологічна визначеність, значна описовість, недостатнє урахування специфіки та потенціалу фондового ринку України, що має як специфічні

проблеми, так і історію становлення та розвитку в певних конкретних умовах (зокрема, в умовах вітчизняного бізнес-середовища, досить частих локальних та глобальних економічних криз); недостатня зорієнтованість на вирішення конкретних проблем. Саме тому *метою* даної доповіді є визначення ролі фондового ринку в активізації повоєнної відбудови України.

Фондовий ринок України, який до війни демонстрував динамічний розвиток, зазнав значних втрат [3; 5]. 24 лютого 2022 року Торгово-промисловою палатою було юридично зафіксовано настання форс-мажору, що звільняє від відповідальності за раніше взятими на себе зобов'язаннями при умові їх утворення через настання згаданого форс-мажору. Торги на Українській біржі (УБ) були призупинені з 24 лютого по 16 березня 2022 року, а після їх відновлення обсяги торгів значно скоротилися. За даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, у 2022 році загальний обсяг емітованих цінних паперів був суттєво нижчим, ніж у 2021 [5]. Було проведено 20 емісій акції загальною сумою 35 млрд грн, що на 7.8 млрд грн менше, ніж у попередньому році (Рис. 1, складено автором за даними НКЦПФР [5]).

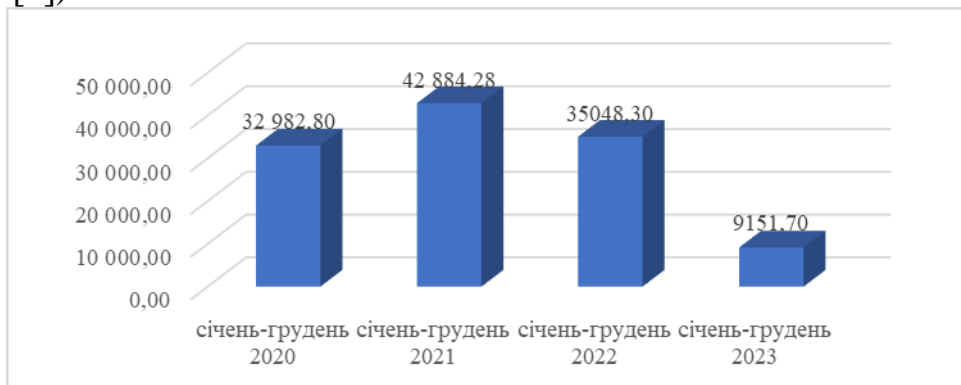

Рис. 1. Обсяг випуску акцій протягом січня-грудня 2020-2023, млн. грн.

Війна Росії проти України завдала нищівного удару по фінансовому сектору країни. Окрім прямого руйнування банківської інфраструктури та відділень на захоплених територіях, війна призвела до низки негативних наслідків, якими є [1; 2; 4]:

1. *Відтік капіталу.* В умовах невизначеності та високих ризиків іноземні інвестори почали виводити капітал з України. Це призвело до зниження ліквідності на фінансовому ринку та девальвації української гривні.

2. *Зростання кредитних ризиків.* Війна негативно вплинула на здатність українських підприємств обслуговувати свої борги. Це призвело до зростання кредитних ризиків для банків та обмеження їх кредитної діяльності.

3. *Порушення ланцюгів поставок.* Війна порушила ланцюги поставок багатьох українських підприємств. Це призвело до збоїв у виробництві та зниження доходів компаній, що негативно вплинуло на фондовий ринок.

4. *Зниження рейтингу країни.* Міжнародні рейтингові агентства знизили кредитний рейтинг України. Це зробило країну менш привабливою для інвесторів та ускладнило залучення коштів на міжнародних ринках капіталу.

Окрім вищезазначеного, війна також призвела до зростання транзакційних витрат, бо через руйнування інфраструктури та порушення

логістичних ланцюгів зросли транзакційні витрати для учасників фондового ринку. Також існують труднощі з оцінкою активів, бо в умовах війни оцінка вартості активів українських компаній стала значно складнішою. Це стримує інвесторів від здійснення операцій на фондовому ринку.

Отже, відновлення та розвиток фондового ринку є критично важливим завданням для повоєнної відбудови України. Функціонуючий фондовий ринок може стати джерелом інвестицій, необхідних для відновлення зруйнованої інфраструктури та стимулювання економічного зростання. З огляду на зазначені дані, відновлення та розвиток фондового ринку України є важливою складовою повоєнної відбудови країни. Функціонуючий фондовий ринок може стати:

- джерелом фінансування діяльності українських підприємств (залучення коштів через первинне публічне розміщення (IPO) акцій; доступ до капіталу через випуск облігацій; можливість для злиття та поглинання, що сприяє консолідації та зміцненню українських компаній);
- інструментом мобілізації інвестицій (залучення інвестицій з боку вітчизняних та іноземних інвесторів; стимулювання розвитку інноваційних проєктів; сприяння диверсифікації економіки);
- фактором активізації економічної діяльності (зростання ринкової капіталізації українських компаній; підвищення прозорості та корпоративного управління; покращення інвестиційного клімату).

Це вимагає прискореного утвердження і розширення фондового ринку, підвищення його ролі в залученні інвестицій і перерозподілу капіталу в національній економіці, забезпечення випереджувального розвитку вторинного ринку і ринку корпоративних цінних паперів, освоєння емісії середньо- і довгострокових цінних паперів цільового призначення.

Отже, з огляду на необхідність реформування економіки, слід розуміти, що без ефективно діючого фондового ринку істотних позитивних зрушень в економіці України неможливо здійснити. Тому реформам у цій сфері необхідно приділяти максимум зусиль державним органам влади, організаціям, асоціаціям і професійним учасникам фондового ринку країни. Головним завданням на даному етапі для ринку цінних паперів України загалом є його нормативне врегулювання, реформування і створення умов для забезпечення після завершення війни повнішого і швидшого перетікання заощаджень в інвестиції за ціною, що задовольняла б обидві сторони – учасників фондового ринку і підприємців інвестиційної сфери діяльності.

Список використаних джерел

1. Борисюк, О., Матвійчук, Н., Хмелярська, Л. Особливості розвитку фінансового ринку України під час війни. *Економіка та суспільство*. 2024. №60. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-76>
2. Віблій П., Костевич Ю. Вплив війни на території України на світовий фондовий ринок. *Галицький економічний вісник*. 2023. Т. 80. № 1. С. 39–48.
3. Гуппал М. Вплив війни та рецесії, що насувається, на фондовий ринок США. Мінфін. 2022. URL: <https://sp.minfin.com.ua/vplyv-vijny-ta-recesiyi> (дата звернення: 18.04.2024).

4. Людковська, Ю., Абдуллаєва, А. Інвестування в український фондовий ринок під час війни: переваги та недоліки для інвесторів. *Молодий вчений*. 2023, №11 (123). С. 125-128.

5. НКЦПФР – Аналітичні дані щодо розвитку фондового ринку. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/>

Редько Олег,
аспірант,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

КРАУДФАНДИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Ключові слова: краудфандинг, соціальний вплив, фінансова підтримка, гуманітарна допомога, збір коштів

Oleh Redko,
PhD student,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman

CROWDFUNDING AS A TOOL FOR SUPPORTING UKRAINIAN SOCIETY IN WARTIME

Keywords: crowdfunding, social influence, financial support, humanitarian aid, fundraising.

Під час конфлікту інновації відіграють вирішальну роль у забезпеченні виживання, стійкості та безпеки націй. Однак це прагнення до інновацій пов'язане з численними проблемами, водночас відкриваючи значні можливості для просування.

Краудфандинг – це інноваційна форма групової фінансової підтримки проєктів, яка активно використовується в Україні у вигляді соціального краудфандингу і набула досить цікавих форм. Краудфандинг – це не лише спосіб залучення коштів для різноманітних проєктів, а й новий механізм взаємодії між громадою та ініціаторами ідеї. Україна, опинившись у складних соціально-економічних умовах, змогла використати потенціал краудфандингу для розвитку соціальних та гуманітарних проєктів, які стали не лише засобом фінансування, а й способом об'єднання спільноти навколо важливих ідей та цілей. Ініціативи у сфері соціального краудфандингу в Україні мали різні форми, зокрема збір коштів на лікування, підтримку військовослужбовців, реабілітацію жертв війни, розвиток освіти та культури. Це відкриває широкі можливості для співпраці громадянського суспільства, держави та бізнесу у вирішенні соціальних проблем та підтримці важливих проєктів.

В Україні форма соціального краудфандингу знайшла широке застосування з перших днів війни та продовжує активно поширюватися навіть через два роки. Незважаючи на те, що розміри донатів значно впали порівняно з першим роком, проте «сьогодні українці донатять на Збройні сили України в середньому 1 525 гривень на місяць» [5].

Люди, підприємці та компанії почали використовувати краудфандинг як засіб для збору коштів на різні потреби, такі як придбання дронів, амуніції, медичного приладдя та інших речей, необхідних для підтримки військових дій [2, 4, 5, 6]. Важливо зазначити, що українці мають можливість не лише зробити пожертву на загальну суму, а й обрати конкретну людину чи організацію, якою вони хотіли б направити свою допомогу. Це дає можливість громадянам брати активну участь у спільному зусиллі підтримки військових та боротьби за безпеку країни.

Також, важливо зазначити, що за бажанням будь-яка людина може самостійно розпочати збір коштів і при цьому не проходити через процедури отримання дозволів або допоміжних документів волонтерів [8].

В Україні краудфандинг став невід'ємною частиною соціального активізму з початку військового конфлікту, і за два роки він продовжує розвиватися, застосовуючи незвичайні та інтерактивні методи залучення коштів. Одним із прикладів є ініціатива під назвою "Стрижка за донат", запропонована стендапером Василем Байдаком на свій день народження. Він розмістив дві банки в мобільному банківському додатку Monobank з назвами "Стригтися" та "Не стригтися", пропонуючи людям вирішити, чи варто йому стригти своє волосся, і обіцяв перерахувати зібрані кошти на підтримку Збройних сил України (ЗСУ). За добу в обох банках було зібрано майже 2 мільйони гривень, перемогли ті, хто мріяв побачити підстриженого Байдака [4]. Цей приклад демонструє, як незвичайні ідеї можуть привернути увагу та мотивувати людей до збирання коштів на підтримку військових потреб.

Іншим прикладом є ініціатива «Квитки до перемоги», запущена у листопаді Укрзалізницею спільно з UNITED 24. Ця програма пропонує можливість придбати квитки на потяг до п'яти вже звільнених та тимчасово окупованих міст України. Гроші, зібрані від продажу квитків, будуть спрямовані на купівлю транспортних засобів для деокупованих міст та сіл, щоб мешканці могли доїхати до найближчих залізничних станцій. Цей проект дозволяє громадянам прямо вкласти у забезпечення потреб деокупованих районів та сіл, пропонуючи їм практичний спосіб надати допомогу [6].

Обидва ці приклади демонструють різноманітність методів та підходів до залучення коштів на підтримку військових зусиль та гуманітарної допомоги. Вони також наголошують на ролі краудфандингу як ефективного інструменту мобілізації громадської підтримки та залучення громадян до вирішення важливих суспільних завдань.

Крім того, варто звернути увагу на те, що в сучасному інформаційному середовищі активно використовуються пропозиції для збору коштів не лише через соціальні мережі, а й через популярні інфлюенсери [1, 2, 7]. Такі приклади включають різні креативні ініціативи, такі як випуск пісень із закликом зробити донат для вирішення військових потреб [2]. Інфлюенсери, володіючи широкою аудиторією та впливом на соціальні медіа, стають ефективними партнерами для привернення уваги до важливих суспільних проблем та мотивації людей до участі у благодійних акціях. Їхня участь не лише розширює аудиторію кампаній зі збору коштів, а й надає їм додаткову емоційну привабливість та довіру. Такі спільні проекти дозволяють створити

позитивний імідж та забезпечити більший успіх у досягненні цілей зі збирання необхідних засобів для підтримки військових потреб та гуманітарної допомоги.

Насамкінець, соціальний краудфандинг активно використовується в Україні як ефективний інструмент для збору коштів на підтримку військових потреб та гуманітарної допомоги. Однак, відсутність загальної системи контролю краудфандингу створює певні ризики, пов'язані з можливим зловживанням та недостатньою прозорістю у використанні зібраних коштів. У цьому контексті створення спільної платформи з елементами аналізу та систематизації збору коштів є важливим кроком. Така платформа допоможе не лише підвищити ефективність збору коштів під час військового конфлікту, а й забезпечити більш прозоре та відповідальне використання зібраних коштів у довгостроковій перспективі, включаючи період реконструкції після завершення конфлікту. Створення такої системи контролю та управління краудфандингом зможе забезпечити більш ефективне та етичне використання громадських ресурсів на користь національної безпеки та розвитку країни.

Список використаних джерел

1. Бойко І. Jerry Heil і alyona alyona купили дрон за гроші, зібрані на концерті у Варшаві. *Уніан*. 2022. URL: <https://www.unian.ua/lite/stars/jerry-heil-i-alyona-alyona-kupili-dron-za-groshi-zibrani-na-koncerti-u-varshavi-11884203.html>
2. За півдня 1 млн грн. Дорофєєва, Кацурін, Лачен і Птушкін випустили пісню в стилі реп і просять скинути донат на пікапи для ЗСУ. *NV UA*. URL: <https://life.nv.ua/ukr/znamenitosti/dorofeyeva-kacurin-lachen-kucevalov-i-ptushkin-zaspivali-rep-skin-donat-divitis-video-50377287.html>
3. Збори донатів на ЗСУ не зменшують охоплення - блогерка. *Укрінформ*. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3830315-zbori-donativ-na-zsu-ne-zmenshuut-ohoplenna-blogerka.html>
4. Креативні збори для армії. Стрижка за донати, квитки до перемоги, всеукраїнське змагання. *Українер*. Війна - ініціативи для перемоги. URL: <https://www.ukrainer.net/zborgy-dlia-armii-2/>
5. Лицарські турніри та благодійні велопробіги: 10 кейсів, які зробили збори на користь ЗСУ креативнішими. *Рубрика*. 2023. URL: <https://rubryka.com/article/kreatyvni-zborgy-na-koryst-zsu/>
6. Пилипів І. УЗ запускає благодійний проєкт «Квитки до перемоги». *Економічна правда*. 13 листопада 2022 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/11/13/693764/>
7. Сабадишина Ю. Ми – краплі, які творять океан. як львівські блогери допомагають ЗСУ. *Твоє місто*. URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/my_krapli_yaki_tvoryat_ocean_yak_lvivski_blogery_dopomagayut_zsu_137343.html
8. Шпак І. Гроші на ЗСУ — як збирати донати, щоб ПриватБанк не заблокував картку. *Новини.LIVE!* URL: <https://fin.novyny.live/groshi-na-zsu-iaak-zbirati-donati-shchob-privatbank-ne-zablokuvav-kartku-155664>

Савченко Сергій,
аспірант
Державний податковий університет

ВІЙНА І ПОДАТКИ: ЧИ ПЕРЕМАГАЄ ПАТРІОТИЗМ МОТИВАЦІЮ БЕЗБІЛЕТНИКА

Ключові слова: оподаткування, податкова оптимізація, тіньова економіка, патріотизм, війна.

Sergiy Savchenko,
PhD student,
State Tax University

WAR AND TAXES: DOES PATRIOTISM WIN THE MOTIVATION OF THE FREE-RIDER

Keywords: taxation, tax optimization, shadow economy, patriotism, war.

Як відомо, у сфері оподаткування виникає фундаментальна проблема колективної дії, коли індивідуальні та загальні інтереси не співпадають, що створює складнощі в забезпеченні справедливого та ефективного розподілу податкового навантаження. Основна суть проблеми полягає в тому, що, хоча загальні суспільні блага, такі як оборона, освіта, охорона здоров'я, пенсійне забезпечення тощо, потребують фінансування через податки, кожен індивід має інтерес мінімізувати свої власні податкові витрати. Це може призвести до ухилення або оптимізації сплати податків, що знижує ефективність податкової системи. З іншого боку, суспільним благам притаманні такі невід'ємні характеристики, що осіб, які відмовляються робити фінансовий внесок або мінімізують його обсяг, не можна легко виключити з кола вигодоотримувачів суспільних благ. Класичною ілюстрацією проблеми безбілетника є мобілізація в умовах воєнного стану, оскільки з суто практичних міркувань неможливо виключити окремих громадян цієї країни (ухилянтів) від захисту армією.

Одним із показників, за допомогою якого вимірюється несплата податків, є рівень тіньової економіки в країні. За офіційними даними Міністерства економіки України, в довоєнному 2021 р. рівень тінзації вітчизняної економіки склав 32% [1]. На рис. 1 представлена динаміка тіньового сектора в нашій країні за 2010-2021 рр.

Рис.1. Офіційна інформація Міністерства економіки України щодо рівня тіньової економіки в Україні, % від ВВП [1]

Аналіз наукової літератури [2,3] показав, що скороченню рівня тінзації та розв'язанню проблеми безбілетника може посприяти війна, коли патріотизм може посилити індивідуальні стимули щодо збільшення свого внеску у загальну справу. Адже війна викликає гостру потреба у державних коштах. В цьому контексті вартою уваги науковців є проблема співвідношення патріотизму та оподаткування під час повномасштабного вторгнення росії в Україну. А також дослідження умов та факторів, за яких патріотизм може приборкати чи хоча б послабити мотивацію безбілетника.

В Україні війна почалась в 2014 р., і як свідчить рис. 1, саме в 2014 та 2015 рр., всупереч вищенаведеній теоретичній конструкції про додаткові патріотичні мотиви до сплати податків у воєнний час внаслідок національної ідентичності, почуття приналежності до нації або відданості своїй країні, спостерігався найвищий рівень тінзації економічної діяльності. Вже під час повномасштабного російського вторгнення поширюються нові «схеми» оптимізації податкових платежів, яскравим прикладом є масове використання пільгових аудіокниг для зменшення податкових зобов'язань. Схема стала відома тільки внаслідок суспільного резонансу, і лише тому, що дотичними до неї виявилися десятки тисяч пересічних споживачів [4].

Проте, з іншого боку, заощадивши гроші на податках, українці саме під час війни їх масово перераховують на спільні потреби, тільки в іншій формі, для прикладу, донатами на ЗСУ. У 2022 р. Україна увійшла до ТОП-10 держав світу за індексом благодійної допомоги (відповідно до World Giving Index 2022, що містить дані опитувань людей зі 119 держав – рис. 2). Цей показник в Україні становив 49%: 75% українців допомагали незнайомцям, 49% жертвували кошти, 24% волонтерили [5].

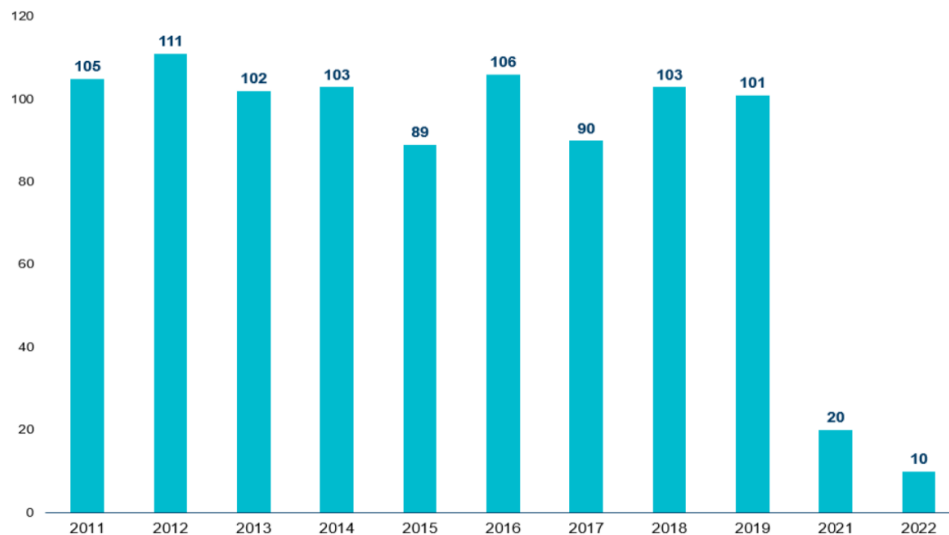

Рис. 2. Місце України у світовому рейтингу благодійності за 2011-2022 рр. [5]

За 9 місяців повномасштабної війни ТОП-10 благодійникам за версією Forbes вдалося акумулювати більше 63 млрд грн, що еквівалентно 4% доходів Державного бюджету у 2022 році (лише через один банк – Monobank – більше 1,7 млн осіб перерахували на благодійність близько 11 млрд грн). Сума залучених коштів та напрямки їх використання часто є основними показниками, про які звітують благодійники [6].

Очевидно, скорочення тіньового сектору і збільшення податконадходжень пов'язане із складними проблемами стимулювання. Щоб подолати цю проблему, необхідно привести індивідуальні стимули до вкладу у суспільне благо у відповідність до колективних вигод, що виникають в результаті цього вкладу. Необхідно інвестувати у прищеплення патріотичних почуттів у громадян за фінансовими критеріями, потрібна цілеспрямована PR-кампанія, яка наочно та безперервно демонструє, що відбувається, коли і якщо вони не сплачують податки. Як показують у експериментальних даних Flores-Macías G. A. і S. E. Krepes [7], фінансування воєн за рахунок боргу, а не податків «захищає суспільство від прямих витрат війни але знижує опір їй. Справжні патріоти сплачують податки!

Список використаних джерел

1. Тіньова економіка: загальні тенденції 2021 р. Аналітична записка Міністерства економіки України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://skilky-skilky.info/wp-content/uploads/2022/10/Zapyska_-2021_TE.pdf
2. Kang, S. W., and Rockoff, H. (2006), Capitalizing Patriotism: The Liberty Loans of World War I, *NBER Working Paper №. 1191*. 55 p.
3. Geys, Benny and Konrad, Kai A., Patriotism and Taxation (November 11, 2016). Working Paper of the Max Planck Institute for Tax Law and Public Finance No. 2016-11. URL: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2867898> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2867898>
4. Швабій К.І., Савченко С.О. Економічні інтереси, оподаткування та справедливість / К.І.Швабій, С.О. Савченко. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2023. №4 (74). С. 51.

5. Задорожня Л., Маркуц Ю. Податкове стимулювання благодійності в Україні. ВоксУкраїна URL: <https://voxukraine.org/podatkove-stymulyuvannya-blagodijnosti-v-ukrayini>

6. Ланда В. Перша десятка. Найбільші благодійники зібрали 63 млрд грн за 9 місяців війни. Ренкінг Forbes <https://forbes.ua/money/desyatki-milyardiv-na-armiyu-ta-dopomogu-10-naybilshikh-fandreyzingiv-za-chas-viyni-renking-forbes-29112022-10118>

7. Flores-Macías, Gustavo A., and Sarah E. Kreps. Borrowing support for war: The effect of war finance on public attitudes toward Conflict. *Journal of Conflict Resolution*. 2017. Vol. 61. No. 5. pp. 997-1020.

Солтіс Марія,
аспірантка,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО В КОНТЕКСТІ НОВОЇ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Ключові слова: державно-приватне партнерство, нова інституційна економічна теорія, інституції, транзакційні витрати, права власності, теорія контрактів, теорія стимулів, міждисциплінарність

Maria Soltis,
PhD Student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

PUBLIC PRIVATE PARTNERSHIP PERSPECTIVE IN NEW INSTITUTIONAL ECONOMICS

Keywords: public-private partnership, New Institutional Economics, institutions, transaction costs, property rights, contract theory, incentives theory, multidisciplinary approach

Виникнення нової інституційної економічної теорії (НІЕТ) у 1970-х рр. мало важливе значення для розвитку інституційної парадигми економічної науки. НІЕТ фокусується на вивченні інституцій як правил і норм [1, 2] та спрямована на вивчення мікро-аналітики фірм і ринкових організацій, а також вивчення впливу нової інституційної економічної теорії на державну політику, пошук саме динамічного, а не статичного пояснення економічної еволюції та відкритістю до міждисциплінарності досліджень.

Основними рисами нової інституційної економічної теорії стали «золотий трикутник» транзакційних витрат, майнових прав та контрактів, а також застосування міждисциплінарного підходу до аналізу. Основними теоретичними припущеннями стали такі: транзакційні витрати априорі є позитивними (більше 0), інформація є неповною та дорогою, контракти і майнові права неможливо визначити та виконати ідеально [3].

Тобто основним впливом даної теорії на науково-теоретичне осмислення розвитку ДПП стало використання контрактів як основного механізму провадження, врахування наявності політичних транзакційних витрат, залежності майнових прав від інституцій як норм суспільства, а також наявності відповідного інституційного середовища як визначального чинника економічної діяльності.

Нова інституційна економічна теорія також дала початок низці економічних теорій, таких як теорія транзакційних витрат, теорія контрактів та

теорія агенцій. На рис. 1 показано, що кожна стадія процесу провадження ДПП використовує низку теорій нового інституціоналізму [6].

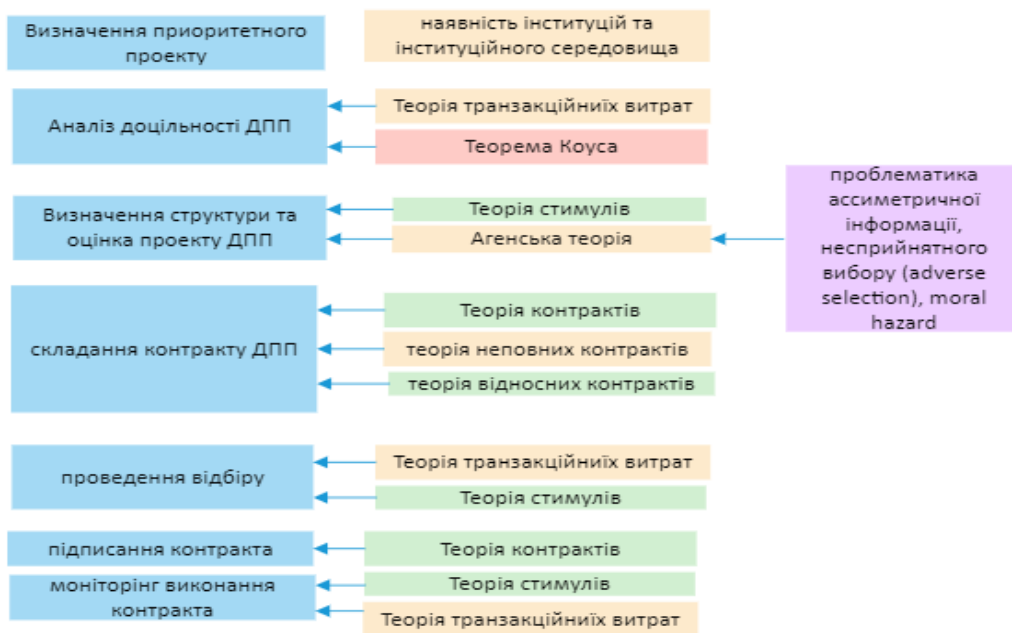

Рис. 1 Застосування теорій нового інституціоналізму на етапах провадження ДПП
Джерело: складено автором на основі [6]

Також на рис. 1 відображено практичне застосування шести основних теорій нового інституціоналізму, три з яких, а саме теорія транзакційних витрат, теорія стимулів (*incentives theory*) та теорія контрактів мають застосування майже на кожному етапі провадження проектів ДПП [5, 6].

Подальший розвиток нової інституційної економічної теорії триває і зараз та обумовлений широким застосуванням міждисциплінарного підходу до дослідження інституційно-економічних явищ і феноменів, зокрема державно-приватного партнерства. Як стверджував Р. Коуз, для трансформування економічної теорії як науки потрібно використовувати інтеграцію споріднених з нею соціальних наук, таких як правознавство, соціологія, політологія та інші [4].

Наразі нова інституційна економічна теорія має перспективу подальшого плідного розвитку у сфері міждисциплінарних економіко-політичних досліджень та теорії суспільного вибору, економіко-правових досліджень із застосуванням економічної методології у предметній сфері правознавства, а також історико-економічних досліджень кліометричного спрямування, де економічний аналіз із застосуванням економетричних методів має безсумнівну значущість і продуктивність. Тобто НІЕТ, маючи сучасний потужний науково-теоретичний бекграунд, також містить належне емпіричне обґрунтування та прагматичну спрямованість економічного аналізу, що є важливим для практичного впровадження проектів державно-приватного партнерства.

Список використаних джерел

1. North, D. Structure and Change in Economic History. New York, NY: WW Norton, 1981. URL: <https://wwnorton.com/books/9780393952414/about-the-book/description>

2. North, D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1990. URL: <https://www.socialcapitalgateway.org/content/book/north-d-c-1990-institutions-institutional-change-and-economic-performance-cambridge-cam>
3. Williamson, O. E. The New Institutional Economics : Taking Stock, Looking Ahead. Journal of Economic Literature. 2000. Vol. 38, pp. 565-613.
4. Coase, R. H. The Nature of the Firm. Economica, 1937. Vol. 4. No. 16, pp. 386-405. JSTOR. URL: <https://doi.org/10.2307/2626876>. Accessed 14 March. 2024
5. Incomplete Contracts and Control Oliver Hart American Economic Review. 2017. Vol. 107 (7), pp. 1731-1752/ URL: https://scholar.harvard.edu/files/hart/files/incomplete_contracts_and_control.pdf
6. PPP Process World bank. URL: <https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/ppp-process>

Чигиринський Артем,
аспірант,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ЦИФРОВІ ЕКОСИСТЕМИ ЯК ЕЛЕМЕНТ СТІЙКОСТІ В МЕЖАХ СТРАТЕГІЧНОЇ ВІЗІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Ключові слова: цифрова екосистема, технологія, війна, модернізація, стратегія, трансформація, відновлення.

Artem Chyhyrynskyi,
PhD Student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

DIGITAL ECOSYSTEMS AS AN ELEMENT OF SUSTAINABILITY WITHIN THE STRATEGIC VISION OF SOCIO-ECONOMIC MODERNIZATION OF UKRAINE

Keywords: digital ecosystem, technology, war, modernization, strategy, transformation, recovery.

Сьогодні питання розвитку цифровізації є особливо актуальним, оскільки сучасний світ знаходиться в процесі переходу до інформаційної (постіндустріальної) економіки, коли основним ресурсом стає знання, інформація, інтелект, а центральну позицію займає людина. Цифрова трансформація радикально змінює принципи управління виробничим процесом та взаємодіями економічних суб'єктів у міжгалузевій інтеграції. Цифрова революція швидкими темпами змінює сучасне суспільне життя, при цьому створюючи як можливості, так, і проблеми. З однієї сторони, розвиток цифрових технологій спричиняє вигоди від цифровізації, просуваючи ініціативи та прозорість; інновації, сприяючи загальному зростанню національної економіки. З іншої сторони, вони формують ризики з точки зору дотримання принципів конфіденційності і безпеки.

Швидкий технологічний розвиток актуалізує значення концепції цифрової екосистеми, яка відображає взаємозв'язок і взаємодію між цифровими технологіями, компаніями, громадськістю та урядовими структурами в єдиному цифровому середовищі. Цифрова екосистема є цифровим простором, в якому функціонує безліч сервісів однієї компанії або кількох учасників-партнерів. Інтеграція між ними дає змогу управляти користувацькою поведінкою, досягати максимальної швидкості та прозорості процесів, виявляти проблеми та напрямки оптимізації в різних бізнес-структурах діяльності. Цифрова екосистема є каталізатором інновацій, змінюючи спосіб функціонування бізнесу, освітньої системи, галузі медицини та інших сфер сучасного життя.

Формування цифрової екосистеми стає рушійною силою створення нового типу структурних одиниць, що складаються з цифрових компаній національної та глобальної дії. Трансформується структура, пропорції виробничого споживання праці та капіталу, змінюються умови та принципи їх продуктивності та ефективності. Базовим фактором виробництва стає цифровий інтелект, відбувається «софтізація» ресурсів. Створення доданої вартості на основі виробництва з цифровими технологіями визначає ефективність структурної моделі економіки і дає змогу їй займати домінуючі позиції на ринку технологічного лідерства, що закономірно призводить до їх високої ринкової капіталізації.

Економіка України під впливом глобалізаційних процесів цифрової трансформації, вимог, висунутих ЄС в структурі євроінтеграційних процесів, ще до початку війни була спрямована на розвиток цифрових технологій, проте під час повномасштабного вторгнення відмічене підвищення ролі цифрових технологій, які перетворюються на гнучкий інструмент забезпечення соціально-економічної модернізації країни [1]. Сектор інформаційно-комунікативних технологій з початку повномасштабного вторгнення в Україну демонструє тенденції до зростання. У 2021 році перед повномасштабним вторгненням український ІТ - ринок генерував більше 4 % ВВП. А в 2022 р., незважаючи на повномасштабне вторгнення, вклад ІТ-індустрії в українську економіку за рахунок експортної виручки становив 7,3 млрд дол. США (або 12,9 % від загального обсягу експорту України чи 45% від загального обсягу експорту послуг) [2].

Сьогодні Україна залишається однією із найпрогресивніших цифрових країн у світі, а український ІТ-сектор є одним з найбільших експортерів ІТ-послуг в ЄС та другим за величиною експорту в Україні. Він показав високу стійкість в умовах воєнного стану та залишається чи не єдиною експортною галуззю в Україні, яка у воєнний час працює повноцінно.

Тобто цифровий потенціал України навіть в умовах найбільшої європейської війни з часів Другої світової війни, демонструє високу стійкість для її економічного відновлення. Продовжується активне розширення можливостей для технологічного прогресу і економічного відновлення, свідченням чого є системна робота з поглиблення міжнародної співпраці у сфері цифрової трансформації, залучення іноземних грантів та позик для підтримання реформ, направлених на підвищення потенціалу модернізації української економіки та зміцнення цифрової інтеграції.

Війна в Україні виявила проблеми в економіці, які повністю або частково можна вирішити (або вже вирішуються) за допомогою цифрових інструментів. Для прикладу, припинення діяльності суб'єктів економічної діяльності або необхідність переміщення підприємств, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях чи територіях, де ведуться бойові дії, було організовано за допомогою цифрових платформ, а деякі проблемні питання міграції працездатних українців за кордоном можна вирішити через оформлення всіх бюрократичних процедур дистанційно в Україні. Окрім того, із використанням відповідних цифрових додатків та платформ можна зафіксувати факти руйнування житла українців, зміну логістичних стратегій вітчизняних

підприємств, боротьбу з кіберзагрозами, об'єктами яких є інформаційні системи державних органів влади і критичної інфраструктури. В умовах війни цифровізація є важливим інструментом боротьби з корупцією за рахунок цифровізації основних державних послуг, що послаблює вплив людського фактору [1].

В умовах радикалізації глобальної конкуренції цифрові екосистеми визначають не лише структурні тренди, але й моделі економічного розвитку. Ключові чинники і рушійні сили структурних змін, що відбуваються, пов'язані з лідируючими позиціями цифрових екосистем, створюють новий тип інститутів та економічних відносин, що стимулюють безперервні інновації, нові бізнес-моделі, формуючи цифрову парадигму суспільного розвитку.

Важливою особливістю цифрових екосистем є те, що концентрація інноваційних розробок, програмних платформ дозволяє формувати інтегровані рішення з модернізації технологій для задоволення ринкових потреб. Управління алгоритмами створення вартості у виробничому процесі через цифрові екосистеми дозволяє оцінити ефективність розробки та реалізації інновацій. Цифрова трансформація та цифрові системи відіграють все більшу роль в соціально-економічній модернізації України, впровадженні реформ та економічному відновленні в усіх галузях господарського комплексу. Розвиток цифрових платформ також забезпечує прогрес у впровадженні інновацій в Україні, які надалі сприятимуть втіленню нових цифрових можливостей.

Цифрові екосистеми сприяють більш дієвому втіленню реформ, яких вимагає від України статус кандидата на вступ до ЄС, оскільки вони допомагають реалізовувати реформи за принципами прозорості, відкритості, підзвітності і демократії участі. Прикладами використання цифрових екосистем в Україні є Портал Дія, система Трємбіта, PROZORRO, Spending. Цифрові екосистеми використовуються державними установами, наприклад, Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України використовує їх для подальшого реформування процесів децентралізації. Для цього були розроблені та впроваджені такі цифрові інструменти, як екосистема DREAM, Геоінформаційна система регіонального розвитку; оновлюється портал «Децентралізація» [3].

Таким чином, використання цифрових систем в Україні навіть в умовах воєнного стану дозволяє активно розвивати цифрову інфраструктуру, сприяти зміцненню технологічного потенціалу, зменшенню цифрового розриву, стійкому економічному відновленню і поглибленню інтеграції з європейським цифровим ринком. Радикальні зміни бізнес-моделей за рахунок впровадження цифрових систем, зміна ринків товарів і послуг, зміни форм взаємодії між наявними учасниками ринку в екосистемі форсують структурні зрушення, необхідні для соціально-економічної модернізації України.

Список використаних джерел

1. Пічкурова, З. Розвиток цифрової економіки України в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. №58. 2023. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3326/3252>.

2. Цифрова трансформація економіки України в умовах війни. Жовтень, 2023. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/tsyfrova-transformatsiya-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh-viyny-zhovten-2023>.

3. Цифрова екосистема для підзвітнього управління відновленням. URL: <https://dream.gov.ua/ua>.

Наукове видання

**ЕКОНОМІКА. ФІНАНСИ. БІЗНЕС. УПРАВЛІННЯ
ВІД ВІДНОВЛЕННЯ ДО ЗРОСТАННЯ**

EFBM 3.0

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОГО
ФОРУМУ

Комп'ютерна верстка: Лопух К.В

Обкладинка: Свирідюк Т.В.

Електронна версія збірника доступна за посиланням:

